

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

Lacan'da Bilinçdışı Özne ve Dil İlişkisi

Saadet YEDİÇ

2502100088

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Cengiz ÇAKMAK

İSTANBUL – 2024

ÖZ

LACAN'DA BİLİNÇDİŞİ ÖZNE VE DİL İLİŞKİSİ SAADET YEDİÇ

Fransız psikanalist Jacques Lacan'ın bilinçdışı özne kuramı hem dönemin özne kavramı üzerine süregelen tartışmalar bağlamında hem de Lacan sonrası psikanaliz pratiğine yönelik yeni ve tartışmalı bir bakış açısı sunar. Lacan'ın bilinçdışı öznesi, ters düz edilmiş bir özne olması nedeniyle eksikle, dile getirilen ve getirilmeyen arzuyla ve tekinsizlikle birlikte düşünülmelidir. Bu özne Lacan'a göre bilinçdışı ve dil arasındaki ilişki üzerinden tanımlanabilir. Lacan bilinçdışı öznenin yeniden tanımlanmasının Freud'a Dönüş vasıtasıyla yapılabileceği görüşündedir. Bilinçdışı bir dil gibi yapılanmıştır. Bu bağlamda Lacan, dil üzerinden Freud'un psikanaliz kuramının eleştirel bir okumasını gerçekleştirir. Bu tez Lacancı psikanalizin temel kavramlarından hareketle bilinçdışı öznenin dil ile olan ilişkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kavramlar: Psikanaliz, Freud'a Dönüş, Bilinçdışı, Ayna Evresi, Sembolik, Özne, Dil, Söylem.

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE UNCONSCIOUS SUBJECT AND LANGUAGE IN LACAN SAADET YEDİÇ

This dissertation explores Jacques Lacan's theory of the unconscious subject, which provides a new and controversial perspective within the ongoing debates on the concept of the subject in his time and in the post-Lacanian psychoanalytic practice. Lacan's conception of the unconscious subject, characterized by its inverted nature, necessitates consideration in relation to both expressed and unexpressed desires and the accompanying sense of the uncanny. According to Lacan, the unconscious subject can be defined through the relationship with the unconscious and language. Lacan proposes that the redefinition of the unconscious subject can be accomplished through A Return to Freud. The unconscious is structured like a language. In this context, Lacan conducts a critical reading of Freud's psychoanalytic theory through the lens of language. This dissertation aims to articulate the relationship between the unconscious subject and language with reference to the foundational concepts of Lacanian psychoanalysis.

Keywords: Psychoanalysis, Return to Freud, The Unconscious, Mirror Stage, Symbolic, Subject, Language, Discourse.

ÖNSÖZ

Tez sürecinin şüphesiz en kıymetli koşulu olan verimli çalışma ortamını benim için mümkün kılan Prof. Dr. Sadık TÜRKER'e ve Prof. Dr. Ahmet ÇAPKU'ya gösterdikleri ilgi ve anlayış için teşekkür ediyorum.

Akademinin ve tez yazma sürecinin zorluklarını beraber tecrübe ettiğimiz, Kırklareli Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden çalışma arkadaşlarım Dr. Öğr. Üy. Eylem YOLSAL MURTEZA, Doç. Dr. Eylem CANASLAN, Öğr. Gör. Nil TEKİN, Arş. Gör. Dr. Mürsel TEKİN, Arş. Gör. Coşkun ŞENKAYA ve Dr. Öğr. Üy. Ömer Osman SARI'ya dostlukları, destekleri ve anlayışları için içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Tez sürecinde destek ve yardımlarını esirgemeyen İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nün değerli üyeleri Arş. Gör. Dr. Didem ÇOBAN SARI'ya ve Arş. Gör. Arda TELLİ'ye teşekkür ediyorum.

Tez izleme ve savunma jürilerimde yer alarak yapıcı eleştirilerini paylaşan kıymetli hocalarım Prof. Dr. M. Oktay TAFTALI ve Prof. Dr. Özgüç GÜVEN'e çok teşekkür ediyorum. Yine tez savunma jürimde bulunan Prof. Dr. M. Ertan KARDEŞ ve Prof. Dr. Can KARABÖCEK'e ayırdıkları vakit ve dikkatleri için teşekkür ediyorum.

Yalnızca tez danışmanlığımı üstlenmekle kalmayıp, felsefeye ve mesleğime dair bakışımı şekillendirirken de bana yol gösteren Hocam Prof. Dr. Cengiz ÇAKMAK'a, tez sürecinde cömertçe hissettirdiği güveninden ve sabrından dolayı teşekkürlerimi sunuyorum. Bu vesileyle felsefe eğitimim boyunca öğrencisi olduğum ve meslek edinmemde pay sahibi olan Hocam Prof. Dr. Ş. Teoman DURALI'yı saygı ve minnetle anıyorum.

Sevgi ve desteklerini her zaman koşulsuz hissettiğim annem Sabiha YEDİÇ ve babam Halûk YEDİÇ’e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Küçük kardeş olmanın olumlu yönlerini yaşamama müsaade eden Mezağo YEDİÇ KUYUCU, Kaşobi YEDİÇ ve Ömer KUYUCU’ya çok teşekkür ediyorum. Hayatımın yirmi beş yılına tanıklık eden, geniş ailem ‘GrupMrup’a dostlukları için teşekkür ediyorum. Son olarak İlker İSABETLİ’yi, beraber geçirdiğimiz anların güzel hatıralarını aklımda tutarak, sevgi ve özlemle anıyorum.

İSTANBUL - 2024

SAADET YEDİÇ

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR VE ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

LACANCI PSİKANALİZ KURAMININ ARKAPLANI

1.1. FREUD’UN MİRASI PSİKANALİZ.....	9
1.1.1. Birinci ve İkinci Topoloji	10
1.1.2. İdeal Ben-Ben İdeali	13
1.1.3. Narsisizm ve İçgüdüler... ..	14
1.1.4. Haz İlkesi ve Gerçeklik İlkesi	16
1.1.5. Bilinçdışı ve Psikanaliz	18
1.2. LACAN’IN FREUD’A DÖNÜŞÜ’NÜN ANLAMI	21
1.2.1. Freud Sonrasına Eleştiriler ve Freud’a Dönüş	21
1.2.2. Lacancı Üç Düzeni Önceleyen Metinler.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

LACANCI PSİKANALİZ KURAMININ ÜÇ DÜZENİ

2.1. İMGESEL	33
2.1.1. Ayna-Öncesi	33

2.1.2. Ayna Evresi	35
2.1.3. Özdeşleşme ve Yabancılaşma.....	41
2.1.4. Narsisizm ve Saldırganlık.....	46
2.2. SEMBOLİK	50
2.2.1. Babanın Yasası	50
2.2.2. Arzunun Alanı	56
2.2.3. “Başka” ve “başka”	64
2.3. GERÇEK.....	70
2.3.1. Dile Getirilemeyen Düzen: Gerçek	70
2.3.2. Jouissance ve Objet (petit) “a”	73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİLİNÇDİŞİ ÖZNE VE DİL İLİŞKİSİ

3.1. BİLİNÇDİŞİ ÖZNE VE ÖZNENİN DİLİ	76
3.1.1. Harf, Konuşma ve Söz	76
3.1.2. Gösterenin Önceliği	80
3.1.3. Metafor ve Metonimi	85
3.2. ÜÇLÜ DÜZENDE ÖZNENİN ORTAYA ÇIKIŞI	87
3.3. LACANCI DÖRT SÖYLEM	93
3.3.1. Efendinin Söylemi	96
3.3.2. Üniversitenin Söylemi	99
3.3.3. Histeriğin Söylemi.....	101
3.3.4. Analistin Söylemi	103

SONUÇ	107
KAYNAKÇA	110
ÖZGEÇMİŞ	122

KISALTMALAR LİSTESİ

SE **The Standard Edition of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud**, London, The Hogard Press, 1981.

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. **ARZU GRAFİĞİ (sayfa 58)**
Şekil 2. **BORROMÉEN DÜĞÜMÜ (sayfa 89)**
Şekil 3. **L ŞEMASI (sayfa 92)**

GİRİŞ

Alain Badiou “Anti-Felsefe Seminerleri”nin üçüncü bölümünü, Fransız psikanalist Jacques Lacan’a ayırır. Seminerin henüz başında Lacan’ı bir anti-filozof olarak anar ve onun psikanaliz kuramı üzerinden çağdaş anti-felsefenin sınırlarını belirleme niyetini belirtir. Bu niyet “Bir sınır hattı olarak Lacancı anti-felsefeden felsefeye kalan miras nedir?” sorusu etrafında şekillenecektir.¹

Bu tez çalışmasının konusu, Badiou’nün metni ile karşılaşmadan bir süre önce, benzer bir sorudan hareketle ortaya çıkmıştır. Lacan’ın bilinçdışı öznesinin, çağdaş özne tartışmalarına katkısına dair bir sorgulama çalışmanın odağında yer alır.

Psikanaliz tecrübesinin öznelerarası yönüne vurgu yapan ve Ben’in kendisini öznelerarası ilişkilerde kurduğunu dile getiren Lacan, psikanalizin öznesinin yönünü değiştirmiş ve onu öznelerarası diyalektiğin yörüngesine sokmuştur. Böylelikle “*kendine hitap eden özne*” ve bu öznenin yine kendine özgü üslubu psikanalizin konusu olacaktır.

Lacan okunması, anlaşılması oldukça güç bir düşünür olarak kabul edilir. Bu güçlüğü kavramları ele alış biçiminden, sözcüklerle oynayarak onlardan yeni kavramlar türetmesinden, kavramların üstünü zaman zaman aralayıp, zaman zaman da örten üslubundan kaynaklandığı düşünülür. Nitekim yazılarının derlendiği “*Écrits* okuyucusunu bitmez tükenmez bir mücadeleye zorlamak niyetiyle tasarlanmış gibi görünür.”² Lacan dile getirmenin, konuşmanın, söylemenin önceliğini önemser. Kimi Lacan yorumcuları, bu üslubunu, onun bilinçdışının diliyle konuşmanın nasıl bir söylem biçimi olabileceğini gösterme niyeti ile açıklar ve metinlerinin de bu niyet akılda tutularak okunması gerektiğini hatırlatır.

Lacan ise önceliğinin, psikanaliz pratiğinin ölümünden sonra uzaklaşıldığını düşündüğü Sigmund Freud’un yörüngesine yeniden döndürülmesi olduğunu ve bu bağlamda metinlerinin ilk ve en önemli muhataplarının psikanalistler olduğunu sıkça

¹ Alain Badiou, **Lacan, Anti-Felsefe Seminerleri**, Çev. Necmettin Kâmil Sevil, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2021, s. 10.

² Anthony Wilden, **The Language of the Self**, Baltimore, John Hopkins Press, 1968, s. 311.

dile getirir. Lacan metinleri ile kurulacak ilişkide göz önünde bulundurulması gereken bir diğer husus budur.

Bununla birlikte Lacan'ın muhatapları bilhassa verdiği seminerler sayesinde psikanaliz çevresi ile sınırlı kalmaz. Kasım 1953'te 27 yıl halka açık olarak devam ettireceği seminerlerinin ilkinin düzenler. Bu tarihten itibaren psikanalistlerle beraber pek çok filozofa, dilbilimciye, yapısalcı kuramın temsilcilerine ve antropologlara seslenmeye başlar. Nitekim Lacancı kuramın kavramları, ulaştığı dinleyici topluluğunun değişimine ayak uydurarak, zaman içinde değişime uğramıştır. Seminerlerin yarattığı tartışma ortamı Lacan'ın da kavramları ele alış biçimini ve kullandığı söz dağarcığını etkilemiştir. Bununla birlikte Lacan'ın kavramları yeni anlamlar kazanmalarına rağmen eski anlamlarını da tam olarak yitirmezler. "Lacan'ın lügati mutasyon yoluyla değil birikim yoluyla ilerler."³ Sürekli devinim halinde olan ve dönüşerek yeni anlamlar kazanan bu kavramlar okuyucuya adeta meydan okur. Bu yönüyle de Lacan muhatabını bilinçdışının diline dahil eder.

Bu tez Lacan'da bilinçdışı öznenin dil ile olan ilişkisini merkeze almaktadır. Lacan'ın kuramının felsefenin sınırları dahilinde okunması ve bu bağlamda bilinçdışı öznenin dilde ne şekilde kurulduğunun anlaşılması amaçlanmaktadır. Böylelikle Lacan'ın 1950-1960 yılları arasında gerçekleştirmiş olduğu seminerleri ve yazıları çalışmamızın odağında yer almaktadır. Nitekim aynı sebepten ötürü çalışmamızda, Lacan'a karşı önemsiz sayılabilecek bir ihanet göze alınarak, psikanaliz pratiğine ilişkin içerik sınırlı tutulmuştur.

Tezin birinci bölümünde Freud'un psikanaliz kuramının temel kavramları Lacan'ın bilinçdışı öznesi bağlamında ele alınmıştır. Freud'un düşüncesinin merkezinde bilinçdışı (*Unbewusste*) kavramı yer alır. Bilinçdışının kavramsal olarak irdelenmesi, elbette Freud'la başlamamıştır. Bilinçdışı 1850lerden itibaren bilhassa Kıta Avrupası'nda tartışılan bir kavramdır. Bununla beraber Freud kavramı ilk kez sistematik biçimde ele alan ve kavram üzerinden psikanaliz kuramını geliştiren düşünürdür.

³ Dylan Evans, **Lacancı Psikanalize Giriş Sözlüğü**, Çev. Umut Yener Kara, Turgay Sivrikaya, İstanbul, İslık Yayınları, Şubat 2019, s. 11.

Freud insan davranışlarının hatırı sayılır bir kısmının bilinçdışı arzular ve çatışmalar tarafından yönetildiğini düşünür. Bilinçdışı, bilincin erişemeyeceği duygu ve dürtüleri içerir. Bilhassa çocuklukta kaygıya neden olan bu duygu ve dürtüler, bastırma yoluyla bilinçten uzaklaştırılır ancak var olmaya devam eder. Bilinç bilinçdışı içeriğin ancak çarpıtılmış ya da biçim değiştirmiş temsillerine ulaşabilir. Freud'a göre bu temsiller rüyalar, semptomlar, dil sürçmeleri, şakalar üzerinden açığa çıkar. Freud hem kendi analizi hem de karşılaştığı vakalardan hareketle psikanaliz pratiğinin alanını belirler. Sıklıkla psikanaliz seanslarında karşılaştığı örnekleri paylaşır. Kendi analizi esnasında ulaştığı fikirleri kuramına dahil eder. Freud'un aksine Lacan, metinlerinde kendi hayatına dair ipuçlarına neredeyse hiç yer vermez, vaka örnekleri ise sınırlıdır. Freud'un metinlerinde ele alınan vakaları yorumlamayı tercih eder.

Lacan'ın, Freud sonrası psikanalizin Kıta Avrupası'nda, İngiltere'de ve Birleşik Devletler'de dönüştüğü pratiğe dair eleştirilerine yine bu bölümde yer verilmiştir. Lacan, Freud'un ölümünden sonra psikanaliz kuramının bilhassa Birleşik Devletler'de uygulanış biçimini oldukça sert bir şekilde eleştirir. Özellikle Anna Freud'un öncülüğünde kurulan Freud sonrası ego psikolojisi geleneği bu eleştirilerin hedefindedir. Egoya yapılan vurgu eleştirinin kaynağında yer alır. Lacan'a göre ego psikolojisi, egonun öne çıkarılarak topluma uyumlu olacak şekilde biçimlendirilmesini amaç edinir. Böylece insanın sivilizasyonunun törpülenmesi sözde bir iyileşmeyi sağlayacaktır. Lacan egoya yapılan böylesine bir vurgunun öznenin hakikatini açığa çıkarmaktansa, onun üzerini örtmeye neden olduğu kanısındadır. Lacan özne kuramını ego psikolojisinin tutarlı ve durağan egosunun tam karşısına konumlandırır. Ona göre ego psikolojisi öznenin dil, kültür ve sosyal yapılarla olan bağlantısını da neredeyse yok sayar. Nitekim bilinçdışının dil ve yapı ile olan bağı da göz ardı edilmiştir.

Lacan Freud sonrası psikanaliz alanında varılan bu hatalı konumun nedenini Freud'un kuramının ekseninden çıkmış olması ile açıklar. Ego, Freud'un *yarılmış (Spaltung)* öznesinden uzaklaşmıştır. Ona göre bireyi el üstünde tutarak Amerikan yaşam tarzını destekleyecek biçimde dönüşen psikanaliz, Freud'un keşfini amacından saptırmıştır. Lacan'ın bu eleştirilerine dair sunduğu çözüm ise Freud'un metinlerine dönüştür. Lacancı psikanaliz kuramının üzerinde yükseldiği iskelet olan "Freud'a Dönüş"ün anlamı birinci bölümün konusudur. Lacan'a göre Freud'a dönüş son derece

basit haliyle anlaşılmalıdır. Freud'un metinlerinin yeniden dikkatlice okunması, kavramların kökenlerine ulaşılması gerekmektedir.

Lacan dönemin fikir dünyasında olup bitenleri bu okumaya dahil eder. Lacan'ın Freud'un keşfi ile dilbilim ve yapısalcılığın kavramlarını birlikte ele aldığı anlaşılmaktadır. 1948 ile 1960 yılları arasındaki dönem Lacan'ın ikinci dönemi olarak kabul edilir. Lacan ikinci döneminde dilbilim çalışmaları üzerine yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu bağlamda Lacan'ın özgünlüğü de tam olarak psikanalizi çağdaş dilbilimin ve yapısalcılığın yöntemleri ile buluşturarak yeniden kurmasında aranabilir.

İkinci bölüm Lacan'ın psikanaliz kuramında üçlü düzen olarak bilinen İmgesel, Sembolik ve Gerçek'in alanının belirlenmesine ayrılmıştır. Lacan, insanın ruhsal yapısını tanımlarken, üç düzenden bahseder. İmgesel (*imaginaire*), Sembolik (*symbolique*) ve Gerçek (*réel*) olarak adlandırılan bu üç düzen insanın ruhsal yapısının temelini oluşturur. İnsanı yaşamı boyunca sarmalar ve içinde tutar. İmgesel, Sembolik ve Gerçek Lacan'ın oluşturmaya çalıştığı yapının iskelet kavramları olarak kabul edilir. Lacan düşüncesinin neredeyse tüm kavramları, bu üç düzen bağlamında açıklanabilir. İmgesel, Sembolik ve Gerçek Lacan'ın tekrar tekrar dile getirdiği, kapsamları ve işlevleri zaman içinde değişikliğe uğrasa bile, öğretisinin üzerinde kurulduğu temel kavramlar olarak kalmışlardır. Öyle ki, Lacan'ın seminerlerinin devam ettiği otuz yıl düşünüldüğünde, ilk on yılı imgesel, sonraki on yılı sembolik ve son on yılı ise gerçek üzerinden yorumlamak, Lacancı psikanalistlerin ve Lacan yorumcularının çoğunun üzerinde hemfikir olduğu nadir konulardan olmuştur.

Ne var ki bu üç düzen, biri tamamlandığında, diğerinin başladığı bir süreç olarak anlaşılmalıdır. Tam tersine İmgesel, Sembolik ve Gerçek birbiri içine geçmiş ve insan yaşamını bütünüyle kuşatmış, adeta düğüme benzer bir yapı olarak tanımlanır. Gerçekliği anlamlandırma biçimi ve öznenin dünyayı nasıl kurduğu sorunsalı, bütünüyle bu üç düzenin kendi yapılarının ne'liğine ve bunların birbiriyle olan ilişkilerine bağlıdır.

Bu üç düzenin anlamını doğru kavrayabilmek, öncelikle onların gelip geçen gündelik yaşamın değil, ruhsal (*psşik*) yaşamın üç ayrı düzeni olduğunu anlamak ile mümkündür. İnsanın doğduğu andan itibaren kendini içinde bulduğu dünyaya ilişkin her türden deneyimi, elbette bu üç düzen üzerinde etkilidir. Ancak tek başına bu deneyime dayanan bir açıklama Lacan için yeterli değildir. İmgesel, Sembolik ve

Gerçek tek başına insana ait deneyim ile açıklanamayacak kadar karmaşık bir yapıyı oluşturur.

Lacan bu yapıyı 1971-1972 yıllarında “... ya da Beteri” (...*Ou pire*)⁴ başlığı ile ve 1972-73 yıllarında “Yine, Hala” (*Encore*)⁵ başlığı ile verdiği seminerlerinden itibaren “Borroméen Düğümü”nden (*noeud borroméen*) yararlanarak açıklamaya başlar. Borroméen Düğümü üç halkadan oluşan, her bir halkanın birbiri ile iç içe geçmiş olduğu, içlerinden birinin ayrılmasının sonucunda tüm halkanın dağılması üzerine düzenlenmiş bir düğüm şeklidir. Bu düğümde Lacan’ın üzerinde durduğu nokta, düğümü oluşturan niteliğin, herhangi iki halkanın değil, fakat üç halkanın aynı anda birbirine bağlı olmasıdır. Böylelikle İmgesel, Sembolik ve Gerçek’i Borroméen Düğümü’nün halkaları gibi iç içe geçmiş, öznenin ruhsal yaşamının kurucu unsurları olarak bir kez daha belirir.

Lacan’ın ilk özne kuramı İmgesel’e odaklanır. 1950lerin ortalarına kadar, Lacan öğretisinin merkezinde yer alan İmgesel, Lacan’ın *Ayna Evresi* adını verdiği dönemi de kapsayacak biçimde ele alınır. Ayna evresi, hali hazırda psikanaliz bağlamında kurucu kavramlar olarak kabul edilen, ben, narsisizm, saldırganlık, özdeşleşme, yabancılaşma gibi pek çok kavram ile yakından ilişkilidir. İmgesel, doğrudan benlik ile yansıyan imge arasındaki karşılıklı ilişkiye gönderme yapar. Ayna evresi ve İmgesel düzen, Lacan’da özdeşleşme ile birlikte ilerler. Bebek aynada yansımaları gördüğünde kendini o yansıma ile özdeşleştirir. Benliğin yansıtıcı bir imge, bir suret üzerinden kuruluyor olması nedeniyle, özdeşleşme İmgesel düzende yansıtıcı bir rol oynar. Özdeşleşme bütünlük ihtimalinin, ya da böyle bir şeyin var olabileceği fikrinin oluşmasına neden olur.

Benliğin bir başka imge ile özdeşlik kurarak oluşuyor olması, onun ve aynı zamanda İmgesel düzenin kendisinin oldukça radikal bir yabancılaşmanın konusu olduklarını da gösterir; açıktır ki yabancılaşma, özdeşleşme için yapısal bir zorunluluktur. Kendi dışında (hatta kendine karşı) bir imge üzerinden gerçekleşen özdeşleşme sonucunda, benliğin ortaya çıkışı, öznenin kendisine bir rakip olarak

⁴ Bkz.: Jacques Lacan, **Seminar Book XIX: ou Pire/or Worse**, Cambridge, Polity Press, 2018, s. 75.

⁵ Bkz.: Jacques Lacan, **Seminer XX. Kitap: Yine, Hala**, Çev. Murat Erşen, İstanbul, Metis Yayınları, 2019, s. 145.

yapılanmasına da neden olur. Bu da sürecin narsisizm ve saldırganlık içermesi anlamına gelir.

Ben'in oluşumu İmgesel'de başlar; İmgeseli takip eden, aslında onunla iç içe geçmiş olan, düğümün diğer halkası ise Semboliktir. İlk döneminde Ben'in işleyişi üzerine vurgu yapan Lacan, 1950lerden itibaren, bilinçdışının öznesini doğrudan ele alır. İmgeselin düzeninden, dilin, başkanın ve bilinçdışı öznenin düzeni olan Sembolik'in alanına yönelir. Doğduğu andan itibaren dilin içinde kendini bulan insan, var olabilmesi için bir başkası tarafından tanınma ihtiyacı ile karşı karşıyadır. Dilin içine alınır alınmaz, bir yarıkla, bir eksikle karşılaşarak Sembolik'in yasası sınırlarında yaşamayı öğrenmek zorundadır. Lacan'a göre özne Sembolik düzende ortaya çıkar. Özne, konuşma ve dile, yani Sembolik düzene tabi olarak kurulur: Ben dilin sınırlarına girerek özne olur. Bilinçdışı ve dolayısıyla da psikanaliz bu öznenin, Sembolik'in öznesinin varlığı ile mümkündür.

1960lara gelindiğinde Lacan, dikkatini öznenin söylemi ve dil arasındaki ilişkiden; özneyi bölen bir yapı olarak dile yöneltir. Burada dikkat çeken Lacan'ın yabancılaşmada bir ayrıma gitmesidir. Sembolik, artık öznenin farkına varan bir düzen değil, bilakis özneyi bölen ve dolayısıyla bir anlamda onu ortadan kaldıran, bozan bir düzen olacaktır.

Borromean Düğümü'nün son halkasını Gerçek'in düzeni oluşturur. Gerçek Lacan'ın son yıllarında psikanalizi matematiğin kavramları ile birlikte ele almasıyla önem kazanır. Lacan bu dönemde kuramını formüleştirmek çabasındadır. Nitekim Gerçek'in alanı semboller ve formüllerle iç içe geçmiş olarak tanımlanır. Bu nedenle kavramın anlaşılması son derece güçleşmiştir. Elbette bu üç düzeni ne keskin bir şekilde sıralamak ne de birbirlerinden ayrı ele almak mümkündür. Ancak Gerçek'in yapısı itibariyle bebeğin anne ile tek ve bütün bir varlık gibi deneyimlediği ilk altı aylık döneme işaret ettiği düşünülebilir. Lacan için Gerçek sembolleştirilemeyen, bir başka deyişle dilin yasası sınırlarına girmeyen alanı işaretler. Dolayısıyla Gerçek bilinçdışının da dışındadır.

Tezin üçüncü bölümünde bilinçdışının öznesi ile dil arasındaki ilişki üzerinde durulmaktadır. Lacan'a göre dil bilinçdışı için zorunludur. Bu nedenle bilinçdışının ortaya çıkışı Ben'in Sembolik'in düzenine dahil olması ile gerçekleşebilir. Sembolik düzene giren ve kendini dil aracılığıyla ifade etmeyi öğrenen Ben, özne olacaktır. Böylelikle Lacan bilinçdışının bir dil gibi yapılandığını öne sürer ve bu dilin gramerinin kurallarını belirlemeyi hedefler. Öncelikle analizdeki konuşmanın niteliği üstünde durur. Dolu ve boş konuşma arasında ayrım yaparak, öznenin mesajının bir muhatabı olduğunu ve anlamın bu muhataptan gelecek mesajla ortaya çıkabileceğini belirtir. Böylelikle analist kendini Başka'nın konumuna yerleştirerek, öznenin bilinçdışına ait mesajını işitebilmesinin yollarını arar.

Lacan Saussurecü gösteren kavramından hareketle, bilinçdışının dilini belirlemeye başlar. Saussure'den farklı olarak gösterene öncelik verir ve bilinçdışı özne için anlamın gösterenlerin bir aradalığı ile açığa çıktığını belirtir. Bilinçdışına ilişkin anlam ancak bu gösterenlerin kurduğu zincir aracılığıyla anlaşılabilir. Bu nedenle Lacan anlamlandırmanın gösterenler zinciri üzerinden gerçekleştiğini düşünür. Gösteren, bir başka gösteren için özneyi temsil eder ve bu gösterenler sürekli akış halindedir.

Bilinçdışının çalışma biçimi yine üçüncü bölümün konusudur. Lacan'a göre bilinçdışı metafor ve metonimi vasıtasıyla iş görür. Lacan metafor ve metonimi kavramlarını Roman Jakobson'un belirlediği tanım üzerinden kuramına dahil eder. Bu bağlamda metaforun yeni bir gösterilen yaratılmasını sağladığını düşünür. Bastırma özdeşleşme gibi analizde karşılaşılan süreçler metafor olarak ele alınır. Metonimi bilinçdışı öznenin dilde kendini gösterdiği kullanımlardan diğeridir. Gösterenler zincirinde gösterenlerin yan yana gelme, birbirlerine bağlanma biçimlerini belirler.

Lacancı dört söylem son bölümde ele alınan diğer başlıktır. Bilinçdışının öznesi ve dil arasındaki ilişki bağlamında Lacan dört söylem türünü belirler. Bunlar sırasıyla efendinin söylemi, üniversitenin söylemi, histeriğin söylemi ve analistin söylemidir. Bu dört söylemi oluşturan gösterenler, farklı biçimlerde konumlanarak söz konusu söylemi oluşturur. Örneğin üniversitenin söyleminde fail konumunda olan bilgidir. Lacan bu bilginin sırasıyla analist, histerik ve efendi için taşıdığı anlamı belirlemeye çalışır. Lacan, tanımladığı dört söylem ile yalnızca analistin değil, mümkün tüm söylemlerin analize dahil edilmesinin yolunu açmıştır. Bu nedenle Lacan

söyleme atfettiği önemi *kazanacak olan ben değilim, kullandığım söylemdir*, diyerek vurgular.

Lacan'ın psikanaliz kuramının, çalışma boyunca vurgulandığı gibi, nasıl dilbilimle, edebiyat teorisiyle, felsefeyle, daha kapsamlı bir şekilde ifade edilecek olursa insan bilimleriyle yakından ilişki içinde olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Bu ilişkinin nedenini yalnızca Lacan'ın mevzu bahis alanlara duyduğu ilgi ile açıklamanın eksik kalmış bir yorum olacağı düşünülmektedir. Lacan özneye dair dile getirilebilecek her ne varsa gün yüzüne çıkarmak niyetindeydi. Bu bağlamda dile getirilebilenin sınırlarını belirleme çabası Lacancı psikanaliz kuramının sorgulanması gereken niteliklerinden biridir.

BİRİNCİ BÖLÜM

LACANCI PSİKANALİZ KURAMININ ARKAPLANI

1.1. FREUD’UN MİRASI PSİKANALİZ

Bilinçdışı elbette düşünce tarihine Freud ile girmiş bir kavram değildir. İnsan davranışlarını etkileyen ancak bilinçli, rasyonel zihnin erişemeyeceği zihinsel süreçlerin olduğu fikri klasik metinlerden itibaren kendini gösterir. Bilinçdışı zihinsel süreçlere ilişkin kavramlar özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında yoğun biçimde tartışılır. Ancak henüz 19. yüzyıldaki tartışmalara ulaşmazdan önce de bilinçdışı kavramı soruşturma konusudur.

Freud’un psikanaliz kuramı ilk bakışta döneminin hali hazırda havada uçuşan kavramlarının görece yeni sayılabilecek bir teknik aracılığıyla ele alınması gibi görünür. Kaldı ki Freud da kendisinden önce pek çok şairin, sanatçının, filozofun zihnin bu çok da bilinmeyen yönünün farkına varmış olduğunu kabul eder. Bununla birlikte, Freud bu fikri sistematik bir şekilde ele alarak inceleyen ve kavramı tüm düşünce sisteminin merkezine yerleştiren bir düşünürdür. Freud öncesi düşünürler, zihinsel süreçlerin sahip olduğu bilinçdışı niteliği ve bilinçli, rasyonel zihnin buzdağının yalnızca görünen kısmı olduğunu bu denli keskin bir biçimde öne sürmemiştir. Nitekim Freud’dan önce, bilinçdışı durağan ve değişmez bir nitelik olarak düşünülürken, Freud’la birlikte etkin bir bilinçdışından söz edebilmek mümkün olmuştur. “Psikanaliz durağan bilinçdışı kavramını, faal olan ile değiştirmiştir.”⁶

Böylelikle Freud’un bilinçdışı ne yalnızca çocukluğun üstü örtülü anılarının ne de açığa çıkmayı bekleyen içgüdülerin dağınık mekânı olarak açıklanabilir. Aksine Freudcu bilinçdışı “düşünen bir şey” olmalıdır.

⁶ Jean-Bertrand Pontalis, Jean LaPlanche, *The Language of Psychoanalysis*, London, Karnac Books, 1988, s. 126.

1. 1. 1. Birinci ve İkinci Topografi

Freud, bilinçdışı kavramına öncelikle hastaları ile olan klinik tecrübesi üzerinden yaklaşır. Bu tecrübe ona insan psişesinin yalnızca bilinç içeriği ile sınırlı olamayacağını gösterir.

1895 öncesinde Freud patolojik savunmayı bilinçdışı zihinsel temsillerle değil bilincin bölünmesi üzerinden açıklar.⁷ 1985'e gelindiğinde ise Freud zihnin yapısını öncelikle bilinç (*das Bewusste*) bilinçöncesi (*das Vorbewusste*) ve bilinçdışı (*das Unbewusste*) olmak üzere bölümlendirir. "Birinci topografi" olarak anılan bu bölümlenmede, bilinç herhangi bir anda zihinde farkına varılabilen zihinsel süreçleri; düşünce, duygu ve algıları temsil eder. Zihinde rasyonel düşünmenin, akıl yürütmelerin gerçekleştiği kısımdır ve doğrudan temas edilebilir niteliktedir. "Bilincin ne olması gerektiği üzerine düşündüğünde Freud'un görüşü açıktır. Bilinç temsil hadisesi dışında bir şey değildir. Bir şeyin imgesini bir sözcük ile birleştirerek, algı ediminin gerçekleşmesidir."⁸

Bilinçöncesi, herhangi bir anda bilinç için ulaşılabilir durumda olmayan, ancak kolaylıkla bilinç yüzeyine çıkabilecek düşünce ve anıları içerir. İhtiyaç duyulduğunda erişilebilir ve geri çağırılabilir zihin içeriklerini barındıran bilinçöncesi, bilinç ile bilinçdışı arasında bir tür sınır bölgesini işgal eder.

Böylelikle Freud bilinçdışını zihnin, bilincin erişimine bütünüyle kapalı olan, bastırılmış düşünce, arzu ve anıları içeren alanı olarak belirler. Bilinç bu alanla ancak temsiller aracılığıyla temas edebilir. Bu temsiller rüyalarda, dil sürçmelerinde ve semptomlarda kendilerini açığa çıkarır. Bunların haricinde bilinçdışı içeriğe erişmek mümkün değildir. Bu yapıyı Freud şöyle ifade eder:

"Bastırılmış olan bizim için bilinçdışının prototipidir. Ama biri örtük ve bilince çıkabilecek olan, diğeri ise bastırılmış ve kendiliğinden, doğrudan doğruya bilince çıkamayacak olan iki farklı bilinçdışına sahip olduğumuzu görüyoruz. .. Örtük olup da dinamik açıdan değil, yalnızca tanım olarak bilinçdışı olana, *Bilinçöncesi* adını

⁷ Bkz. A.e., s. 55.

⁸ Robin Ferrel, **Passion in Theory Conceptions of Freud and Lacan**, New York, Routledge Press, 2006, s. 3.

veriyoruz. *Bilinçdışı* adını ise dinamik açıdan bilinçsiz olarak bastırılmış olanla sınırlıyoruz.”⁹

1920lerin başında Freud bu üçlü yapıyı geliştirerek, yeni bir zihin topografisi sunar. Zihnin nasıl çalıştığına dair bu yeni yapı, ufak değişikliklerle Freud’un yaşamının sonuna değin kuramının parçası olur. Freud bu yapı bağlamında zihnin üç bölümünü belirler. Bunlar Ben (*Ich*), Üstben (*Über-Ich*) ve İd (*Es*) olarak adlandırılır.

“Ben ve İd” (*Das Ich und Das Es*) metninde ilk kez kullanılan İd, insan zihninin içgüdüler ile iç içe geçmiş bölümünü oluşturur. İçeriğinin bir bölümü kalıtsal ve doğuştandır, bir bölümü ise sonradan edinilmiş ve bastırılmıştır. İd içgüdülerin ifadesi ile ilişkisi nedeniyle bilinçdışıdır.¹⁰

“Her bireyde ruhsal olguların birbirine bağlı, anlamlı bir örgütlenmesi olduğunu tasavvur ettik ve buna Ben dedik; bilinç bu bene bağlıdır, devingenliğe yani uyarılmaların dış dünyaya boşaltılmasına o egemendir; bütün kısmi süreçler üzerinde denetimi yürüten, geceleri uyuyan, ama düşlerin sansürünü de elinde tutan ruhsal yapı odur. Belli ruhsal uğraşları yalnız bilinçten değil, başka türlü değerlendirme ve kullanımlardan da uzak tutan bastırmalar da bu benden kaynaklanır.”¹¹

“Ben ve İd”de tanımlanan bir diğer kavram olan üstben, ben ile karşılaştırıldığında bir yargıcın üstlendiği role benzer bir işleve sahiptir. İkinci topoloji öncesinde, rüya sansürleri ve suçluluk bu kavrama benzer işleve işaret eder. Freud vicdanı, kendi üzerine gözlem yapabilme yetisini üstbenin işlevleri olarak belirler. Kavramın oluşumunu Oedipus kompleksinin (*Ödipuskomplex*) çözülüşünün doğal bir sonucu olarak görür. Oedipal isteklerin yasaklanmasıyla beraber çocuk bu isteklerin tatminini beklemekten vazgeçer ve bu yaşağı içselleştirerek ebeveyn ile özdeşleşme yolunu seçer.¹²

⁹ Sigmund Freud, **Haz İlkesinin Ötesinde, Ben ve İd**, Çev. Ali Babaoğlu, İstanbul, Metis Yayınları, 2020, s. 83.

¹⁰ Bkz.: Pontalis, LaPlanche, **a.g.e.**, s. 197.

¹¹ Sigmund Freud, **a.g.e.**, s. 85.

¹² Pontalis, LaPlanche, **a.g.e.** s. 436.

Ben ise hem üstbenin ve dış dünyanın getirdiği zorunluluklarla hem de İd'in talepleriyle irtibat halindedir. Bu nedenle her ne kadar kişinin iyi halinden sorumlu bir arabulucu olarak işlev görse de göreceli bir özerkliğe sahiptir.¹³ Kaygı gibi rahatsız edici bir durum algılandığında savunma mekanizmalarını devreye sokma görevini üstlenir.

Freud, Ben ve İd'de öncelikle benin algı ile ilişkisini belirtir ve bu yolla id ile beni birbirinden ayırır: "Algı sisteminden yola çıkan ve bilinçöncesi olarak işe başlayan varlığa 'ben', bu varlığın içine uzandığı ve bilinçdışı imiş gibi davranan zihnin diğer kısmına da 'id' demeyi öneriyorum."¹⁴ Hemen devamında ise bu ayrımı ben ve idin konumları üzerinden sunar. "Artık bizim için bir birey ruhsal bir id'den ibarettir; bilinmez ve bilinçsizdir, bunun yüzeyinde de algı sistemi çekirdeği çerçevesinde oluşmuş bir ben oturmaktadır."¹⁵ Yine bu ayırmadan hareketle benin bilinçdışı ile ilişkisinin zeminini kurar. Bilinçdışı sınırları içinde yerleşip yerleşemeyeceği konusu ise net değildir; öyle görünmektedir ki ikinci topografi ile birlikte Freud, ben ve üstben'i hem bilinçöncesi hem de bilinçdışı alanına dahil eder.

"Bilinçdışının bastırılmış olanla eşanlamlı olmadığını kabul ediyoruz. Her bastırılmış olan bilinçdışıdır, ancak bilinçdışı bastırılmış olandan ibaret değildir. Benin bir bölümü de -ki bunun ne kadar önemli bir bölümü olduğu kesin değildir- bilinçdışı olabilir, hatta kesinlikle bilinçdışıdır. Ve bene ait olan bu bilinçdışı, bilinçöncesi gibi örtük değildir. Çünkü eğer olsaydı, bilinç haline gelmeden harekete geçirilemezdi ve bilince çıkartılması böylesine zorluk çıkartmazdı."¹⁶

Nitekim Freud'un ikinci topolojisinin açık ve seçik bir biçimde ortaya çıkardığı sonuç, insan zihninin karmaşık ve katmanlı bir yapıya sahip olduğu ve bu nedenle de ancak çok sınırlı bir bölümünün ulaşılabilir olduğudur. Açıktır ki zihnin bu karmaşık yapısı nedeniyle "Ben artık kendi evinin efendisi değildir."¹⁷

¹³ A.e., s. 130.

¹⁴ Sigmund Freud, A.g.e., s. 91.

¹⁵ A.e.

¹⁶ A.e., s. 86.

¹⁷ Sigmund Freud, "A Difficulty on the Path of Psychoanalysis", **The Standard Edition of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud Vol.17**, London, The Hogard Press, 1981, s. 141.

İkinci topografinin kurulması ile bilinçdışının sınırları belirleyen Freud, bir sonraki adımda bilinçdışının işleyişine dair kuramını geliştirir. Bilinçdışı birtakım kurallar çerçevesinde iş görür. Bu kuralların belirlenmesiyle kavram daha açık bir şekilde ortaya çıkar. Freud bilinçdışının çalışma mekanizması üzerine düşünerek psikanalizin konumunun daha belirgin hale gelmesinin de önünü açacaktır. Freud bilinçdışının işleyişini açıklarken dört kavram üzerinde durur.¹⁸ Bu kavramlar yoğunlaşma (*Verdichtung*), yer değiştirme (*Verschiebung*), inkâr (*Verneinung*) ve yok saymadır (*Verneinung*).

1.1.2. İdeal-Ben ve Ben-İdeali

Pontalis ve LaPlanche özdeşleşmeyi (*identification*), “öznenin bir başkasına ait bir tavrı, niteliği ya da bir sıfatı benimsemesini ve başkasının sunduğu bu örnek uyarınca, bütünüyle veya kısmen dönüşüme uğramasını içeren psikolojik süreç”¹⁹ olarak tanımlar. Kavram kelime anlamı itibariyle tanımlama ve belirleme olarak anlaşılabilir gibi, *bir başkası* ile özdeşleşme anlamında da kullanılır. Psikanalizde kavramın ikinci anlamı ağırlık kazanır.²⁰ “Ben ile karşılaştırılabilir bir bütünlük bireyde başlangıçtan itibaren bulunamaz, ben geliştirilmek zorundadır.”²¹

Bununla birlikte Freud’a göre özdeşleşme, insanın bir başkası ile kurduğu duygusal bağın en erken ifadesidir.²² Bu nedenle bir başkasına (ya da kendine) yöneltilmiş sevgi ve sevilme arzusuyla birlikte ortaya çıkar. Kendisini sevdiği biri ile özdeşleştiren çocuk, böylelikle kendisinin de sevilme ihtimalini garanti altına almış olur. Böylelikle özdeşleşme çocukluk dönemi fantazi ile beraber ilerler. Yetişkinlikte ise özdeşleşme özellikle rüyalarda ve semptomda kendini gösterir.

Freud’un “Narsisizm Üzerine: Bir Giriş” ve “Ben ve İd” metinlerinde ele aldığı ben-ideali (*Ideal-ich*) ve İdeal-Ben (*Ich-ideal*) ayrımı özdeşleşmelerin doğrultusunu anlamak bakımından önemlidir. Ben-ideali birincil özdeşleşme ile ilişkilidir. Ben’in

¹⁸ Lacan bu kavramlara, dışta-tutma’yı (*forclusion*) ekleyecektir.

¹⁹ Pontalis, LaPlanche, **a.g.e.** s. 205.

²⁰ Bkz.: **A.e.**

²¹ Sigmund Freud, “On Narcissism: An Introduction”, **SE Vol.16**, s.77.

²² Bkz.: Sigmund Freud, “Group Psychology and The Analysis of The Ego”, **SE V.18**, s. 105.

arzuları ve bu arzuların ne şekilde yansıtıldığı ile bağlantılı olarak kişinin kendine dair imajını ortaya koyar. İdeal-ben ise toplumsal ve kültürel alana dair bilginin içselleştirilmesiyle oluşur. Bilhassa ahlaki bir ideale dönüktür. Bu anlamda bir rehber görevi görür.

1. 1. 3. Narsisizm ve İçgüdüler

Freud, narsisizm (*narzissmus*) terimini ilk kez 1910'da Narkissos Mitine gönderme ile, “kendi imgesine yönetilmiş olan sevgi” biçiminde tanımlar. Bu dönemde erkek eşcinsellerin sevgi nesnesi söz konusu olduğunda, dolaylı ve narsisistik bir biçimde, tıpkı anne figürünün yöneldiği şekilde, kendilerine yöneldiklerini belirtir. “Totem ve Tabu: İlkel ve Nevrotiğin Yaşamlarındaki Benzerlikler’ (*Totem und Tabu: Einige Übereinstimmungen im Seelenleben der Wilder under der Neurotic*)²³, narsisizm otoerotizm ile nesne sevgisi arasında aracı bir aşama olarak düşünülür. Üç aşamalı bu süreç sırasıyla otoerotizm, eşcinsellik ve heteroseksüellik ve nesne sevgisi olarak belirlenir.²⁴ “Narsisizm Üzerine: Bir Giriş” metninde ise, libidinal yatırım olarak adlandırdığı kendine ve başkasına olan sevginin rolünü açıklarken; ego libidosu ile nesne libidosu arasında bir denge kurulması gerektiğini dile getirir.

Freud’un pek çok kavramı gibi Narsisizm de sapkınlık ya da patoloji ile ilişkili bir kavram olarak ortaya çıkar ve zamanla kapsamını genişletir. Kavram benliğin ve libidonun gelişimi ile ilişkilendirilir. Freud insanın kendine duyduğu sevgi ve kendi bedenine duyduğu erotik ilginin esasında gelişimin sağlıklı bir aşaması olarak kabul eder.

Freud bu süreci birincil ve ikincil narsisizm olarak iki ayrı düzeyde ele alır. Freud için Benliğin ortaya çıkışı birincil narsisizm ile zamansal olarak örtüşür. Birincil narsisizm bebeğin doğal ve benin merkezde olduğu durumunu ifade eder. Bebek dünyaya geldiğinde yalnızca kendi ihtiyaç ve arzularının tatmini ile ilgilidir. Bu

²³ Bkz.: Sigmund Freud, “Totem and Taboo: Some Points of Aggrement Between The Mental Lives of Savages and Neurotics”, **SE V.13.**, s. 88.

²⁴ Bkz.: Pontalis, LaPlanche, **a.g.e.** s. 255.

yönüyle birincil narsisizm bebeğin dış dünya ile bir ayrım yapamadığı, kendini annenin bir uzantısı olarak algıladığı dönemin devamıdır. “Başlangıçta öznenin bilincinde olduğu ve sonrasında da yatırım yaptığı bir benlik yoktur, bu benliği narsisistik yatırım oluşturmaktadır. Gerçekten de benlik var olmadıkça narsistik güdülerin üzerlerine uygulama yapacakları hiçbir şey yoktur. Demek ki hedef almayı amaçladıkları şeyi üretmeleri gerekir.”²⁵

İkincil narsisizm, bebeğin ben’e odaklamasına benzer şekilde libidinal enerjinin yine kendisine yöneldiği ileri bir aşamadır. Bununla birlikte ikincil narsisizmde ben’e yöneltmiş sevgi daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Sosyal ve kültürel değişkenlerin etkisi altındadır. Bebek büyüdükçe dışarıdaki dünyanın ve toplumsal beklentilerin farkına vardıkça bir uyum sürecinden geçecektir. Bu süreçte libido kısmen içe yönlendirilecek ve bu sevginin niteliği sosyal ve kültürel koşullardan etkilenecek kişiliği oluşturacaktır.

Freud bir bebeğin arzuya sahip olmakla onu tatmin etmek arasında herhangi bir ayrım yapamadığını, bu ayrımın öğrenilen bir beceri olduğunu düşünür. Bebek ihtiyaçlarının tam olarak karşılanmadığını fark edene kadar kendini anneden ayrı bir varlık olarak konumlandırıramaz. Dışarıdaki dünyanın her an ihtiyaçlarına cevap vermediğini anladığında ise ağlayarak isteklerini ifade etmeye başlar. Bir şeylerin eksik olduğunu bildirebilmek için iletişim kurmayı öğrenir.²⁶

“Bir an için kendimizi neredeyse bütünüyle savunmasız yaşayan bir organizma olarak düşünelim. Hatta yönünü bilmez bir vaziyette birçok farklı uyarana maruz kalan kaygılı bir töz olarak kabul edelim... Bu uyarılar dış dünyanın etkileri, içgüdüsel ihtiyaçların belirtileridir. O halde yaşayan organizmanın algılayan tözü, kaslarının hareket edebiliyor olması sayesinde ‘dışarı’ ve ‘içeri’ arasındaki ayrıma işaret eden bir dayanak bulmuş olur.”²⁷

²⁵ Raoul Moati, “Düşüncenin Semptoma Dönüşmesi (Tin’in Semptomatolojisi): Lacan Hegel’e karşı mı Yoksa Onunla Birlikte mi?”, Çev. Nami Başer, Kemal Canatar, **MonoKL Lacan Sayısı**, Yaz 2009, s. 305.

²⁶ Bkz.: Pamela Thurschwell, **Sigmund Freud**, London: Routledge, 2000, s. 45.

²⁷ Sigmund Freud, “Papers on Metapsychology”, **SE Vol. 14**, s. 119.

İçgüdü kelimesi Almanca iki sözcüğün çevirisi olarak kullanılmıştır: *Instinkt* ve *Trieb* Freud’a göre belli tür eylemlere yönelik bedensel dürtüdür. Esasen içgüdü biyolojik kaynaklıdır.

“Yani yeniden gözden geçirilmiş bu görüşe göre, dürtüler yine konuşmaz, ama epey gürültü çıkarır, hayat patirtisini temin eder-ama sadece Libido, Eros; muadili olan esrarengiz ölüm dürtüsü ise suskun kalır, her zaman her yerde olsa da görünmez ve işitilmezdir. İki dürtü daima iç içedir, birbiri içine yerleşiktir; çeşitli kombinasyonlar halinde daima birlikte hareket ederler, dolayısıyla ölüm dürtüsünün sessizliği hayat patirtisinin ters yüzüdür, ona eşlik eden suskun gölgedir”²⁸

1.1.4. Haz İlkesi ve Gerçeklik İlkesi

Freud insan davranışının kökenine iki karşıt ilkeyi konumlandırır. Bebek dünyaya geldiğinde onu haz ilkesi yönetmektedir. Bu ilke uyarınca tüm ihtiyaç ve arzular anında tatmin edilmek durumundadır.

“Psikanalitik kuramda ruhsal süreçlerin otomatik olarak haz ilkesiyle yönlendirildiğini hiç düşünmeksizin kabul ediyoruz, yani bu süreçleri uyaranın her seferinde hoşnutsuzluk veren bir gerilim olduğuna, sürecin bu gerilimi azalacağı, yani hoşnutsuzluktan kaçınarak hazzın üretileceği bir yöne doğru gideceğine inanıyoruz.”²⁹

“Haz ilkesinin ruhsal süreçler üzerindeki egemenliğinden söz etmenin aslında doğru olmayacağını da söylemeliyiz. Eğer öyle olsaydı ruhsal süreçlerimizin büyük çoğunluğuna hazzın refakat etmesi ya da çoğunun haz sağlaması gerekirdi; oysa en genel deneyimler böyle bir sonuca şiddetle karşı çıkar. O halde ancak şöyle olabilir: Ruhta haz ilkesine yönelik güçlü bir eğilim bulunmaktadır ama bu daha başka güçler ya da ilişkilerle çatışmaktadır ve sonuç her zaman haz ilkesine uygun olmayabilmektedir.”³⁰

²⁸ Mladen Dolar, *Sahibinin Sesi*, Çev. Barış Engin Aksoy, İstanbul, Metis Yayınları, 2013, s. 131.

²⁹ Sigmund Freud, *Haz İlkesinin Ötesinde, Ben ve İd*, s. 23.

³⁰ A.e., s. 25.

O halde toplumsal kural ve yasaların farkına varan bebeğin diğer insanlarla bir arada yaşamayı öğrenmesi zorunludur. Bu zorunluluk haz ilkesinin sınırlandırılması anlamına gelir. Toplumsal düzene dahil olduğu nispette tatmin ertelenir. Freud ortaya çıkan bu değişimi gerçeklik ilkesi ile tanımlar.

“Benin kendini koruma dürtülerinin etkisi altında haz ilkesi, haz kazanma amacını elden bırakmadan doyumun ertelenmesi, kimi doyum olanaklarından vazgeçilmesi ve bir süre hoşnutsuzluğa katlanmak gibi uzun ve dolambaçlı yollardan hazzı sağlayan ve gücünü gösteren *gerçeklik ilkesi* ile yer değiştirir.”³¹

Freud böylelikle ruhsal süreçlere dair topolojileri ve dinamik yönelişler üzerinden getirdiği açıklamalara bir diğerini eklemiş olur.

“Ben ayrıca dış dünyanın etkilerini, id ve onun eğilimleri üzerinde geçerli kılmaya çalışır ve id’de sınırsız bir şekilde hüküm süren haz ilkesinin yerine gerçeklik ilkesini geçirmeye çabalar.”³²

Freud’a göre insanın ruh sağlığı, libidonun sosyal yapılar bağlamında kabul edilebilir davranış biçimine yönlendirmedeki başarılarıyla ilgilidir. Nitekim nevroz ve histeri hastaları bu hususta başarısızdırlar, haz ve gerçeklik ilkeleri arasında süre gelen çatışmayı çözüme kavuşturamamışlardır.

“Aygıtı dolduran enerjinin neredeyse tümü doğuştan gelen dürtü itkilerinden kaynaklanmaktadır, ama bunlarının hepsinin aynı gelişime ulaşmasına izin verilemez. Süreç içinde kimi dürtülerin ya da dürtü parçalarının hedefleri ya da iddiaları bakımından benin kapsayıcı birliğine katılabilen öbürleriyle uzlaşmaz hale geldikleri sık sık rastlanan bir durumdur. O zaman bunlar bu birlikten bastırma süreciyle ayrılır, ruhsal gelişimin daha alt aşamalarında tutulur ve her şeyden önce bir doyum olanağından uzak kalırlar.”³³

³¹ A.e.

³² A.e., s. 92.

³³ A.e., s. 26.

1.1.5. Bilinçdışı ve Psikanaliz

1890ların başında Freud hastalarına sorular sorarak, rasyonel aklın dayattığı sansürü aşmaya teşvik eder. “Serbest çağrışım” olarak adlandırdığı bu yöntemle hastalarına akıllarından geçenleri yargılamak, kınamaksızın ifade etmelerinin yolunu açar. Böylelikle alay edilme korkusunu bir süre için de olsa bir kenara bırakabilen hastalarında olumlu yönde gelişmeler olduğunu fark eder. Bu görüşmeler esnasında Freud, bilinç ile bilinçdışı arasında yaptığı ayrımı temellendirme fırsatı bulur. Buna göre bilinçdışı bastırmanın bir sonucudur ve bastırılan şey de bilincin kabul edilemez bulduğu arzular, düşünceler ve duygulardır.

“Psikanaliz kuramının bu noktada işe girdiğini ve bu tür fikirlerin belirli bir güç bunlara karşı koyduğu için bilince çıkamadıklarını, öyle olmasaydı bilinçli hale gelebileceklerini ve o zaman da bunların ruhsal olduğu kuşku götürmeyen diğer öğelerden ne kadar az farklı olduklarının açıkça görülebileceğini ileri sürdüğünü anımsatmak yeterlidir.”³⁴

İçgüdü sürekli olarak tatmin talebinde olan bedensel enerjidir. Bu tatmin zihinde temsil edilenler dahilinde bulunabilir.

“Gerçekte kültür kuramının düşler ve nevroz kuramıyla olan ilgisini kavramak için 1900’lerin *Düşlerin Yorumu*’na dönmek gerekir, çünkü mitoloji ile edebiyat arasındaki bağlantı kurulmaya ilk o vakit başlanmıştır. *Traumdeutung/Düşlerin Yorumu* bize ta o zaman şunları önermiştir: Düşler uykudaki kişiye ait özel mitolojidir, mitoslar ise halkların uyanırken gördüğü düş; Sophokles’in *Kral Oedipus*’u ile Shakespeare’in *Hamlet*’i tıpkı düşlerin yorumlandığı gibi yorumlanmalıdır. Bize sorun çıkaracak olan da işte bu öneridir.”³⁵

Freud’a göre bilinç ve bilinçdışı arasındaki çatışma elbette histeri ve nevrozla sınırlı olamaz. Freud için aynı süreç insan zihninin genel yapısına işaret eder. Bilinç

³⁴ A.e., s. 82.

³⁵ Paul Ricoeur, **Yoruma Dair- Freud ve Felsefe**, Çev. Necmiye Alpay, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2007, s. 19.

ve bilinçdışı arasındaki bu çatışmanın yakalanmasına hizmet eden başka unsurlar da vardır. Bunlardan biri Freud’a göre rüyalar. Freud rüyalar ile ilgili temel fikirlerini “Rüyaların Yorumu” (*Die Traumdeutung*)³⁶ metninde ele alır.

Freud bilinçdışı arzu ve düşünceler sürekli olarak kendilerine ifade yolları aradığı, adeta bilinç düzeyinin altında köpürür ve taşma fırsatı kolladığı kanaatinde. Rüyalar sansür ve baskının neredeyse ortadan kalktığı anlara denk gelerek; bilinçdışının ifade şansı bulduğu nadir koşulları sağlarlar. Böylelikle Freud rüyaları bilinçdışına giden kral yolu (*via regia*) olarak tanımlar.

Freud için rüya yalnızca bilinçdışına yenilikçi bir yöneliş anlamına gelen bir vaka çalışması değildir. Rüya genel itibarıyla tüm zihinsel faaliyetlere dair ipuçlarını barındırır. Rüyalar hastanın rüyayı anlatma biçimi, seçtiği sözcükler üzerinden anlaşılabilir. Metafor ve retoriğe dahil olabildiği ölçüde yorumlanabilir. “Rüya, zihnin bir ilk örneği olarak düşünüldüğünde, yorumu zihinsel olanın bir imge olarak mahiyetini vurgular. Ne var ki zihinsel olan, rüya örneğinde olduğu gibi, arzulu, istekli olarak da görülebilir. Rüyanın imgeleri dürtülerle ve arzularla desteklenir.”³⁸

“Düşleri ilk soruşturma nesnesi yapmakla yetinmeyip aynı zamanda insan arzusunun kılık değiştirmiş, yerine başka bir şey konmuş ve kurmaca biçimini almış tüm anlatımlarının bir modeli kılan Freud, arzu ile dil arasındaki çeşitli eklemlenimleri doğrudan doğruya düşlerde aramaya çağırılmaktadır bizi.”³⁹

Freud bilinçdışının ne türden bir işleyişe sahip olduğunun ipuçlarını gündelik hayatın sıradan olaylarında arar. Şakalar ve dil süreçleri Freud’a göre tıpkı rüyalar gibi bilinçdışının kendine ele verdiği anlara işaret eder. “Gündelik Yaşamın Psikopatolojisi” (*Zur Psychopathologie des Alltagslebens*)⁴⁰ ve “Şakalar ve Bilinçdışı ile İlişkileri”⁴¹ (*Der Witz und seine Beziehung zum Unbewußten*) metinlerinde insan yaşamının sıradan anlarının bilinçdışı ile bağlantılarını dile getirir.

³⁶ Sigmund Freud, “The Interpretation of Dreams”, **SE Vol. 4**.

³⁷ Rick Rennison, **Freud and Psychoanalysis**, Vermont: Trafalgar Square Publishing, 2001, s. 32.

³⁸ Ferrel, **a.g.e.** s. 2.

³⁹ Ricoeur, **a.g.e.** s. 19.

⁴⁰ Sigmund Freud, “The Psychopathology of Everyday Life”, **SE Vol. 6**.

⁴¹ Sigmund Freud, “Jokes and Their Relations to The Unconscious”, **SE Vol. 8**.

Dil sürçmelerinin tümü değilse bile, en azından “Freudcu sürçmeler” bilinçdışı süreçlerin bilince müdahalelerini temsil eder. Benzer şekilde Freud için şakalar da masum araçlar olmaktan uzaktır. Pek çok şaka güçlü duygular uyandıran cinsellik, etnik köken, aile ilişkileri gibi hassas konuları içerir. Freud ifade edilmesi hoş karşılanmayacak insana özgü pek çok duygu ve düşüncenin bu yolla açığa çıktığını düşünür.

“Deneyimler bize bir ruhsal unsurun, örneğin bir fikrin, genellikle sürekli olarak bilinçli olmadığını göstermektedir. Tam tersine, bir bilinçlilik durumu karakteristik olarak geçicidir; şu anda bilinçli olan bir fikir, bir sonraki anda artık olmayacaktır ve kolaylıkla sağlanabilecek olan koşullarda yeniden bilinçli hale gelebilir. Aradaki zamanda bu fikre ne olduğunu bilmiyoruz. Bu süre içinde *örtük* hale geçtiğini söyleyebiliriz; bunu söylerken de onun her an yeniden *bilinçli olma* yeteneği taşıdığını belirtmiş oluruz.”⁴²

Böylelikle Freud serbest çağrışımla açığa çıkan ifadeleri yorumlar; rüyaların, konuşmaların, duygusal tepkilerin ve bedenin semptomlarının izini sürer. Konuşmanın yanı sıra susma anlarının önemini vurgular. İfade edilen ya da edilemeyen her düşünce psikanalizin alanının dahildir. Bu alan insanın yetişkin hayatıyla sınırlı kalmaz çoğu zaman çocukluğa dair izler taşır.

“Ruhsal olgularda bilinçli ve bilinçsiz (bilinçdışı) olanları ayırt etmek psikanalizin temel koşuludur; psikanalize ruhsal yaşamda önemli olmalarının yanı sıra sık da görülen patolojik olguları anlama, bilimin sınırları içine alma olanağını veren de budur. Bir kez daha ve daha farklı bir biçimde söylemek gerekirse; psikanaliz ruhsal olguların özünü bilinçte konumlandırıramaz tam tersine bilinci, ruhsal olanın diğer niteliklerinin yanı sıra var olan ya da olmayan bir niteliği olarak görmek zorundadır.”⁴³

⁴² Freud, **Haz İlkesinin Ötesinde, Ben ve İd**, s. 82.

⁴³ **A.e.**, s. 81.

1.2. LACAN'IN FREUD'A DÖNÜŞÜ'NÜN ANLAMI

1.2.1. Freud Sonrasına Eleştiriler ve Freud'a Dönüş

Lacancı teorinin temel uğraklarından olan Freud'a Dönüş (*retour à Freud*), Lacan'ın kariyerinin henüz başlarından itibaren kendini hissettirir. İlk metinlerinden itibaren Lacan, dikkatini Freud'un metinlerine yoğunlaştıracığını belirtir. Bu dönüşün detaylı biçimde sunulduğu konuşma Kasım 1955'te, Freud'un şehri Viyana'da gerçekleşir. Bu konuşmadan sonra Freud'a Dönüş Lacan'ın kariyerinin neredeyse tamamını kapsayacaktır.

Lacan'ın, Freud'a dönüşünün anlamını açıkladığı metin "Freudcu Şey ya da Psikanalizde Freud'a Dönüşün Anlamı" (*La chose freudienne ou sens du retour à Freud en psychanalyse*) adını taşır. Lacan, makalenin henüz başlarında dönüşün anlamını açık bir biçimde ortaya koyar: "Freud'a dönüşün anlamı, Freud'un anlamına dönüşür."⁴⁴

Konuşmanın henüz başında Lacan içinde bulunulan zaman ve mekâna dair yorum yapar. Freud'un şehrini kültürlerin buluştuğu bir şehir olarak tanımlar. Bu tanım yalnızca şehre atfedilen bir niteliğe gönderme yapmaz, bu kültürler arasılık aynı zamanda psikanalizle ilişkisi bağlamında da kabul edilmesini umduğu bir niteliktir.⁴⁵ Psikanalizi tüm insanlık için geçerli olabilecek bir bilim olma niteliğinden hareketle ele almanın bir başka yoludur. "Freud'un keşfi hakikati sorgular ve hakikatle bizzat alakadar olmayan hiç kimse yoktur."⁴⁶

Lacan, Freud'un ölümünden sonra, psikanalizin geldiği noktadan rahatsızdır. Kariyerinin başından itibaren psikanalizin Freud sonrası dönüştüğü pratiği

⁴⁴ Jacques Lacan, "The Freudian Thing or the Meaning of the Return to Freud in Psychoanalysis" *Écrits* New York, W.W. Norton & Company, 2006, s. 337. Alıntıda 'anlam' olarak çevrilen kelimenin Fransızca karşılığı olan *sens*'in aynı zamanda 'doğrultu' manasına gelmesi, dönüğe yapılan vurgu bakımından önemlidir.

⁴⁵ Bkz. Lacan, *a.g.e* s. 335.

⁴⁶ Lacan, *a.g.e*, 337.

eleştirmiştir. “Freud’a dönüş, Lacan’a göre özellikle 20. yüzyıl ortalarında Kuzey Amerika’daki uygulamalarda ortaya çıkan ve bireyin topluma yeniden uyumlanması gibi faydacı endişelerle yolunu kaybetmiş olan Freudcu psikanalize yeniden yön vermek amacındaydı.”⁴⁷

Bilhassa temellerini Amerika Birleşik Devletleri’nde bulan ego psikolojisi, psikanalizin geldiği noktanın Freud’dan ne denli uzaklaştığının bir göstergesidir. II. Dünya Savaşı sonrası ABD’ye göç eden psikanalistler, ego psikolojisinin temellerini atarlar. “Bunun da nedeni, göçmenlerin yeni vatanı olan Amerika’nın, insanları Yeni Dünya’ya uyum sağlayabilmeleri için geçmiş tarihlerini ve geleneklerini unutmaya zorlamasıdır ve Lacan Neo-Freudyan yaklaşımı sert biçimde, ‘serbest girişimciliğin psikolojisi’ olarak tanımlar.”⁴⁸ Ben’in merkeze alınarak, topluma uyumlu olacak şekilde biçimlendirilmesi ve bunun da bir tedavi olarak sunulması Lacan’ı rahatsız eder. “Ona göre Freud’un devrimi, psikolojinin geleneksel temelini ters düz etmiştir. Ne var ki Freud sonrası ikinci nesil psikanalistler, bu ters düz edişten kurtulmaya çalışmıştır.”⁴⁹ Bu nedenle Freud’u doğru okumak psikanalizin, Freud’un ölümünden sonra izlediği yolun yanlışlığını, hatta Lacan’a göre tam anlamıyla bir yoldan çıkmayı ortaya koymak anlamına da gelecektir. Psikanalizin bir bilim olarak tanınması ve yozlaşmış halinden kurtulması ancak Freud’a dönüşle mümkün olacaktır.

“Lacan, bu sürekli revizyon süreci dolayısıyla psikanalizin kendi kökensel amaçlarını yitirdiğini ve bu nedenle de muhafazakâr ve gerici bir hal aldığını ileri sürmüştür. Teorinin rahatsız edici ve huzur bozucu veçhelerini; özellikle de bastırılmış olan, bilinçdışı ve zihinsel yaşamlarımızdaki arzunun temel nitelikteki mevcudiyetini önemsizleştirerek, psikanaliz, kendisini saygın kılmış, fakat radikalliğini ve radikallığından gelen gücünü kaybetmiştir.”⁵⁰

Nitekim Freud da psikanalizin Amerika Birleşik Devletleri’nde bu denli kolay kabul edilmesine şaşırılmış ve bunun psikanalizin özüne uygun olamayacağını, hatta bu

⁴⁷ Guy-Félix Duportail , “Guy-Félix Duportail ile Söyleşi”, Haz. Yeşim Keskin, Volkan Çelebi, Çev. Emre Sünter, İnanç Ayrbaş, **MonoKL Lacan Sayısı**, Yaz 2009, s. 720.

⁴⁸ Mutluhan İzmir, **Öznenin Diyalektiği; Hegel, Sartre ve Lacan**, Ankara, İmge Kitabevi, 2013, s. 26.

⁴⁹ Bice Benvenuto, Roger Kennedy, **The Works of Jacques Lacan, An Introduction**, London, Free Association Books, 1986, s. 65.

⁵⁰ Sean Homer, **Lacan**, Çev. Abdurrahman Aydın, Ankara, PhoenixYayınları, 2013, s. 12.

kolay benimseyişin esasen bir hata yapıldığına dair bir işaret olabileceğini gösterdiğini belirtmiştir.⁵¹ Çünkü psikanaliz, doğası gereği bir dirençle karşılaşmak durumundadır. Bu direncin olmadığı herhangi bir durum, psikanalizin doğru anlaşılmadığına ilişkin bir şüpheyi her zaman beraberinde getirmelidir.

Lacan'ın erken dönem metinleri Ben ile bilinçdışı özneyi birbirinden ayırma çabasının öne çıktığı metinler olarak bilinir. Bu dönem Freud'a Dönüş üzerinden düşünüldüğünde, ana akım psikanalist söyleme dair eleştirisinin başladığı dönemdir. Ego psikolojisinin gelinen noktada Ben'i iyileştirme ve güçlendirme çabası olarak düşünüldüğünde, düşünülmesinin yarattığı sakıncalar üzerinde durur. Psikanalizin amacını Ben'in topluma uyumlu hale getirilmesi olarak gören anlayışı eleştirir. Ona göre özne ve çevresi arasındaki ilişki uyum üzerinden düşünülemez. Ben'i mevcut yöntemlerle topluma uyumlama hedefinin boşa çıktığını özellikle vurgular.

Lacan da Freud gibi öncelikle yetişkin bir insanın zihni üzerinden işe başlamak yerine, yeni doğan bir bebeğin içerisi ve dışarısını birbirinden ayırabilme kabiliyetine yönelir.⁵² Böylelikle Lacan ilk döneminde, bilinçdışı ve bilinçdışı öznenin ne'liğini tanımlamaktan ziyade İmgesel Ben'in ne şekilde işlevini gerçekleştirdiği konusu üzerinde durur. Dolayısıyla özne de Ben'e atfedilenin üzerinden (esasen negatif) bir sonuç olarak ortaya çıkar.

Ben'in iyileştirilmesi gerektiği hususundaki yanlış, onun tanımının da yanlış yapılmasına neden olmuştur. Ben özne için kurucu bir unsurdur ve olduğu haliyle ele alınmalıdır. Bu bağlamda psikanaliz Ben'in ne'liğini ortaya koyabilir ancak onu şu ya da bu şekilde değiştiremez. Dahası değiştirmesi de gerekmez. Lacan da Freud gibi öncelikle yetişkin bir insanın zihni üzerinden işe başlamak yerine, yeni doğan bir bebeğin içerisi ve dışarısını birbirinden ayırabilme kabiliyetine yönelir.⁵³ İlk döneminde, bilinçdışını ve bilinçdışı özneyi tanımlamaktan ziyade İmgesel Ben'in ne şekilde işlevini gerçekleştirdiği konusu üzerinde durur. Dolayısıyla özne de Ben'e atfedilenin işlev üzerinden bir sonuç olarak ortaya çıkacaktır.

⁵¹ Bkz. Elizabeth Grosz, **Jacques Lacan Feminist Bir Giriş**, Çev. Özde Çakmak, İstanbul, Otonom Yayıncılık, 2019, s. 24.

⁵² Bkz. Ferrel, **a.g.e.** s. 6.

⁵³ Bkz. **A.e.**

Lacan toplumsal uyumu hedefleyen Ben'e yönelik çabayı, Freud'un alt üst edici keşfi için son derece yıkıcı bir ihanet olarak kabul eder. Freud ile birlikte insanın kendine dair hakikatinin esasen hastalıklı bir hal olduğu hususu üzerine düşünmek zorunlu hale gelmiştir. Bu hal öznenin merkezi konumunu yitirmesi ile ilişkilidir. Freud öznenin baskın olan bu bilinçdışı doğası ile ilgilidir. Bu nedenle psikanaliz Ben'in güçlendirilmesi ve uyum göstermesinin koşullarının sağlanmasından ziyade, imgesel yabancılaşmanın öznesini ve bu öznenin arzusunu açığa çıkarmayı amaç edinmelidir.⁵⁴

“Freud bize diyor ki özne öznenin zekâsı değildir, onunla aynı eksende değildir, merkezdışıdır. Olduğu haliyle özne, özne olarak işleyen özne, uyum gösteren bir organizmadan başka bir şeydir. Başka bir şeydir ve dinleyip anlamayı bilen için, her türlü davranışı da, onu bireyde işlev olarak – yani bireysel *arete* hakkında tasarlanmış bir takım ilgilerle- gördüğümüz zaman kavrayabildiğimiz o eksen dışında bir şeyden söz eder... özne bireye göre merkezden uzaklaşmıştır. Ben bir başkasıdır'ın anlamı budur.”⁵⁵

Lacan psikolojinin Birleşik Devletler'de geldiği noktayı eleştirirken, insan için dil vasıtasıyla beliren anlamı, egonun iyileştirilmesi fikrinin tam karşısına yerleştirir. Bu nedenle Benvenuto, Lacan'ın psikanalizi pozitif bilimler arasında saymakla çok da ilgilenmediği kanısındadır. “Bu da Lacan'ın psikanaliz için ‘pozitivist olmayan’ bir yapı kurma arayışında olduğunu gösterir.”⁵⁶ Lacan psikanalizin insan bilimleri arasındaki konumunun güvence altına alınmasını önemser. Ancak bunu Freud'un aksine psikanaliz kuramı için pozitif bilimleri dayanak noktası kabul ederek yapmaz. Pozitif bilimlerden ziyade dikkatini dilbilim ve antropoloji üzerine yöneltir. “Lacan'a göre, psikanalizin bilimler arasındaki yerini güvence altına almanın tek yolu, psikanalizin dilin alanında yoğunlaşmasıdır. Psikanaliz ancak ve ancak dil çalışmaları

⁵⁴ Bkz. Lorenzo Chiesa, **Öznellik ve Ötekilik**, Çev. Hakan Gürvit, İstanbul, Axis Yayınları, 2022, s. 30.

⁵⁵ Jacques Lacan, **Seminer II. Kitap Freud'un Teorisinde ve Psikanalizin Tekniğinde Ben**, Çev. Savaş Kılıç, İstanbul, Metis Yayınları, 2022, s. 16.

⁵⁶ Benvenuto, Kennedy, **a.g.e.** s. 63.

dahilinde konumlandırıldığında, keşifleri de biçimselleşmiş ve evrensel nitelik kazanmış olacaktır.”⁵⁷

Lacan’a göre Freud kuramını, özellikle Rüyaların Yorumu’ndan itibaren pozitif bilimlerle bağlantısını ortaya koymakla sınırlamaz. Rüyalara, dil sürçmelerine ve söz oyunlarına yönelmesinin nedeni, bilinçdışının ancak dil üzerinden anlaşılmasının olanaklı olacağını fark etmiş olmasıdır. Zira Freud için öznenin hangi zihin süreçleri sonucunda neyi tecrübe ettiğinden ziyade, bu tecrübeleri ne şekilde dile getirdiği önemlidir.⁵⁸ Bu anlamda psikanaliz bir tür mistisizm olarak anlaşılmamalıdır. Örnekte histeriden mustarip bir hastanın, gördüğü halüsinasyonları dile getirirken seçtiği sözcükler, hastaya dair mistik bir sırrı ortaya seremez. Ancak bilinçdışı arzusunun ne olduğuna ilişkin bir fikir verebilir.

“Düşüncesinin tamamen yön değiştirmesinin ve *Traumdeutung*’a geçişinin kaynağı budur. Freud’un fizyoloji yanlısı bir perspektiften psikoloji yanlısı bir perspektife geçtiği söylenir. Söz konusu olan bu değil. Olduğu haliyle simgenin işleyişini, simgenin diyalektik durumda, yer değiştirmelerinde, cinsalarda, söz oyunlarında, rüya makinesi içinde kendi başına işleyen şakalarda tezahürünü keşfeder.”⁵⁹

Bununla beraber, psikolojinin geldiği noktada karşılaşılan problemler, psikanalize pozitivizm üzerinden bir bakışı da zorunlu kılar. Bu aynı zamanda geleneksel bilimlerin temelinde yatan unsurların tekrar ele alınması anlamına gelir. Lacan, ‘Gerçeklik İlkesinin Ötesinde’ metninde şöyle yazar:

“Bilimin hakikate dair bir bilgiye sahip olduğunu paradoksal bir biçimde reddederek sizinle oyun oynamak değil niyetim. Fakat aynı zamanda hakikatin, insanın kendine dair, kendi yaşanmış tecrübesi ile fenomenolojik bağlamda belirlenmiş emin olmama haline cevap olan bir değer olduğunu da unutmuyorum... ancak hakikat bu özel değeriyle, bilimin kurallarına yabancı olmaya devam ediyor. Bilim, hakikat ile arasındaki ittifakla gururlanabilir; hakikat fenomenini ve değerini kendi nesnesi

⁵⁷ A.e., s. 74.

⁵⁸ Bkz: Philippe, Van Haute, **Against Adaptation, Lacan’s “Subversion” of the Subject**, New York, Other Press, 2002, s. xxxi.

⁵⁹ Lacan, a.g.e., s. 100.

olarak benimseyebilir; ne var ki hiçbir biçimde hakikati kendi nihai sonucu olarak tanımlayamaz.”⁶⁰

Lacan, psikanaliz bilgisinin yeni kültürel bağlam dahilinde tekrar tanımlanması gerektiğini düşünür. Ona göre psikanalizin temel hedefi, psikanaliz bilgisinin kendi yöntemi ve araştırma alanı dahilinde meşrulaştırılması olmalıdır. Nasıl ki Freud psikanalize pozitif bilimler arasında bir yer belirlemeye çalıştıysa, Lacan da bu meşrulaştırma çabasını yeni bir özne anlayışı üzerinden gerçekleştirmeye çalışacaktır. “Psikanaliz bizi (Freud’un) ilkel ve içsel dediği eğilimlerin ontolojisine götürür, bunların öznenin durumu tarafından baştan verili olduğunu kabul eder... hiçbir praksis, psikanaliz kadar, deneyimin tam göbeğinde yer alan o gerçeğin en içteki çekirdeğine yönelik değildir.”⁶¹ Bu nedenle Lacan, psikanalizin öznelarası (*intersubjectivité*) ilişkilerin anlaşılmasına olanak sağladığı görüşündedir. Ona göre Freud, insanı içinde bulunduğu ilişkiler ağından bağımsız olarak ele almamıştır. Herhangi bir öznenin bilinçdışına dair bilgisi diğer öznelardan bağımsız düşünülemez. Lacan Freud’un bu toplumsal bağlam dışından yorumlanmasının yanıltıcı olacağı kanaatindedir.

“Lacan Freud’un metinlerine yaşamdan kopuk önermelermiş gibi yaklaşmayı reddeder. Bunun yerine tarihsel ve öznel bağlamda uygun düştükleri konuma yerleştirerek, esas anlamlarını açığa çıkarmayı tercih eder. Bu açıdan bakıldığında Freud’a dönüşünü basitçe Freud’un anlamına bir dönüş olarak nitelendirdiğini anlamak mümkün olabilir. Freud’un metinlerinin belli bir sosyal-bilimsel iklim zeminine karşı çıkmak maksadıyla yazılmadığını ya da yalnızca tek bir öznel arzuyu içermediğini anlayamayanların gizlediği bir anlamdır bu.”⁶²

Freud kuramını bilimsel olana yaklaştırma ve bu bağlamda spekülasyondan arındırma çabası içindedir. Bu nedenle felsefe ile arasına mesafe koyar. Lacan da felsefenin, hakikatin bütününe dile getirmeye muktedir olmadığını kanısındadır. Sözcükler hakikatin dile getirilmesinde yeterli olmayacaktır.

⁶⁰ Lacan, “Beyond The Reality Principle”, *Écrits*, s. 63.

⁶¹ Lacan, **Seminer XI. Kitap Psikanalizin Dört Temel Kavramı**, Çev. Nilüfer Erdem, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2013, s. 59.

⁶² Dany Nobus, **Key Concepts of Lacanian Psychoanalysis**, New York, Other Press, 1999, s. 102.

“Lacan’ın, Freud’un üstü kapalı pozitivizmini onaylamadığı açıktır. Bununla beraber onun felsefeye olan güvensiz yaklaşımını benimser. ‘dünya görüşü’ fikrinin psikanalizin söylemine bütünüyle ters düştüğü kanaatindedir. Hatta felsefinin tüm -loji’lerinin (ontoloji, kozmoloji, teoloji gibi) bilinçdışının mevcudiyetinin temel ilkeleriyle çeliştiği görüşündedir.”⁶³

Ne var ki Lacan’ın psikanalizi bütünüyle felsefeden ayrı düşünmez. Freud’la karşılaştırıldığında kuramın pozitif bilimlerden ziyade, felsefe ile olan bağı kurma çabası kolaylıkla fark edilir. Böyle bir bağ Freud’un öznesinin merkezi konumunu yitirisi ile birlikte düşünüldüğünde anlaşılabilir. Bu bağlamda Lacan Kartezyen özneyi de eleştirecektir. Özne kendi evinin efendisi olma ayrıcalığını yitirmiştir ve bilinçdışı vasıtasıyla yeniden kurulmalıdır.

“Freud haksız yere paranoyak bir sisteme benzettiği felsefeyi dışlayarak biyolojiye, mitolojiye, arkeolojiye dönmüştü. Ters yoldan giden Lacan ise felsefi düşünceyi Freud’un yazdıklarına yeniden katarak, psikanalizi felsefe tarihi içerisine yerleştirdi. Sonrasında psikanalizi felsefeye karşı bir panzehir, bir ‘anti-felsefe’ olarak düşündü, efendinin/ustanın söyleminin karşısına analistinkini çıkardı.”⁶⁴

Nitekim Lacan’ı Freud’a dönüşe yöneltten unsurlardan bir diğeri de psikanalizi kuramını felsefenin kavramları ile beraber okumasıdır. Mikkel Borch-Jakobsen, ilk yıllarında Lacan’ın Freud’dan ziyade Hegel metinlerinden etkilendiği görüşündedir. Borch-Jakobsen’a göre o dönemde Freud, Lacan için bir uğrak olmaktan öteye gitmemiştir. Kendi fikirleri için bir destek bulmak niyetiyle Freud’a yönelir ve Freud’u ele alış biçimi de bu önceliğini destekler niteliktedir. Freud’un psikanaliz teorisini üzerinde düşündüğü kavramlar çerçevesinde ve bu kavramları temellendirme niyetiyle ele alır. İlk döneminde ele aldığı kavramlar da çoğunlukla Kojeve’in Hegel dersleri

⁶³ David Macey, **Lacan in Context**, London, Verso, 1988, s.81.

⁶⁴ Elisabeth Roudinesco, **Her Şeye ve Herkese Karşı Lacan**, Çev. Nami Başer, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2011, s. 18.

bağlamında karşılaşılan kavramlardır. Bu nedenle Borch-Jakobsen Lacan'ın, "Hegel'in Freudcu bir okumasını yaptığı" kanaatindedir.⁶⁵

"Bana öyle geliyor ki bu terimler (Freud'un terimleri), psikanalizin ihtiyaç duyduğu fakat aynı zamanda kendine ait kısmını da sahiplendiği antropolojinin güncel diliyle ya da felsefenin en yeni problemleriyle eşdeğer düşünülebildiği ölçüde anlaşılabilirler."⁶⁶

Freud'a Dönüş, Lacan'ın Freud'u doğru anlama çabasının yanında, ondan ayrıldığı noktaları da düşündürmesi bakımından önemlidir. Yalnızca Freud'la hemfikir olduğu noktaları anlamak değil, ondan ayrıldığı konuları da doğru tespit edebilmek yine Freud'a Dönüş'e yakından bakmakla mümkün olabilir. Netice itibariyle Freud'a dönüş, yalnızca orijinal metinlere yönelik bir okuma olmakla kalmaz, aynı zamanda, Lacan'ın Freud'un esas amacından uzaklaştığını düşündüğü psikanaliz geleneğinin bir eleştirisidir. Bu nedenle Lacan'ın Freud'un teorisinde benimsediği kavramlar kadar, ondan uzaklaştığı hususların üzerinde durulması da önem arz etmektedir. Lacan'ın zaman zaman açık bir biçimde Freud ile arasına koyduğu mesafe, onun diğer Freud sonrası psikanalistlerin Freud'dan ne denli uzaklaşıp, onu yanıltıcı bir biçimde ele aldıklarını açık bir şekilde görebilmesini de mümkün kılar. Bunun bir sonucu olarak Lacan'ın Freud yorumu, dönemin psikanalistleri için kabul edilemez bir hal alır.⁶⁷

Lacan kariyeri boyunca Freud'la arasındaki diyalogu sürdürür. Öncelikle onun iyi bir okuyucusudur. Kuramını Freud adına fakat aynı zamanda Freud'a karşı şekillendirir. Bu nedenle Lacan psikanalize olan katkısının Freud'a Dönüş olduğunu sıklıkla dile getirir.

"Bu 'dönüş' yalnızca Freud sonrası kat edilen yolun başlangıç noktasına yönelen sıradan bir geriye dönüş değildir. Aynı zamanda Lacan'ın öğretisinin de geriye dönük etkileridir. Freud'u okumakla, onu Lacan'ı okuduktan sonra okumak muhakkak farklı olacaktır. Lacancı teori her ne kadar Freud'u takip etmiş ve onun teorisinden hareketle

⁶⁵ Bkz: Mikkel Borch-Jakobsen, **Lacan The Absolute Master**, California, Stanford University Press, 1991, s. 29.

⁶⁶ Lacan, "The Function and Field of Speech and Language in Psychoanalysis", **Écrits**, s. 199.

⁶⁷ Bkz. Markos Zafiroopoulos, **Lacan and Lévi-Strauss or The Return to Freud**, London: Karnac Books, 2010, s. 11.

kurulmuş olsa da Lacan'ın Freud okuması, Freud'un teorisini de şekillendiren, yeniden kuran bir okumadır.”⁶⁸

1.2.2. Lacancı Üç Düzeni Önceleyen Metinler

Lacan'ın ilk makaleleri, 1926-33 yılları arasında, Paris Üniversitesi'nde, psikiyatri eğitimi aldığı dönemde yayınlanmıştır. Çoğu meslektaşları ile beraber kaleme aldığı nöroloji ve psikiyatri üzerine metinlerdir. 1931'de “Paranoid Psikozun Yapısı” (*Structures des psychoses paranoïaques*) başlıklı makalesi yayınlanır. Makale, dil ve yapı üzerine geliştireceği fikirlerinin ilk izlerini taşıması bakımından önemlidir. Psikiyatrinin gelişiminin farklı sendrom ve kişilik bozukluklarından mustarip vakaların, zihinsel yapılarının incelenmesi ile mümkün olabileceğini ihtimalinin ele alındığı bir metindir. Lacan henüz ilk metinlerinden itibaren dil ile ilgili bozukluklarla bilhassa ilgilidir. Dilbilimin yöntemlerinin, dilde ortaya çıkan sanrı (*délire*) durumlarına uygulanmasının gerekliliği üzerinde durur. Bununla birlikte karşılaştığı vaka örneklerinin, herhangi bir ruhsal fenomenin, öznenin kişiliğinden bağımsız biçimde ortaya çıkamayacağını açıkça gösterdiğini belirtir.⁶⁹

Bu metinleri, 1932'de yayınladığı, hastaları üzerine gözlemlerinden yola çıkarak sunduğu “Kişilik ile İlişkisi Bağlamında Paranoid Psikoz Üzerine” (“*De la Psychose paranoïaque dans ses rapports avec la personnalité*”) başlıklı doktora tezi takip eder. Lacan'ın tezi, Fransa'da, hastanın öyküsünün bütünüyle ele alındığı, geçmişine dair detayların hem bilinç hem de bilinçdışı üzerinden mümkün olduğunca irdelendiği ve psikozun buradan hareketle yorumlandığı ilk çalışmalardan biri olarak kabul edilir.⁷⁰

⁶⁸ Jane Gallop, **Reading Lacan**, New York, Cornell University Press, 1986, s. 91.

⁶⁹ Bkz. Benvenuto, Kennedy, **a.g.e.**, s. 32.

⁷⁰ Bkz. **A.e.**, s. 33.

Tezinin amacı en genel anlamıyla, psikozun temelinde yatan unsurun, hastanın yaşadığı olaylara, kişiliğinden kaynaklı olarak verdiği tepkiler biçiminde anlaşılması gerektiğini göstermektir. Lacan tezinde dönemin psikanaliz pratiğinde psikozun ya organik nedenler ya da psişik nedenler üzerinden ele alınmasını eleştirir. İki bakış açısından da ortaya çıkan sonuç sanrılardır. Lacan psikozun sebebinin nedenselliğin ötesinde aranması gerektiğini düşünür.⁷¹

Bu nedenle tezinde kişilik (*personnalité*) kavramının psikozla ilişkisi üzerinde durur. Kişilik üç etken üzerinden ele alınır: öznenin geçmişi, kendine dair imgesi ve sosyal ilişkileri. Kavramın öncelikle öznenin zaman içinde psikolojik bir gelişim geçirdiğine işaret ettiğini ve bu gelişimin herkes için ortak bir yapı üzerinden yükselen bir örüntü biçiminde kendini gösterdiğini savunur. Dahası kişilik kavramı öznenin düşünen, konuşan, niyetleri olan bir varlık olarak, kendi bilincine sahip olduğuna da işaret eder. Özne kendine dair bir “ideal” imgeye sahiptir. Bununla beraber kişilik, öznenin çevresindeki insanlar ile bir etkileşim halinde olduğu da akılda tutularak tanımlanmalıdır. Bu birliktelik aynı zamanda özne ve diğerleri arasında kaçınılmaz bir gerilimi de içinde barındırır.⁷²

“1932’de Lacan özneyi düpedüz, diğer insanlar ve daha genel olarak da toplum ile ilişkileri üzerinden düşünülmesi gereken, bilinçli ve bilinçdışı temsillerin bir toplamı olarak görmektedir. Diğer bir ifadeyle özneyi psikiyatrik fenomenolojinin kavramları üzerinden açıklamaktadır.”⁷³

Tezde bir vaka incelemesi özellikle öne çıkar: Sainte-Anne Hastanesi’nde karşılaştığı ve Aimée ismi ile andığı bir kadın psikotiğin vakası. Amiée vakası, o dönemde henüz bir psikanalist olmamasına rağmen (bu erken dönemde Freud’un henüz Fransa’da iyi tanınmadığı ve hatta olumlu anılmadığı da bilinmektedir), psikanalizin temel yöntem ve kavramlarını hatırlatacak biçimde ele alması bakımından dikkat çekicidir.⁷⁴ Lacan Aimée vakası ile psikiyatrinin alanından psikanalizin alanına

⁷¹ Bkz. Vanier, **Lacan**, New York, Other Press, 2020, s. 45.

⁷² Bkz. Benvenuto, Kennedy, **a.g.e.**, s. 34.

⁷³ Elisabeth Roudinesco, **Jacques Lacan**, New York, Columbia University Press, 1997, s. 45.

⁷⁴ Bkz. Benvenuto, Kennedy, **a.g.e.**, s. 32.

yönelmeye başlamıştır.⁷⁵ Bununla birlikte henüz psikanaliz tekniğini Aimée'ye uygulamamıştır.⁷⁶ Bu yönüyle Lacan'ın tezi psikanalizin söz dağarcığından yoksun bir psikanaliz metni olarak okunabilir. Metinde Freud'un kuramına olan ilgisinin yanında, fenomenolojinin etkisi de hissedilir. Psikanaliz ve fenomenolojinin birlikteliğinin kariyerinin ilk yıllarından itibaren Lacan'ın odağında olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁷

Aimée vakası, yalnızca psikanaliz çevresinde değil, aynı zamanda dönemin Dadaizm ve sürrealizm akımının temsilcileri tarafından da ilgi ile karşılanır. Freud'un rüyaları ele alış biçimi dönemin edebiyatçıları ve sanatçıları şaşırtmıştır. İnsan arzusunun dönüştürücü güce sahip olduğuna ve bilinçdışının özgür bırakılmasına dair ortak bir heyecanı paylaşırlar.⁷⁸ Nitekim bu ilgi karşılıklıdır. Bu dönemde Lacan edebiyat eleştiri dergisi *Littérature*'ü keşfeder ve Breton, Saupaut gibi yazarlarla tanışır. 1930lu yıllarda Salvador Dali'nin paranoya üzerine kuramı ve Breton'un manifestosu ilgisini çeker. "Sürrealizmin bilinçli aklın konumunu alt üst edişinin, nesnenin gerçekliğini sorgulayışının, absürt olanı işleyişinin ve arzusunun mutlak kudretine olan vurgusunun, Lacan'ın pek çok temel yaklaşımına yolu açtığı anlaşılmaktadır."⁷⁹

Lacan, 1938'de Henri Wallon'un isteği üzerine *Encyclopédie Française*'de yer alacak aile karmaşaları makalesini kaleme alır. "Patolojide Aile Karmaşaları" (*Les complexes familiaux en pathologie*)⁸⁰ başlığını taşıyan makale, ayna evresine dair arka planı yansıtmaması bakımından önemlidir. Lacan'ın 1936'da sunmuş olduğu Ayna Evresi metni bu ilk haliyle yayınlanmamıştır. Ancak Lacan ansiklopedi maddesinde ayna evresinin genel çerçevesini sunar. Aynı zamanda ayna öncesi olarak tanımladığı bebeğin ilk altı ayına ilişkin görüşleri de bu makalede yer alır. Sütten kesilme (*complexe du sevrage*), ihlal (*complexe de l'intrusion*) ve Oedipus (*complexe d'Oedipe*) komplekslerinin kültürel temelleri üzerinde durur. Her bir komplekste ayrı bir imge öne çıkar. Sütten kesilme kompleksinde bu imge annenin memesidir.

⁷⁵ Bkz. Roudinesco, **a.g.e.**, s. 47.

⁷⁶ Nami Başer, **Lacan**, İstanbul, Say Yayınları, 2012, s. 61.

⁷⁷ Bkz. Ed Pluth, "Lacan", **History of Continental Philosophy Vol. 5**, ed. David Ingram, Chicago: University of Chicago Press, 2010, s. 265.

⁷⁸ Bkz. Roudinesco, **a.g.e.**, s. 16.

⁷⁹ Benvenuto, Kennedy, **a.g.e.**, s. 33.

⁸⁰ Jacques Lacan, "Les complexes familiaux en pathologie", **Encyclopédie Française, Vol. 8**, 1938. Ayrıca Bkz.: Louis Althusser, **Psikanaliz Üzerine Yazılar**, Çev. İryem Keskinoglu, İstanbul, İthaki Yayınları, 2008.

“Bireyde bir sarsıntı yaratsın yaratmasın sütün kesme biyolojik ilişkinin yarıda kalmasına neden olduğu için kalıcı bir iz bırakır.”⁸¹ İhlal kompleksinde ayna imgesi, Oedipus kompleksinde ise baba imgesi merkezdedir.⁸² Özellikle sütün kesilme kompleksinde anne memesinden uzaklaşmanın bebek üzerinde yarattığı karmaşa makalede detaylı biçimde ele alınır.⁸³

⁸¹ Nami Başer, s. 94.

⁸² Bkz. Stijn Vanheule, **Psikozun Öznesi, Lacancı Bir Bakış Açısı**, Çev. Göker Aközgürer, İstanbul, Axis Yayınları, 2022, s. 43.

⁸³ Bkz. Dany Nobus, “Ayna Evresine Yeni Bir Bakış”, **Lacancı Psikanalizin Sekiz Temel Kavramı**, ed. Dany Nobus, Çev. Sinem Acar, İstanbul, Axis Yayınları, 2023, s.140.

İKİNCİ BÖLÜM

LACANCI PSİKANALİZ KURAMININ ÜÇ DÜZENİ

2.1. İMGESEL

2. 1. 1. Ayna Öncesi

Lacan bebeğin ilk altı aylık dönemine ayna-öncesi ifadesiyle gönderme yapar ve bu dönemin esasen Gerçek'in (*réel*) düzenine dahil olduğunu belirtir.⁸⁴ Bu dönemde yeni doğan bebek, kendi bedenine dair bir bütünlük, birlik deneyimine sahip değildir. İnsanın (hayvanlara kıyasla) prematüre doğumu, bebeğin bedensel koordinasyona henüz sahip olmadığını ve fiziksel olarak yetersizliğini gösterir.⁸⁵ Yaşamının ilk aylarında hareketleri kısıtlıdır, vücudunun kontrolünü sağlayamaz, konuşamaz, kısaca temel ihtiyaçlarını karşılamak bir yana dile bile getiremez. Bu ihtiyaçların karşılanması için bir koruyucuya, bakım sağlayan bir insana ihtiyaç duyar.

Ne var ki bebek yaşamının bu ilk döneminde bu ihtiyacının da farkında değildir. Yaşamını devam ettirmesi için gereken koşullar, çoğu kez henüz bebek talep etmezden önce karşılanır. Bu nedenle ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik herhangi bir ifade biçiminin olası sonuçları da bebek için belirsizdir. Dolayısıyla bu yetersizlik hali aynı zamanda bebeğin hem bireysellik hem de öznellikten yoksun olduğu anlamına gelir.⁸⁶

Ayna-öncesi, aynı zamanda bebeğin anne (bakım sağlayan kişi) ile olan sembiyotik bağı sürekli olarak tecrübe ettiği dönemdir. Bebek için kendisi ve annesi arasında bir ayrım yoktur, anne ve bebek bu anlamda bir tümlüktür. Bu süreçte bebek gereksinimleri tarafından güdülenir. Ancak bebek, kendisi ve gereksindiği şeyler

⁸⁴ Bebeğin Gerçek ile olan ilişkisine genel hatlarıyla, "Gerçek" alt başlığı dahilinde değinilecektir.

⁸⁵ Bkz.: Jacques Lacan, "The Mirror Stage as Formative of the Function *I*, as Revealed in Psychoanalytic Experience", *Écrits*, s.78.

⁸⁶ Bkz.: Ellie Ragland Sullivan, **Jacques Lacan and The Philosophy of Psychoanalysis**, Chicago, University of Illinois Press, 1986, s. 18.

arasında bir ayırım yapamaz, bu yönüyle o da nesneler dünyasının bir parçasıdır. “Lacan yeni doğan bebeği, henüz kendinden ayrı konumlandıramadığı dünya ile tümüyle nesnesiz ilişki içinde olan, bir ‘mutlak özne’ olarak kabul eder. Bundan dolayı bir nesnenin çocuk tarafından fark edilebilir olması için, o nesnenin mevcut olmaması zorunludur.”⁸⁷

Bebek ilk altı ayında kendisi ile dış dünya arasındaki ayrımın farkında değildir. Mekân, mesafe ve konuma dair tecrübesi kısıtlıdır. Bedenini bir bütünlükten ziyade, bir yığın halinde tecrübe eder. Duyum, ihtiyaç ve dürtülerin bir aradalığından ibarettir. “Her bir parça, bedenin bütününe hiç düşünmeden sırf kendini tatmin etmeye uğraşır. Ne bedensel ya da psişik birliğe ne de fiziksel olarak sınırlandırılmış bir ortamda sabit bir konumu işgal etmeye dair bir deneyimi vardır.”⁸⁸ Dolayısıyla annenin kendinden ayrı bir varlık olduğunu anlayabilecek idrake sahip değildir. Dahası ne böyle bir ayırma dair tecrübesi ne de bu ayırma ihtiyacı vardır.

“Çocuk anneyle kaynaşmaya dayalı bir birlik oluşturur ve kendisi ile çevresi arasında ayırım yapamaz. Kendi bedensel sınırlarının farkında değildir. Kendi nesneleriyle ‘birincil bir birlik’ oluşturduğu ve kendisi ile ‘nesneler’ arasında hiçbir ayırım olmadığından *her an her yerde birden* bulunur.”⁸⁹

Bununla birlikte bebek doğduğu andan itibaren çevresini algılar vaziyettedir. Her ne kadar kendisi ile nesneler arasındaki ayrımı fark edebilme yetisine sahip değilse bile, dünyaya geldiği andan itibaren etrafı nesneler, sesler ile çevrilidir. Ne var ki, bebek bu ilk altı ayda henüz dış dünyanın unsurları ile ayrıştırıcı bir ilişki kurmamıştır. Bu bağlamda yokluk ve eksikliğe dair henüz tecrübe edinmemiştir. Lacan’a göre bu durum altıncı ayda itibaren, gözle görülür bir değişikliğe uğrayacaktır.

Altıncı ay yapılan vurgunun önemli bir nedeni vardır. Lacan altıncı ayın “memeden kesme kompleksi” (*le complexe du sevrage*) olarak adlandırdığı bebeğin gelişiminin ilk aşamasının sonuna işaret ettiğini belirtir.⁹⁰ Anne memeyi bebekten uzaklaştırdığında, bebekte hayati sayılabilecek bir buhranın ortaya çıkmasına neden

⁸⁷ Wilden, **a.g.e.**, s.163.

⁸⁸ Grosz, **a.g.e.**, s. 63.

⁸⁹ **A.e.**, s. 65.

⁹⁰ Bkz. Lacan, “Les complexes familiaux en pathologie”.

olur. Anne ile tümlük hali sekteye uğrar. Bununla birlikte bebek henüz kendi yemeğine ulaşabilecek yetiye sahip değildir; bakıma muhtaç durumdadır. Bedeninin kontrolü henüz kendisinde değildir. Kendi bedenini parçalar ve imgeler halinde algılar. Bütün olma tecrübesini kendi üzerinden yaşayamaz. Bu vaziyette anne tarafından adeta ortada bırakılmıştır.

Lacan’a göre bebeğin ne kendine yetecek ya da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek fiziksel bir seviyeye ulaşması ne de kendini korumaya yönelik bir eylemi gerçekleştirebilmesi mümkündür. Esasen ortada bahsedilebilir olan bir ‘kendi’ dahi yoktur. Bu durumda memeden kesilme, her ne kadar bebekte buhrana sebep olsa da ilksel bir ben’in yıkılışı olarak düşünülmemelidir. Bebeğin tecrübesi, herhangi bir şeyin eksik olabileceğine dair ipuçlarını taşır. Böylelikle bebek, kendi ile dış dünyanın sınırlarının ayırımına varmaya başlar. Eksikliğini duyduğu şeyin esasen ihtiyaç duyduğu bir şey olduğunun da farkına varır. Bu durumda Ben, memeden kesilmenin başlattığı sürecin bir sonucu olarak kurulan ikincil bir yapı olmalıdır. “Memeden uzaklaştırılmanın kabulü, bebeğin bir ben (*moi*) oluşturmaya ile mümkün olabilir.”⁹¹

Altıncı aydan itibaren, bebeğin duyu ve algılarında gözlenen değişiklikler, *dışarı* ile kurduğu ilişkinin de değişmekte olduğunu gösterir. Artık anne ile olan bütünlük tecrübesi, sekteye uğrayacaktır. Ben’in ortaya çıkışında zorunlu olarak düşünülen bu değişim Lacan’ın “Ayna Evresi” (*stade du miroir*) olarak adlandırdığı döneme karşılık gelir.

2.1.2. Ayna Evresi

1934 yılına gelindiğinde Lacan, Paris Psikanaliz Derneği’nin bir üyesidir. Bu dönemde Ben’in oluşumunu ele aldığı metinler öne çıkar. 1936 tarihli “Gerçeklik İlkesi’nin Ötesinde” (*Au-delà du principe de réalité*) ve 1948 tarihli “Psikanalizde Saldırganlık” (*L’agressivité en psychanalyse*) metinleri Freud’un “Ich” (ben, ego) kavramının farklı yönleriyle ele alındığı ve eleştirildiği metinler olarak kabul edilir. Aynı döneme ait bir makale hem Lacan’ın kişisel tarihinde hem de psikanaliz teorisi

⁹¹ Dany Nobus, **Key Concepts of Lacanian Psychoanalysis**, s. 129.

bakımından ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Lacan, 1936'da Marienbad'da gerçekleştirilen Uluslararası Psikanaliz Kongresi'ne, "Psikanaliz Deneyiminin Ortaya Koyduğu Biçimiyle, Ben İşlevinin Kurucusu Olarak Ayna Evresi" (*Le state du miroir comme formateur de la fonction du JE, telle qu'elle nous est révélée dans l'expérience analytique*) başlıklı makalesini sunmak üzere davet edilir. Ancak kongrede makalenin sunumunu tamamlayamaz ve metin yayınlanan sunumlar arasında kendisine yer bulamaz. Bu nedenle metnin ilk haline ilişkin bilgi sınırlıdır. Bununla birlikte 1938'de Lacan, konuya ilişkin temel fikirlerini, *Encyclopédie Française*'de, "Patolojide Aile Karmaşaları" (*Les complexes familiaux en pathologie*) başlıklı ansiklopedi maddesi dahilinde kaleme alır. Makaleyi ise tamamlanmış haliyle 1949 yılında, Zürih'te gerçekleştirilen Uluslararası Psikanaliz Kongresi'nde sunar. Makale aynı zamanda 1966'da yayınlanan *Écrits*'de yer alır.⁹²

Ayna evresini (*state du miroir*) ele aldığı bu makalenin yaklaşık 13 yıl boyunca titizlikle üzerinde çalıştığı bir metin olduğu dikkate alındığında, metnin taşıdığı anlam ve Lacan'ın kuramında sahip olduğu yerin önemi daha iyi anlaşılabilir. "Ayna evresi, Lacan için her zaman, teorisinin sağlam bir dayanak noktası; insanın öz-bilincini, saldırganlığını, rekabetçiliğini, narsisizmini, kıskançlığını ve imgeler karşısındaki merak ve büyülenmesini açıklama yolunda, değerini hep muhafaza eden bir paradigma olarak görülmüştür."⁹³ Lacan'ın, ilk metinlerden itibaren iki temel mesele üzerine düşündüğü anlaşılmaktadır: öznenin ortaya çıkışında imgenin yeri ve bu bağlamda sosyal tecrübenin etkisi. İmgenin Ben'in oluşumunda ne türden bir işlevi üstlendiğinin belirlenmesi Lacan için önceliklidir. Benzer şekilde bu süreçte aile ve toplumsal niteliklerin Ben üzerindeki etkisi kurucu öneme sahiptir. İmge ve sosyal tecrübe Lacan'ın teorisinin bütününde öncelikli konumlarını koruyacaklardır. Böylelikle Ayna Evresi makalesi de bu iki husus etrafında şekillenmektedir.⁹⁴

Lacan'a göre ayna evresi, bebeğin yansıtıcı bir yüzeyde kendini fark etmeye başladığı, 6 ila 18 aylık arasındaki sürece denk gelir. Bu yansıtıcı yüzey ilk akla gelen anlamıyla bir ayna olabileceği gibi, bebeğe bakım sağlayan bir başkasının (çoğunlukla annenin) yüzü olarak da anlaşılabilir. Lacan, ayna terimini, Henri Wallon'ın

⁹² Bkz.: Roudinesco, **Jacques Lacan**, s.114.

⁹³ Nobus, **a.g.e.**, s. 104.

⁹⁴ Bkz.: Benvenuto, Kennedy, **a.g.e.**, s. 29.

çocuklarda kendinin farkındalığına ilişkin çalışmalarından ödünç alır ve ayna evresini tanımlarken Wolfgang Köhler'in yaşları birbirine yakın şempanzeler ve bebekler üzerine yaptıkları ayna deneylerinden örnek verir.⁹⁵ Deneylerde hem şempanzeler hem de bebekler ayna üzerinde yansıyan görüntülerini fark ederek, bu görüntüye tepki verdikleri görülmektedir. Deneyler bakıma ihtiyaç duyulan süreçte, aynı türden bir başka canlının mevcudiyetinin zorunluluğunu ortaya koyar niteliktedir. Bir başka canlının görsel mevcudiyetinin sağlanmadığı durumlarda, gelişimin olumsuz yönde etkilendiği ve gecikmeye uğradığı ayrıca tespit edilmiştir. Bununla beraber şempanzeler için gelişimin, kafese yerleştirilen bir ayna vasıtasıyla yaşatılan ikame durumu sayesinde, neredeyse doğal sürecinde devam ettiği de gözlenmiştir.⁹⁶

Fakat şempanzeler söz konusu olduğunda zamanla bu ilginin kısa süreli olduğu görülmüştür. Birkaç deneme ve oyun sonrasında şempanze aynadaki imgenin gerçek olmadığını ya da yansımanın kendisi olmadığını fark eder; imgeye olan ilgisini kaybeder ve yansıması karşısında tepkisiz hale gelir. Lacan'ın bebek ile şempanze arasındaki bu karşılaştırmada dikkatini çeken husus tam da şempanzelerdeki bu ilgisizlik halidir. Bebek, şempanzenin aksine, aynadaki imgeye olan ilgisini yitirmez. Bilakis aynadaki imgeyi fark ettiği andan itibaren, bu imge onda büyülenme olarak adlandırılabilir bir coşku uyandırır. Lacan dikkatini bu ilgi ve büyülenmenin sürekliliğine yöneltir. Lacan'a göre bu süreklilik Ben'in ortaya çıkışı için hayatidir.⁹⁷ Elbette bebekler doğdukları andan itibaren çevreleri ile ilgilidirler. Ancak ayna evresi bebeğin aynadaki yansımasına verdiği cevabın, farklı bir biçimde gerçekleştiği ana işaret etmesi bakımından önemlidir: Bu coşkulu fark edişe açıkça bir haz eşlik eder. Bu hazzın nedeni bebeğin kendisini ayna imgesi (*image spéculaire*) aracılığı ile tanımasıdır.

⁹⁵ Wallon'ın bu konu üzerine düşünceleri 1949 tarihli "**Les origines du caractère chez l'enfant**" metninde yer alır. Köhler'e yapılan göndermenin ise "**The Mentality of Apes**" (1925) başlıklı metinde bulunan deneylere yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Konuya dair detaylı bilgi için bkz. John P. Muller ve William J. Richardson, **Lacan and Language A Reader's Guide to Écrits**, New York, International Universities Press, 1985, s.3 7.

⁹⁶ Bkz.: Wilden, **a.g.e.** s. 160.

⁹⁷ Bkz.: Jacques Lacan, "The Mirror Stage as Formative of the Function *I*, as Revealed in Psychoanalytic Experience", s. 76.

“Lacan ayna imgesi terimiyle insanın kendi bedeninin aynadaki yansımaya, insanın hem kendisi hem de ÖTEKİ’si [Başka’sı]olduğu imgeye gönderme yapar... Gerçek bir ayna olmadığı durumlarda bile bebek başka bir yetişkinin veya çocuğun yansıtıcı hareketlerinde kendi davranışlarının yansımaları görür.”⁹⁸

Bu tanıma, bebeğin kendini, kendi dışında bir şey üzerinden imgesel düzeyde gerçekleşir. Lacan tanımının getirdiği coşkuyu bebeğin kendi münferit ve bütünsel varlığına ilişkin ilk sezgisinin bir ifadesi olarak açıklar.⁹⁹

“Ben, ayna imgesinde ‘hali hazırda orada olan’, ancak daha sonra tam olarak öğreneceği bir hakimiyeti bulur. Coşku, şevk, çoktan olmuş gibi görüldüğü, fakat ancak sonra dönüşeceği hali ile zamansal diyalektikle iç içedir.”¹⁰⁰

Böylelikle Ben’in ortaya çıkışı, tam olarak kendi imgesi ile arasındaki büyülenmenin gerçekleştiği bu anda başlar. Bu karşılaşma sonucunda kendinin farkına varan Ben, ayna imgesi ile özdeşleşir (*identification*). Özdeşleşme bütünlük ihtimalinin, böyle bir şeyin var olabileceği fikrinin (ilk altı ayda hissedilen bütünlük hissinin bir benzeri) oluşmasına neden olur. Lacan, bebeğin bir başka imge üzerinden deneyimlediği bu büyülenme halini, kendisini bu imge ile özdeşleştirerek, gelecekte bu türden bir bütünsel birliğe sahip olma beklentisi olarak yorumlar.¹⁰¹ Lacan bu nedenle imgeye hassas bir önem atfeder ve özdeşleşmeyi öznenin herhangi bir imge ile karşılaştığında kendisinde oluşan değişim olarak tanımlar.¹⁰² Buradaki karşılaşma kendinin bir başkasında fark edilmesi ve imgenin kendisi olarak kabul edilmesi olarak düşünülebilir.¹⁰³

“Çocuğun yokluğu fark etmesi, ayna evresinin düğümlendiği temel uğraktır. Çocuk bu eksikliği ya da kaybı ilk kez kabullendiğinde tanımlama ilişkilerine zorlanır. Kendini ‘dış’ dünyadan ayırt etmeyi ve böylece kendini dünyanın içine yerleştirmeyi ancak o anda becerebilir. ‘Bir’ ya da kendinde tam olmadığını, bir bütün olarak dünyayla ve (anne)öteki

⁹⁸ Evans, **a.g.e.**, s. 48.

⁹⁹ Bkz.: Lacan, **a.g.e.**, s. 75.

¹⁰⁰ Gallop, **a.g.e.**, s. 78.

¹⁰¹ Bkz.: Wilden, **a.g.e.**, s. 160.

¹⁰² Bkz. Lacan, **a.g.e.**, s. 76.

¹⁰³ Bkz.: Evans, **a.g.e.**, s. 151.

ile birleşik olmadığını ancak yokluk kavramını tanıdığına ya da anladığına görür... bir bütünlük olarak tanınması, bir bütün olarak dünyanın kendisine ait *olmadığını* fark etmesiyle bağlantılıdır. Çocuğun içeri ve dışarı, özne ve nesne, benlik ve öteki ayrımlarının yanı sıra bundan böyle yetişkinlik hayatını yapılandıracak olan başka kavramsal karşıtlıkların ilksel ‘kökenleri’ burada yatar.”¹⁰⁴

Ayna imgesi ile karşılaşma, bebeğin henüz motor becerileri gelişmemiş ve hala bir başkasının bakımına ihtiyaç duyduğu bir dönemde gerçekleştiğinde bebek, kendisinde o an için eksik olan bedensel bir bütünlüğün, bir formun farkına varır. Ayna imgesi aracılığıyla kendi bedenini bir bütünlümüşçesine, neredeyse bir *Gestalt*¹⁰⁵ olarak algılamaya başlar. Bu Lacan’a göre bebek için tam olarak bir *Aha-Erlebnis!* anıdır.¹⁰⁶

“Aynadaki imge aynanın önünde oturan veya ayakta duran, bedeninde koordinasyon ve birlik henüz sağlanamamış bebeğe benzemez; tekbiçimli, bütünlüklü bir görüntüye ve biçime sahip bir çocuğa, yani etrafında gördüğü tekbiçimli insanlara benzer (mesela ebeveynlere ve yaşça büyük kardeşlere). Lacan burada *Gestalt* terimini bu yüzden kullanır: Ayna imgesi sayesinde çocuk kendisini ilk kez bir bütün varlık olarak görür veya deneyimler. Bu imgeden önce deneyimler, herhangi bir çekirdeği veya merkezi olmayan değişken durumlar, duyular ve algılamalar silsilesinden ibarettir. *Gestalt* bir bakıma, bu uçup giden deneyimleri bir yere demirleyen ilk çapadır ve çocuğa birlik hissi verir.”¹⁰⁷

Ayna imgesi bebek için bir *Gestalt* olarak iş görür. Beden hakimiyeti olmayan bebeğe bütünlük hissi verir. Ancak bu ayna imgesi bebeğin biçimlendirdiği bir imge değildir. “Başka bir deyişle, *Gestalt*’ı kuran çocuk değildir; *Gestalt* çocuğu bir ‘ben’ olarak oluşturur, bu biçim hareketli (dinamik) olmaktan ziyade, sabittir (statik).”¹⁰⁸

Ne var ki ayna imgesi aracılığıyla kurulan bu bütünlüklü beden algısı, bebeğin fiziksel becerileri ile bir tezat oluşturur. Lacan’ın parçalanmış beden (*corps*

¹⁰⁴ Grosz, **a.g.e.**, s. 65.

¹⁰⁵ “Şeylerin kendi öğelerine, parçalarına indirgenerek algılanamayacağı, anlaşılamayacağı, tam tersine ancak bir bütün olarak incelendiğin de anlaşılabileceği yönündeki görüşleri ifade etmek için kullanılan, Almanca ‘*biçim*, *şekil*, *düzen*’ vb. anlamına gelebilen bir terim.” Bkn. Selçuk Budak, **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 320.

¹⁰⁶ Bkz.: Lacan, **a.g.e.**, s. 151.

¹⁰⁷ Bruce Fink, **Lacan’da Aşk VIII. Seminer Aktarım Üzerine Bir İnceleme**, Çev. Elif Okan Gezmiş, Zeynep Oğuz, İstanbul, Kolektif Kitap, 2019, s. 134.

¹⁰⁸ Nobus, **Key Concepts of Lacanian Psychoanalysis**, s. 114.

morcelé)¹⁰⁹ olarak tanımladığı beden tecrübesi, bütünlük hissi ile aynı anda mevcuttur. Ancak bu ikisi arasında tam bir örtüşme mümkün değildir. İlk özdeşleşme ile kurulan Ben'in niteliklerinden biri de bu iki tecrübe arasındaki uyumsuzluk olarak belirir.

“Bedenin yansıyan imgesi tarafından sunulan bütünlüğün ‘ortopedik’ eylemi, bebeğin bedenini parçalı olarak deneyimlediği bir evreyi izleyerek ortaya *çıkamaz*. İki imago ancak birlikte belirebilirler. Bebek, bedeninin parçalanmışlığının farkına ancak yansıyan imgenin tamamlanmışlığının çekimine kapıldıktan sonra varır. Gerçek parçalanmışlık deneyiminin kışkırttığı kaygı öznenin ayna imgesiyle yabancılaştırıcı özdeşleşmesini hızlandırır.”¹¹⁰

Açıktır ki bebek ayna evresinde kendini, kendi olmayan bir imge üzerinden tanımıştır. İmge esasen bir yansımadır. Bebeğin bu imge üzerinde bir kontrolü söz konusu değildir. Bu nedenle Ben'in ortaya çıkışının kökeninde yer alan bu tanıma, doğası gereği bir yanlış tanıma olmalıdır (*méconnaissance*). İmge, Ben'in bizatihi kendisi olmadığından, bu ilk özdeşleşme esasen kendi dışında bir şey ile özdeşleşme anlamına gelir. Bir bütünmüş gibi algılanan imgeye rağmen, parçalanmış beden hissi devam etmektedir.

“Ben'in (egonun) ortaya çıkışı, tam da parçalı beden ile özne tarafından yaşantılandığı şekliyle yansıyan imgenin bütünlüğü arasındaki psikik diyalektikte aranmalıdır: Yansıyan imgeyle yabancılaştırıcı *özdeşleşme* olarak ilk(s)el ego (*Ur-Ich*), her şeye rağmen aktivitesini sürdüren böylesi bir diyalektik sürecin yanlış tanımayla duraksamasına karşılık gelir.”¹¹¹

Böylelikle ayna evresi, Ben'in ortaya çıkışında imge ile özdeşleşmenin ve bu özdeşleşmenin bir yansıması olarak da yabancılaşmanın deneyimlendiği bir süreçtir. Bu süreç Lacan'ın İmgesel düzeninin ana omurgasını oluşturur.

¹⁰⁹ Bkz. Lacan, *A.g.e.*, s. 78.

¹¹⁰ Chiesa, *a.g.e.*, s.38.

¹¹¹ *A.e.*, s.39.

2. 1. 3. Özdeşleşme ve Yabancılaşma

Lacan, Freud'un özdeşleşme (*identification*) kavramına verdiği dikkat ve önceliği benimseyerek, kavramı kendi kuramının anahtarlar kavramlarından biri olarak kabul eder. Lacan Ayna Evresi'nde özdeşleşmeyi "öznenin bir imgeyi benimsediğinde, onda ortaya çıkan dönüşüm"¹¹² olarak tanımlar. Özdeşleşmenin ayna imgesi aracılığıyla gerçekleştiğini belirterek, kavramı öncelikle İmgesel düzende konumlandırır. İmgesel özdeşleşmeyi, birincil özdeşleşme (*identification primaire*) olarak adlandırır ve ikincil olarak tanımladığı Sembolik özdeşleşmeden net bir biçimde ayırarak ele alır.¹¹³

Freud'da olduğu gibi Lacan'da da özdeşleşme Ben için kurucu nitelik olarak anlaşılır. Ona göre de imge ile olan özdeşleşme, Ben'in kendi varlığına dair bilgisinin ilk örneğidir. Freud'un ben-ideali (*Ideal-ich*) ve İdeal-Ben (*Ich-ideal*) ayrımı¹¹⁴, Lacan'ın özdeşleşmeye dair ortaya koyduğu ayrımın da kökeninde yer alır. İmgesel'de gerçekleşen birincil özdeşleşme ben-ideali (*Ideal-ich*) ile ilişkilirken; Sembolik özdeşleşme İdeal-Ben (*Ich-ideal*) üzerinden gerçekleşir.¹¹⁵

"Özneyi bir ego olarak kuran imge aynı zamanda özneyi kendisinden ayıran imgedir. (Yabancılaşmış) bir özdeşleşmenin sağlanmasına rağmen, yansıyan imge böylelikle özne için ulaşılmaz bir ideal imgeyi temsil eder: Bu ideal imgenin Lacancı ismi *ideal ben*'dir (*ideal-ich*)."¹¹⁶

Freud'un özdeşleşme tanımı sevgi ile yakından ilişkilidir. Lacan da Ben'in sevmeye ve sevilme ihtiyacını dikkate alır. Zira bu ihtiyaç tanınma ile yakından ilişkilidir. Dolayısıyla Ben'in ortaya çıkışında zorunludur. İmgesel'de gerçekleşen özdeşleşme, bu duygu durumunu içinde barındırır. Ben, sevgisini karşısında yer alan

¹¹² Lacan **a.g.e.**, s.76.

¹¹³ Oedipus kompleksi ve Baba'nın-Adı ile ilişkili olan Sembolik özdeşleşmeye, "Sembolik" alt başlığı altında değinilecektir.

¹¹⁴ Bkn.: I. Bölüm, s. 13.

¹¹⁵ Bkz. Vanier, **a.g.e.**, s. 47.

¹¹⁶ Chiesa, **a.g.e.**, s. 39.

imgeye yöneltir. Bu yönelim tek yönlü değildir, aynı zamanda Ben'in sevgi talebini de içerir. İmge ile özdeşleşmede sevgi öncelikle Ben'e yöneltiştir. Ben varlığını sürdürebilmek için sevgi nesnesi olarak öncelikle kendini seçer. Ancak bu kendilik fikri ayna imgesi ile mümkün olduğundan ötürü, sevgiyi kendi dışındaki bir nesneye de yöneltmiş olur. Ayna imgesi ile özdeşleşerek, kendi bedenini bir bütün halinde tecrübe etme yanılığını yaşar ve bu yanlış tanıma tecrübesi ile ortaya çıkan Ben'e sevgisini yansıtır.

“İmge daha sonra çocuğa hareketin de birlik ilkesini sağlayacaktır çünkü özdeşleşme ona kendi vücudunu bir bütün olarak gördürecek, artık eskiden olduğu gibi bu vücudu birbiriyle alakasız deneyimler yığını olarak ele aldirmayacak, harekete bağlı eylemlerinin ve hareketlerinin birbiriyle beraber alınmasını sağlayarak, Lacan'ın vücut şeması adını verdiği özelliğin ayna evresinde doğrudan olmasa da tohum halinde hazırlandığını ortaya koyacaktır.”¹¹⁷

Bununla birlikte Lacan için özdeşleşmenin bir taklit etme halinden veya bir başkası olma fantazisinden daha hayati bir öneme sahip olduğu belirtilmelidir. İmgesel'de ayna imgesi üzerinden gerçekleşen özdeşleşme, Ben'in kaçınmayacağı bir zorunlu tecrübedir. “Ben, bir başka kendilik, bir *Idealich*'tir ve ayna evresi sonraki tüm özdeşleşmelerin kökeninde yer alır.”¹¹⁸

Ben'in gelecekteki haline ilişkin bir fikre sahip olmasını mümkün kılan bu özdeşleşmedir. Ayna evresinde bedensel bütünlüğe sahip olmayan bebek, imgeyi görerek henüz sahip olmadığı bu bütünlüğe dair bir sanı edinmiş olur. Ayna imgesi, dış dünya ile ben arasındaki ayrımın farkına varılmasını mümkün kılar ve bu ikisi arasında kurulacak ilişkinin, “*Innenwelt* ve *Umwelt* arasındaki ilişkinin”¹¹⁹ niteliğini de belirler. Ayna evresinde gerçekleşen özdeşleşme, farklılığın ne olduğunun anlaşılmasını sağlar ve bununla beraber ayırt etme tecrübesini yaşatır.

“O halde (ayna evresinin) ortaya çıkardığı özdeşleşme, gelecekle kurulan bir ilişkiyi beraberinde getirir. Bu bağlamda özdeşleşmenin gelecekte gerçekleşecek olana işaret

¹¹⁷ Moati, **a.g.e.**, s. 307.

¹¹⁸ Wilden, **a.g.e.**, s. 160.

¹¹⁹ Lacan, **a.g.e.** s. 78.

ettiği söylenebilir: ‘ne olmuş olacağım?’ Ben’in özdeşleşmelerinin illüzyonvari ve yabancılaştıran doğası, yalnızca bir sahtelik meselesi değildir, aynı zamanda geleceğe dair bir beklentiyi de içerir.”¹²⁰

Ayna imgesi elbette her an bebeğin karşısında bulunmaz. Bu, sürekliliği olmayan bir karşılaşmadır. Ne ayna ne de anne bebeğin her an görebileceği bir mesafededir. Bu da bütünlüklü beden algısının sürekli olarak kesintiye uğradığını gösterir. Varlığını bir anlamda güvence altına alan imge, her an *orada* değildir. Böylelikle bu kesinti hali, kendini ayna imgesi aracılığıyla tanıyan bebek için, aynı zamanda yokluğun fark edilmesi anlamına gelecektir.

“Ayna evresi adı altında size örnek olarak verdiğim bütün diyalektik; -şimdilik şöyle diyelim: yaşamın belli bir anında- bağlantısız, uyumsuz, parçalanmış olarak deneyimlenen eğilimlerin oluşturduğu belli bir düzey (ve hep geriye bir şeyler kalır ondan) ile, birbirine karıştırıldığı ve benzediği bir birlik arasındaki ilişki üstüne kuruludur. Özne kendisini ilk defa bu birlikte birlik olarak, ama yabancılaşmış, potansiyel bir birlik olarak tanır. Söz konusu birlik, ilkel biçimiyle bilinç fenomeninin taşıdığı eylemsizlik niteliklerinden pay almaz, aksine özne ile yaşamsal, ya da karşı-yaşamsal, bir ilişkisi vardır.”¹²¹

O halde Ben’in kendi dışında bir imge ile özdeşleşmesi kökensel bir yabancılaşmanın (*aliénation*)¹²² yolunu açar. Ayna imgesi ile özdeşleşme yalnızca kafa karıştırıcı olmakla kalmaz fakat aynı zamanda yabancılaşmaya neden olan bir mesafeyi de içinde barındırır. Aynada karşılaşılan imge hem Ben’dir hem de Ben değildir. Ben’in söz konusu imge üzerinde bir kontrolü yoktur. Bu imge vasıtasıyla herhangi bir değişikliğe neden olamaz veya bir eylemde bulunamaz. Ben’in bir aynadan yansıması, esasen bebeğin gördüğüne tamamen yabancı bir örnek teşkil eder.

¹²⁰ Macey, **a.g.e.**, s. 104.

¹²¹ Jacques Lacan, **Seminer II. Kitap**, s. 67.

¹²² Yabancılaşma, Freud’un kuramında öne çıkmayan bir terimdir. Freud çocuğun biçare halini *Hilflosigkeit* kelimesi ile ifade eder. Bununla birlikte Lacan kavrama daha merkezi bir konum atfetmiştir. Lacan’ın felsefe bağlamında bu konunun meşruluğunu Marks ve Hegel’in metinlerinde geçen *Entfremdung* kavramına dayandırdığı düşünülebilir. Bkz.: Malcolm Bowie, **Lacan**, Çev. Pekel Şener, Ankara, Dost Kitabevi, 2007, s. 31.

Bu bağlamda Ben bütünüyle dışarıdadır. Dolayısıyla bedenın içeriden değil, dışarıdan (*Umwelt*) bir Gestalt olarak algılanması söz konusudur.¹²³

“Böylelikle bebeğin bedenine dair imgesel mahareti, biyolojik maharetini önceler. Lacan’a göre gerçeklikle gelecekte kurulacak her türden ilişki bu imgesel önceleme ile damgalanmıştır... dolayısıyla bu eylemde temel bir ‘yabancılaşma’ mevcuttur. Bebek kendi bedenini neredeyse bir bütünlük ve birlik olarak dışarıdaki bir imgede görür. Bu temas edilemeyen, zımnı, yabancılaşmış ve ideal bir bütünlüktür. Yabancılaşma, bebeğin idrakinin, gerçek ya da imgesel başka bir yerde gerçekleştiği, bu varlık eksikliğidir.”¹²⁴

Böylelikle Ben’in tecrübe ettiği bu yabancılaşma, kendisinin ortaya çıkışının temelinde yer alan unsurlardan biri olacaktır. İmgesel düzen bu yönüyle, Ben’e dair belirsizlikleri de içinde barındırır. Bununla beraber İmgesel’in işlevi, bir yönüyle bu bölünmüşlüğü üzerine örtecek bir bütünlük algısı yaratmaktır.

“Bedenin yansıyan imgesi tarafından sunulan bütünlüğün ‘ortopedik’ eylemi, bebeğin bedenini parçalı olarak deneyimlediği bir evreyi izleyerek ortaya *çıkma*z. İki imago ancak birlikte belirebilirler. Bebek, bedeninin parçalanmışlığının farkına ancak yansıyan imgenin tamamlanmışlığının çekimine kapıldıktan sonra varır. Gerçek parçalanmışlık deneyiminin kışkırttığı kaygı öznenin ayna imgesiyle yabancılaştırıcı özdeşleşmesini hızlandırır.”¹²⁵

Ayna evresi aynı zamanda mekânsal bir özdeşleşmeyi de başlatır. Bunu, dünyanın imgesine dair tecrübe edilen çelişki izler. Öznenin ayrıştırılmamış ve parçalanmış varoluş biçimi ile kendini Ben olarak tanımladığı imgesel özerklik arasında süregelen bu çelişki, öznenin insan imgesi ile yani ‘başka’ insanlarla kurduğu özdeşleşme söz konusu olduğunda da varlığını sürdürür.¹²⁶

¹²³ Bkz.: Nobus, **Key Concepts of Lacanian Psychoanalysis**, s. 117.

¹²⁴ Benvenuto, Kennedy, **a.g.e.**, s. 55.

¹²⁵ Chiesa, **a.g.e.**, s. 39.

¹²⁶ Bkz. Benvenuto, Kennedy, **a.g.e.**, s. 58.

“Var olan ile özdeşleşme arasında bir ayrılma olduğunu belirtmek gerekir. Bu ayrılma, bir yabancılaşmadır. Özdeşleşme yoluyla özne yabancılaşır ve kendi varlığını yitirir; kendi varlığı adeta bastırılmış ya da bir kenara bırakılmış biçimde kurulur.”¹²⁷

Bebeğin parçalanmış bedenini tecrübe etme hali ile bir bütünmüş gibi varsaydığı ayna imgesi arasındaki uyumsuzluk ve bunu takip eden yabancılaşma, henüz ortaya çıktığı anda Ben’de bir yarık (*béance*) oluşmasına neden olur. Lacan bu yarığı insana dair bilginin merkezine yerleştirir. Bu yarık, insanın tüm yaşamını kuşatacak ve öznenin bölünmüşlük ve eksiklik ile birlikte tanımlanmasına neden olacak niteliklidir. “Özne her zaman bölünmüş, yarılmış ve kendisine yabancılaşmış haldedir. Bölünme tersine döndürülemez, iyileştirilemez, sentez olanağı yoktur.”¹²⁸

Böylelikle bebek, başkasının rakibi olmazdan önce kendi rakibi olsa bile, ilk aylardan itibaren başka’nın bakışına, bilhassa annenin bakışına göre belirlenir. Ayna evresi, diğer insan imgeleri ve öznenin onlarla bir arada bulunduğu dünya ile bir özdeşleşme başlatır. “Ayna evresi, kaçınılmaz kaygının gelişine kadar süren geçici bir coşku halidir.”¹²⁹ Lacan, başka’nın imgesi üzerinden tecrübe edilen özdeşleşme ve rekabetin, Ben’i karmaşık sosyal durumlara hazırlayan diyalektik bir süreç olduğu kanısındadır.¹³⁰ Bu nedenledir ki Lacan ayna evresini insanın ‘dram’ı olarak tanımlar.

“Ayna evresi öyle bir dramdır ki içten içe öznenin geleceğe atılmasındaki yetersizlikten kaynaklanır ve mekanla özdeşleşmenin tuzaklarına kapılan öznenin, vücudun parçalanmış hayalinin peş peşe gelen fantazileriyle, kendi bütünlüğünün bizim doğru dürüst adını verdiğimiz bir biçimi arasında gidip gelmesinden oluşur.”¹³¹

¹²⁷ Colette Soler, “The Symbolic Order”, **Reading Seminars I and II, Lacan’s Return to Freud**, Ed. Richard Feldstein, Bruce Fink, Maire Jaanus, Albany NY, State University of New York Press, 1996, s. 41.

¹²⁸ Evans, **a.g.e.**, s.67.

¹²⁹ Gallop, **a.g.e.**, s. 85.

¹³⁰ Bkz. Benvenuto, Kennedy, **a.g.e.**, s. 58.

¹³¹ Jacques Lacan, **Écrits**, s. 78.

2.1.4. Narsisizm ve Saldırganlık

Ayna evresinde gerçekleşen imge ile özdeşleşmenin, Ben’de bir yabancılaşmaya neden olduğu belirtilmişti. Lacan’a göre ayna imgesi ile özdeşleşme vasıtasıyla kurulan Ben’in tecrübe ettiği bu yabancılaşmaya, narsisizm (*narcissisme*) ve bunun bir sonucu olarak da saldırganlık (*agressivité*) eşlik eder. Ben, sevgisini aynada gördüğü ve kendi bütünlüklü varlığı olarak kabul ettiği ideal imgeye yöneltir. Bu yöneliş Ben’in ortaya çıkması için özdeşleşme gibi zorunlu bir uğraktır. Bununla birlikte özdeşleşmenin yanıltıcı yönü, sevginin nesnesi olan Ben’in esasında başkası üzerinden Ben olabildiğini gösterir. Narsistik süreç, yalnızca libidonun yöneldiği Ben ve başka nesneler ile açıklanamaz. Bu süreç karmaşaları da içinde barındırmakla, Ben’de kaygı ve saldırganlığa neden olacaktır.

Freud, 1914 tarihli “Narsisizm’e Giriş” metninde iki tür narsisizmi birbirinden ayırır. Bunlardan biri çocuğun libidosunu kendi üzerine yatırım yaparak geliştirdiği erken dönemde ortaya çıkan birincil narsisizmdir. Diğeri ise benliğin bu kez dış dünyadaki nesneler üzerinden yine kendine yatırım yaptığı ikincil narsisizmdir. Birincil narsisizm ya da ilkel narsisizm öznenin kendini bir ben olarak kurmasına karşılık gelir. Sevginin yöneldiği ilk nesne Ben’in kendisidir. Freud için “Başlangıçta öznenin bilincinde olduğu ve sonrasında da yatırım yaptığı bir benlik yoktur, bu benliği narsistik yatırım oluşturmaktadır.”¹³²

Lacan ilk döneminde, büyük ölçüde bu kavramların Freud’un teorisi üzerinden yeniden ele alınması ile meşguldür. Ayna evresi, birincil narsisizmle birlikte işlev görür. Burada da Ben için öncelikli sevgi nesnesi kendisidir. Aynı zamanda ayna imgesinin bir başka’nın yerine geçmesi nedeniyle ikincil süreç de başlamış olur. O halde Lacan, Freud’un birincil ve ikincil narsisizm olarak belirlediği bu iki aşamayı, birbirini içerecek biçimde ele alır. Ben, bir başka imge üzerinden kurulmaya başladığı an, narsisizm bu sürecin işleyişine eşlik eder.

“Lacan, ayna evresine hiçbir zaman zihinsel bir gelişim aşaması olarak atıfta bulunmamıştır, aksine ondan egonun (özne-ben) içinde bir işlev olarak şekillendiği bir

¹³² Moati, a.g.e., s. 305.

olgu olarak bahsetmiştir. Bu, Freud'un 'birincil narsisizm' kuramı ile de örtüşmektedir. Erken dönem Lacan'a göre egonun bu şekilde ortaya çıkışına 'birincil narsisizm' vesile olur."¹³³

Bununla birlikte Freud kavramın kökeninde yer alan Narkissos mitindeki cinsel ögeyi, öznenin kendine yönelen libidosunu hatırlatacak biçimde ele alırken; Lacan aynı mit üzerinden insanın kendisine dair ilk bilgisinin yanıltıcı niteliğine vurgu yapar. Freud için Narkissos'un kendine yönelttiği sevgi üzerinden bu süreci açıklarken; Lacan dikkatini Narkissos'un yansımasına yöneltir.

Böylelikle nasıl ki özdeşleşme ve yabancılaşma özne için kaçınılmaz bir süreç ise, narsisizmin de yalnızca üstesinden gelinmesi gereken bir patoloji olmadığı anlaşılır. Narsisizm, öznenin oluşumunda her insan için temel uğraklardan biridir. "Lacan, narsisizmi bizatihi patoloji olarak ele almaz. Bilakis narsisizmi insan kimliğinin indirgenemez ve zaman dışı (mekânsal) bir vasfı olarak kabul eder."¹³⁴

Lacan kurucu bir unsur olarak narsisizmin Ben'de aynı zamanda bir saldırganlığı açığa çıkaracağını belirtir. Lacancı teoride saldırganlığın izlerine, tıpkı ayna imgesinin etkisi gibi, ilk metinlerinden itibaren rastlanır. 1948'de sunduğu "Psikanalizde Saldırganlık"¹³⁵ metninin öncesinde, tezinde yer verdiği Aimée vakasında, aile karmaşaları üzerine kaleme aldığı ansiklopedi maddesinde ya da Papin vakasında saldırganlık ile imgesel özdeşleşmenin birlikte ilerlediğine dair fikirlerinin ilk ipuçlarını görmek mümkündür.

"Narsisizmin hem erotik hem de saldırgan bir karakteri vardır. Narkissos mitinin de gösterdiği gibi erotiktir, zira özne imgesi olan gestalt'ın etkisinden kurtulamaz. Saldırgandır, zira ayna imgesinin bütünlüğü öznenin gerçek bedeninin koordinasyonsuz bölünmüşlüğüyle tezat oluşturarak özneyi dağılma ile tehdit eden bir görünüm arz eder."¹³⁶

¹³³ Berjanet Jazani, **Klinikten Kültüre Lacancı Psikanaliz**, Çev. Pitey Gonca Özbay, İstanbul, Minotor Kitap, 2022, s. 51.

¹³⁴ Ellie Ragland-Sullivan, **a.g.e.**, s. 35.

¹³⁵ Jacques Lacan, "Aggressiveness in Psychoanalysis", **Écrits**, 82-101.

¹³⁶ Evans, **a.g.e.**, s. 185.

Saldırganlık esas itibariyle bebeğin henüz bir başka rakibi tanımazdan önce, kendisinin rakibi olarak konumlanması anlamına gelir. Yaşamının çok erken bir döneminde bir başkasının (çoğunlukla annenin) yüzüne ya da bakışına takılıp kalması ve yine bu yüz ve bakış ile koşullanması, bu rekabetin altında yatan nedendir. Sevgisini Ben olup olmadığı açık ve seçik olmayan bir imgeye yöneltmektedir. Bu imge yanıltıcı ve tekinsizdir. Bu yönüyle “Lacan’a göre saldırganlık ayna imgesine bir cevap olarak üretilir. Kendi ile başkası arasında, Ben ile replikası arasında bir rekabet söz konusudur.”¹³⁷

Burada Lacan’a göre dikkat edilmesi gereken husus bebeğin parçalanmış beden tecrübesinin etkilerinin devam etmekte olduğudur. Bütün sevgisini yönelttiği Ben’in çok da sağlam sayılmayacak bir zeminde var olması, bebeğin güvende hissetmesinin önüne geçer. Parçalanmış beden tecrübesi, bedenin bütünlüklü halini henüz tecrübe etmiş bebek için endişe nedenidir ve bu tecrübe ile beraber gerçekleşen narsisistik yatırımın sonucu saldırganlık olacaktır. “Lacan’a göre saldırganlık, ‘varlığa-gelen-öznenin narsisistik yapısının karşılıklı gerilimidir.’”¹³⁸

“Bebek, parçalanmış ben ile bütünlüklü imge arasındaki uyumsuzluğu, kendi bedeninin saldırgan bir biçimde dağılması olarak tecrübe eder. Bedeniyle kendi dışında bir ‘başka’ olarak özdeşleşmesi, özneyi kendine rakip olarak yapılandırır. Dolayısıyla her ne kadar bebek bedeninin Gestalt’ı ile özdeşleşiyor olsa da beden yaşamının ilk aylarından kalan parçalanma ve endişeye bağlanmıştır. Bu nedenle Lacan, saldırganlığı öncelikle parçalanmış bedenin imgeleri ile ilişkilendirir.”¹³⁹

Nitekim bir yandan parçalanmış beden üzerinden edinilen tecrübe, diğer yandan ayna evresinde gerçekleşen bütünlüklü imge ile narsisistik özdeşleşmenin yarattığı duygusal gerilim başkalarına yöneltilmiş saldırganlıkla da açığa çıkar. Dolayısıyla saldırganlık, barındırdığı şiddet unsuru ile beraber Ben’in sevgi ilişkisi kurduğu başkalarıyla ilişkilerinde de kendini gösterecektir. Böylelikle parçalanmış

¹³⁷ Gallop, **a.g.e.**, s. 62.

¹³⁸ Benvenuto, Kennedy, **a.g.e.** s. 59.

¹³⁹ **A.e.**, s. 57.

beden tecrübesi ile bütünlüklü imgesel kimlik arasındaki uyumsuzluk Ben üzerinde kökensel bir paranoya yaratır.¹⁴⁰

“Ayna evresinde çocuk aynadaki yansımasını bir bütün/sentez olarak görür ve bu algı, aksine kendi bedenini (bu aşamada motor koordinasyonu yoktur) bölünmüş ve parçalanmış olarak algılamasına neden olur. Bu parçalanma duygusunun tetiklediği kaygı egoyu oluşturan ayna imgesiyle özdeşleşmeyi başlatır. Ancak tam da bu yüzden bütünlük bir ego hayali sürekli olarak bu tarz bir parçalanmanın anısıyla tehdit edilir.”¹⁴¹

Lacan Ben’in İmgesel’de, kendine dair sahip olduğu bilgi ile Sembolik’in bilgisini birbirinden ayırır.¹⁴² İmgesel bilgi (*connaissance*), doğası gereği yanlış tanıma (*méconnaissance*) ile birlikte ilerler. Kendi üzerinde mutlak hakimiyet ve bütünlük yanılgısını barındıran, imgesel bilgi esasen “paranoyak bilgidir. Çünkü paranoya ile aynı yapıya sahiptir (her ikisinde de işin içine mutlak bilgi ve egemenlik sanrısı karışır) ve ayrıca bütün insan bilgisinin ön koşullarından biri ‘ben’in (egonun) paranoyak yabancılaşmasıdır.”¹⁴³

Lacan’ın “paranoya bilgisi”, ayna evresinde tanımlanan imgesel özdeşleşmenin bir neticesidir. Bir başkasının yerinden Ben’e ilişkin bilgi edinme durumu, bir başkası ile özdeşleşme sonucunda, kendinin yanlış tanınması bu bilginin temelde paranoya ile ilişkili olduğunu gösterir. İnsana dair bilgi bu yönüyle bir tür paranoya bilgisidir.

“Lacan, paranoya bilgisinin yalnızca klinik bir unsur olmakla kalmayıp, öznenin ortaya çıkışında Ben’in ve nesnelerin ilk kez birbirinden ayrıldıkları bir aşamaya karşılık geldiği kanaatindeydi. Böylelikle hem Ben hem de nesneler süreklilik, kimlik ve öz gibi veçhelere sahip olmaktadır.”¹⁴⁴

¹⁴⁰ Bkz.: Sara Murphy, Huguette Glowinski, Zita Marks, **A Compendium of Lacanian Terms**, s. 6.

¹⁴¹ Evans, **a.g.e.**, s. 207.

¹⁴² Sembolik’in bilgisi için kullanılan terim *savoir* bir sonraki başlığın konusudur.

¹⁴³ Evans, **a.g.e.**, s. 58.

¹⁴⁴ Benvenuto, Kennedy, **a.g.e.**, s. 45.

İmgesel düzenin paranoya bilgisi kendini analiz esnasında açığa çıkarır. Analizanın bastırma, inkâr gibi süreçlerinde ve bilhassa rüyalarında ve çözüme kavuşturmakta başarısız kaldığı anlarda narsistik saldırganlık yüzeye çıkar.¹⁴⁵ Lacan bunu rüya esnasında görülen parçalanmış, bütünlüğünü kaybetmiş uzuvları hatırlatarak örneklendirir.¹⁴⁶ “Bu parçalanmış vücut, bireyin bütünlüğünün bozulmasını saldırgan bir düzeyde yakalayan analiz sırasında, düşlerde düzenli olarak yeniden ortaya çıkar. O aşamada birbirinden ayrılmış vücut ögeleri olarak görünür.”¹⁴⁷

Diğer yandan Lacan ideal bütünlük fikrini, Freud’un İdeal-ben’i (*Idealich*) ile ilişkilendirir. İdeal bütünlük fikri Sembolik’te gerçekleşecek ikincil özdeşleşmenin kökenine işaret eder.¹⁴⁸ Ben Sembolik’in yasasına dahil olmakla ben-ideali ile hesaplaşmalıdır.

“Lacan gerçekten de özdeşleşmeye karşıtlıkları, rekabeti ve saldırganlığı yerleştirir. Düşman alter egodur. Kendi ile onun ayna imgesi arasındaki ilişkiyi tanımlarken kullandığı İmgesel kavramı (isim olarak) öznelerarası yapıların ayna ile kapatıldığı alandır. Lacan’ın yazıları dolaylı olarak ahlaki bir buyruğu da içinde barındırır. Sembolik’e ulaşma niyetiyle aynayı kırmak, İmgesel’i rahatsız etmek kaçınılmazdır.”¹⁴⁹

2.2. SEMBOLİK

2.2.1. Babanın Yasası

Lacan 1950lere kadar baba kavramını, Freud’un ‘Totem ve Tabu’ metninde geçen ‘mitik baba’¹⁵⁰ kavramında hareketle, Oedipus Kompleksi esnasında enest

¹⁴⁵ Bkz. Jacques Lacan, “Aggressiveness in Psychoanalysis”, s. 97.

¹⁴⁶ Lacan hem saldırganlık üzerine metninde hem de ayna evresi metninde bu parçalanmış beden algısını Hiorenymus Bosch’un yapıtları üzerinden örneklendirir. Bosch’un tablolarında kesilmiş uzuvlar, bütünlüğü bozulmuş bedenler ve şeytansı ifadelerle sahip yüzler resmedilir. Lacan’a göre Bosch’un tabloları tüm insanlığa adeta işkence eden narsistik saldırganlığın yansımasıdır.

¹⁴⁷ Lacan, *a.g.e.*, s. 85.

¹⁴⁸ Bkz. Lacan, *Écrits*, s. 76.

¹⁴⁹ Gallop, *a.g.e.*, s. 59.

¹⁵⁰ Bkz. Sigmund Freud, “Totem and Taboo”, s. 129.

tabusunun kaynağındaki kişi olarak ele alır. 1953'ten itibaren İmgesel baba, Sembolik baba ve Gerçek baba arasında ayırım yapar. Bu ayırma göre Sembolik baba gerçek bir varlık değil bir konum, bir işlevdir. 'babanın işlevi'ni anne ile çocuk arasındaki imgesel ilişkiye mesafe koyarak, Yasa'nın dayatılması ve arzusun düzenlenmesi olarak düşünür.¹⁵¹ "Roma Konuşması" olarak da bilinen "Psikanalizde Konuşma ve Dilin İşlevi ve Alanı" metninde (*Fonction et champ de la parole et du langage en psychanalyse*)¹⁵² "babanın adı" ifadesini kullanır ve 1955-56 yıllarında verdiği üçüncü semineri Psikozlar'a (*Les Psychoses*, 1955-56) gelindiğinde bu kavrama mahsus bir yazım biçimi geliştirir ve kavramı temel bir gösteren olarak tanımlar.¹⁵³ Bu tarihten itibaren kavram Lacancı kuramın ana uğraklarından biri olacaktır.

"1960'ların ortalarına gelindiğinde kavram oldukça heybetli bir hal alır: artık basitçe aile, toplum ve cinsel ilişki bağlamında betimlenemeyecek olan baskın bir metafizik güce, 'Baba-Adı'na dönüşmüştür ve konuşmanın gözlemlenebilir bir ögesi olmaktan çok, insan dilinin kökeni ve her yerde kaim önkoşulu olmuştur."¹⁵⁴

Sembolik düzen dile ait olan yapıdır ve bu bağlamda sınırlayıcı, yasa koyucu bir niteliğe sahiptir. Dilin düzenine girildiği andan itibaren, bu yasanın dışında kalmak özne için artık mümkün olamaz. Lacan bu niteliği baba ile kurulan ilişkide temellendirir. Roma Söylemi'nde yine ilk kez kullandığı yazım biçimiyle Baba'nın-Adı kavramı tam olarak bu yasa koyucu niteliğe işaret eder. Kavram öznenin kurulumunda metaforik bir işlev olarak karşımıza çıkar.¹⁵⁵

Baba'nın-Adı Sembolik babanın bir işlevidir. Babanın işlevinde iki boyut öne çıkar. Sembolik bağlamında, baba bir gösteren olarak işleve sahiptir. Yasa koyan, yasaklayan, bu yolla da sosyal hayatın düzenine uyumu mümkün kılan Sembolik babadır.¹⁵⁶ Burada baba yalnızca bir metafor olarak düşünülmemelidir. Yasa/k koyucu

¹⁵¹ Bkz. Evans, **a.g.e.**, s. 49.

¹⁵² Bkz. Lacan, "The Function and Field of Speech and Language in Psychoanalysis", **Écrits**, New York, W.W. Norton & Company, 2006, s. 197-268, s. 230.

¹⁵³ Bkz. Jacques Lacan, **Seminar Book III, The Psychoses**, New York, W. W. Norton & Company, 1993, s. 306.

¹⁵⁴ Malcolm Bowie, **a.g.e.**, s. 20.

¹⁵⁵ Bkz. Jacques Lacan, "The Function and Field of Speech and Language in Psychoanalysis" s. 237.

¹⁵⁶ Burada Baba'nın-Adı kavramının Fransızca karşılığı olan 'nom du père' ile Türkçe'ye 'babanın hayır'ı olarak çevrilen 'non du père' arasındaki sessel ilişkinin Lacan'ın ısrarla vurguladığı önemli bir ayrıntı olduğunu belirtmemiz gerekir.

baba, kelimenin ilk anlamıyla düşünöldüğünde de benzer işlev görür. Çocuk ile anne arasındaki sınırı belli eden, bu sınıra ilişkin sözcükleri kullanan ve bunu hem çocuk hem de anne için gerçekleştiren Lacan’a göre babadır.¹⁵⁷ “Baba öznenin anne sevgisi için kendisiyle mücadele edeceği bir rakipten daha fazlasıdır; baba toplumsal düzenin temsilcisidir ve ancak Oedipus kompleksinde babayla özdeşleşerek özne bu düzene girişe hak kazanabilir.”¹⁵⁸

Özne Sembolik’te kendini “Baba’nın-Adı” ile yasa koyucuyla, kurallarla, toplum düzeniyle karşı karşıya bulur. Bu Freudcu anlamda ensest yasağı ve kastrasyon kompleksine benzer biçimde işleyen bir süreçtir. “Lacan, devamlı olarak anne ile çocuk arasındaki imgesel ikili ilişkiyi dolayımlayan ve çocuğu psikozdan kurtararak onun toplumsal varoluşa girişini mümkün kılan üçüncü bir terim olarak babanın rolünü ön planı çıkarır.”¹⁵⁹ Çocuk artık ebeveynleriyle özellikle de anne ile bir olmadığının, onun arzusunun yöneldiğı tek nesne olmadığının farkına varır. Bir başka deyişle oyunu kuralına göre oynaması gerektiğı gerçeğı ile yüzleşir. Bebek Lacan’a göre Sembolik’e girmezden önce Başka’ya tabi bir ‘özne olmayan’dır (*assujet*).¹⁶⁰ Başka’ya tabidir çünkü halihazırda var olan bir dilin içine doğar. Sembolik yasa dahilinde ona bir ad verilir. Bu nedenle dilin yasasının dışında düşünölemez. Ancak henüz dili kullanmaya başlamamış olması nedeniyle özne olarak tanımlanması mümkün değildir.

Böylelikle Baba-nın-Adı anne ile çocuk arasındaki ilişkinin mesafesini belirlemekle kalmaz aynı zamanda toplumsal alandaki konumlarını da belirler. Lacan Baba-nın-Adı’nı anlamlandırma zincirinin olması gerektiğı gibi işlemlerini denetleyen kurucu gösteren olarak konumlandırır. Baba-nın-Adı’na bir gösteren olarak kurucu niteliğı kazandıran Oedipus kompleksi olarak adlandırılan süreçtir.

“Özne, Lacan’ın baba ile sembolik özdeşleşme olarak adlandırdığı şeyin peşinden koşmalıdır. Başka bir deyişle Oedipus kompleksinin çözölmeli yoluyla, babanın işlevini ele geçirmelidir. Bu özdeşleşme ne gerçeğın ne de imgeselin babası ile

¹⁵⁷ Bkz. Leonardo Rodriguez, “Name of The Father”, **A Compendium of Lacanian Terms**, ed. Huguette Glowinski, Zita M. Marks, Sara Murphy, Free Association Books, London, 2001, s. 119.

¹⁵⁸ Evans, **a.g.e.**, s. 49.

¹⁵⁹ Evans, **a.g.e.**, s. 49.

¹⁶⁰ Lacan, **Seminar Book V: Formations of the Unconscious**, s. 136. (çevrimiçi) <http://www.lacaninireland.com>

gerçekleşir. Bu Lacan'ın sembolik baba olarak adlandırdığı, Yasa'nın temsilcisi olan baba ile özdeşleşmedir.”¹⁶¹

Lacan'ın Oedipus kompleksi hakkındaki görüşleri Freud'la ayrıldığı konulardan biridir. Freud Oedipus kompleksinin işleyişindeki herhangi bir aksaklığın her tür psikopatolojik yapıya neden olabileceği kanısındadır. ¹⁶² Bu nedenle Oedipus kompleksi kuramının anahtar kavramlarından biridir. Lacan da ilk metinlerinde konu hakkındaki görüşlerini Freud'un tanımı ile sınırlandırır. Ancak daha sonra kaleme aldığı metinlerinde Freud'dan farklı olarak hem kız hem de erkek çocukları için benzer bir süreç işlediğini düşünür. Kız ya da erkek çocuk anneyi arzular babayı ise rakip olarak görür. “Oedipus kompleksi hem evrensel hem de zorunsuzdur, çünkü bu kompleks sadece ve sadece simgeseldir [sembolik].”¹⁶³

Bu bağlamda Lacan Freud'un Oedipus kompleksine yüklediği anlamı yalnızca biyolojik yönüyle ele almaz. O da Freud gibi tüm klinik yapıları Oedipus kompleksindeki aksaklıklarla ilişkilendirir. Bu olası aksaklıklar psikoz, sapkınlık ya da fobilerin kökeninde yer alır. Bununla birlikte Lacan'ın vurguladığı nitelik Oedipus kompleksinin Sembolik anlamıdır. Lacan, Oedipus kompleksini Sembolik'te konumlandırır. Böylelikle Oedipus kompleksinin işlevini, anne ile bebek arasındaki ilişkiyi üçlü bir yapıya dönüştüren babanın işlevi ile örtüştürür. “Lacan Freud'un Oidipal kompleks kuramını biyolojik olarak okumaz. Daha ziyade Oidipal kompleksi dil ile ilişkisinde ele alır. Örneğin; ‘Baba-nın-Adı’ndaki ‘yasa’ özneyi toplumsallaştıran dilsel bir fenomendir.”¹⁶⁴

Chiesa, Lacan'ın Oedipus kompleksine dair yorumunu üç a priori varsayıma dayandırıldığını belirtir:

“(a) bir bebek konuşma yeteneğini edinmeden çok önce zaten daima dil *olarak* Öteki [Başka] içine dalmıştır. Bunun nedeni doğum anından itibaren ve belki de daha önceden diğer insanları konuşurken işitmesidir. (b) dil *olarak* Öteki [Başka] simgesel

¹⁶¹ Wilden, **a.g.e.**, s. 165.

¹⁶² Bkz. Freud, **SE VOL.11**.

¹⁶³ Lacan, **Seminer II. Kitap**, s. 47.

¹⁶⁴ Karl Edward Jirgens, Lacan Biyografisi, Çev. Mert Kireççi, **MonoKL Lacan Sayısı**, Yaz 2009, s. 28.

[sembolik] olmanın dışında bir şekilde yapılandırılmış olamaz: İnsanlar, onları hayvanlardan ayıran bir temel Yasa tarafından yönetilen bir kültür oluşturdıkları sürece konuşan varlıklardır... simgesel [sembolik] ilişkiler hiçbir zaman bir kuşaktan diğerine filogenetik olarak taşınmaz.”¹⁶⁵

Sembolik olanın bir kuşaktan diğerine aktarılamaz oluşu Oedipus öncesi süreçlerin ancak Oedipus’un karmaşasının çözülmesinden sonra anlam kazanabileceklerini gösterir. Bu nedenle Oedipus kompleksinin doğru işleyişi, özne için Sembolik’e uygun biçimde dahil olmanın imkanını sunması bakımından hayati öneme sahiptir.

“pre-Oedipal süreçler, Oedipus kompleksinin çözülmesi ile ancak *geriye dönük olarak* simgeselleştirilirler. Bu demektir ki, Oedipus kompleksi gerçekleşmediği veya uygun bir şekilde işlev görmediği takdirde, çocuk bir özne sıfatıyla Simgesel [Sembolik] olarak Ötekine [Başkaya] (uygun bir biçimde) giremez.”¹⁶⁶

Oedipus kompleksinin olması gerektiği gibi çözülmesiyle çocuk kendisini sembolik olarak bireyselleştirmiş olur. “Oedipus kompleksi, çocuk cinsiyetinden bağımsız olarak babayla simgesel olarak özdeşleştiğinde ve böylelikle Yasayı içselleştirdiğinde sonlanmış olur.”¹⁶⁷

Lacan Psikozlar Semineri’nde Baba-nın-Adı’nı Sembolik düzenin teminatı olarak nitelendirir. Böylelikle Freudcu fallik evre ve kastrasyon işlevinden ileri bir konuma taşır. “(Freud’un) düşüncesinin gereği, onu Yasa yapıcı olarak Baba göstereninin ortaya çıkışını, Baba’nın ölümü hatta katliyle ilişkilendirmeye yöneltmiştir. Sembolik Baba, Yasa’yı dile getiren olmakla, tam anlamıyla ölü Baba’dır.”¹⁶⁸ Tam da bu nedenle Sembolik düzen, ‘yaşayandan çok daha güçlü olan’ ölü babanın düzenidir.¹⁶⁹

Baba’nın-Adı yasa ve sınır koyucu niteliğini bir gösteren olarak fallus ile paylaşır. Burada Lacan’ın Freud’dan ayrıldığı diğer bir husus karşımızdadır. Nasıl ki

¹⁶⁵ Chiesa, **a.g.e.**, s. 105.

¹⁶⁶ **A.e.**, s. 106.

¹⁶⁷ **A.e.** s. 111.

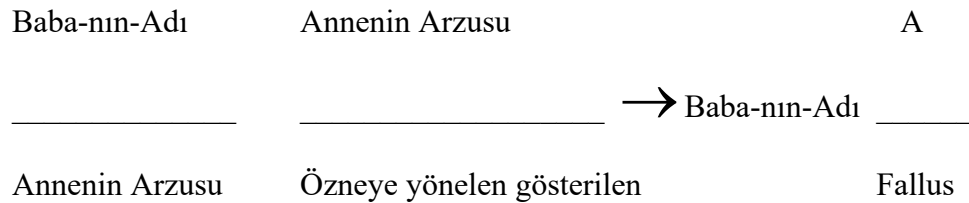
¹⁶⁸ Lacan, **Seminar Book III, The Psychoses**, s. 50.

¹⁶⁹ Bkz. Gallop, **a.g.e.**, s. 107.

Oedipus kompleksinde Lacan biyolojik farklarla yetinmeyi reddetmişse, fallusu da yalnızca anatomik bağlamda değerlendirmez. Lacan için fallusun anlamı fiziksel olanın ötesine geçer. Fallus’tan bahsettiği hemen her durumda, onun Lacancı anlamda gösteren özelliğine vurgu yapar.¹⁷⁰ Fallus da bir eksiğin, kaybın göstereni olmakla, diğer gösterenler arasında kendine ayrıcalıklı bir konum edinir. Dilin, dolayısıyla da gösterenlerin düzeni olan Sembolik düzende fallus, yine sembolik bir işlev edinir.

“Lacan’a göre tüm diller fallusa yapılan göndermeyle belirlenmiştir. Böylece fallus evrensel imleyen haline gelir. Freud’un aksine, Lacan fallus ile erkek cinsel organını kastetmez. Daha ziyade dilbilimsel ve düz değişmeceli bir mevcudiyet (*presence*) olarak anlaşılır ve bu da ancak (asla ulaşılamayan) arzu nesnesi yoluyla giderilebilen, varlığın çekirdeğindeki yokluğa (*absence*) (*manque à être*) işaret eder. Be eksik erkeksi deneyim için de kadınsı deneyim için de geçerlidir. Dil aracılığıyla dil ki özne, arzusunun eksik nesnesinin mevcudiyetini harekete geçirmeye çalışır. ‘Başka’ olarak dil, arzu nesnesini harekete geçiren bir fetiş olarak işlev görür.”¹⁷¹

O halde Sembolik düzende iki gösteren ayrıcalıklı konuma sahiptir. Bunlar arzuyu yasaya bağlayan gösteren olarak Baba-nın-Adı ve arzusunun göstereni olarak fallustur. Buna göre baba metaforunun şeması aşağıdaki şekilde belirlenir.¹⁷²

Lacan’a göre bir bilinçdişından ancak Oedipus kompleksi oluşuktan sonra söz edilebilir. Oidipus kompleksinin çözülmesi, çocuğun simgesel düzene bir birey olarak geçişini sağlar. Özne Lacan’ın ikincil özdeşleşme olarak adlandırdığı süreçte baba ile özdeşleşerek, dilin yasasına bütünüyle dahil olur.

¹⁷⁰ Bkz.: Jacques Lacan, “The Signification of The Phallus”, *Écrits* s. 581.

¹⁷¹ Karl Edward Jirgens, *a.g.e.*, s. 28.

¹⁷² Bkz. Jacques Lacan, “On a Question Prior to Any Possible Treatment of Psychosis”, *Écrits*, s. 465.

“Lacan için bireyde dilin tam olarak yapılandırılmasına, daima Oedipus kompleksinin çözülmesi ile ulaşılır. Kesin olarak; çocuk için konuşma olarak dil ancak simgesel düzende kendisini düzgün bir biçimde konumlandığında tam olarak yapılandırılmış olur.”¹⁷³

2.2.2. Arzunun Alanı

Arzu (*désir*), Lacancı psikanalizde teorik, etik ve klinik anlamda merkezi konuma sahiptir. Lacan’a göre arzu insan doğasının en temel problemi ve bu nedenle psikanalizin de merkezinde yer alan kavramdır. Lacan psikanalizin temel hedefinin, insanın arzusuna dair hakikati açığa çıkarmak olduğu kanaatindedir. Analizde mümkün olan yalnızca bu hakikatin dile getirilmesinin önünü açmaktır. Çünkü arzuya dair hakikat ancak dile getirilmekle, kendisinden söz edilmesiyle gün yüzüne çıkabilir. Bir diğer deyişle arzu, başka’nın huzurunda dile getirilmesi yoluyla anlaşılabilir.

Bununla birlikte bilinçdışı arzu Lacan’a göre bütünüyle ifade edilmesi mümkün olmayan bir niteliğe sahiptir. Söz, arzuya dair hakikatin ancak belli bir kısmını barındırabilir. Her dile getirme arzuya dair hakikati sınırlı olarak içinde barındırır, ancak söz arzuyu bütün olarak ifade etmede yeterli olmaz. Geride her zaman arzunun söylenemeyen bir bölümünün kalacağı akılda tutulmalıdır. “Arzuya dair hakikat bir dereceye kadar her sözde mevcut olsa da söz hiçbir zaman arzuya dair hakikatin *bütünü*nü dile getiremez. Ne zaman söz arzuyu dile getirecek olsa arkasında daima sözün ötesinde kalan bir artık bırakır.”¹⁷⁴

Lacan’a göre Freud’un kuramı her şeyden önce bu dile getirilemeyen arzuya ilişkin bir kuramdır: Öznenin bilinçdışı arzusunun üzerindeki örtüyü aralamaya çalışır.

“Her türlü deneyimin öncesine, görünüşler dünyası ile özler dünyası hakkında her türlü değerlendirmenin öncesine koyutlar onu. Arzu, deneyimimizin cereyan ettiği Freudcu dünyanın içinde kuruludur, arzu dünyayı oluşturur ve bu durum deneyimimizin en küçük hareketinden bile bir an olsun silinemez. Freudcu dünya şeylerin dünyası değildir, varlığın dünyası değildir, arzu denen şeyin dünyasıdır.”¹⁷⁵

¹⁷³ Chiesa, **a.g.e.**, s. 107.

¹⁷⁴ Evans, **a.g.e.**, s. 40.

¹⁷⁵ Lacan, **Seminer II. Kitap**, s. 278.

Böylelikle Lacan kavramı Freud'un teorisindeki kökenlerinden hareketle, ancak kavrama daha hayati bir önem atfederek ele alır. Hareket noktası Freud metinlerinde geçen "istek" (*wunsch*) kavramıdır. Ne var ki Lacancı arzu ile Freudcu istek tam olarak örtüşmez. Bu örtüşmeme halini açıklamak üzere Lacan, ihtiyaç (*besoin*), talep (*demandé*) ve arzu arasında bir ayrım ortaya koyar.

Bu ayrımla ilk olarak 1957 seminerinde karşılaşılır. 1958'den itibaren sınırları daha net bir şekilde belirlenir. İhtiyaç biyolojik bir içgüdüdür. Bu yönüyle Freud'un içgüdü (*Instinkt*) kavramına yakındır. Gereksinimler karşılandığında bütünüyle yatıştırılabilecek bir iştaktır. Belli bir nesneye yönelmiştir ve yine bu nesnenin mevcudiyeti aracılığıyla tatmin edilebilir.

Talep ise sesli bir ifadeyi zorunlu olarak içinde barındırır. Dil becerisinin gelişmediği dönemlerde dahi bir ses aracılığıyla, örneğin ağlama ile ifade edilir. Bebek ihtiyaçlarını bir talep ile ifade etmek durumundadır. Ancak talep yalnızca biyolojik olana dair olamaz. Talep aynı zamanda bebeğin başkası ile olan ilişkisinde (bu dönem için anne ile olan ilişki), sevgiyi de içinde barındırır. Bebek sevgiyi de bir başkasından talep eder. Bu nedenle talep başkalarına yöneltilmiştir. Burada yine bir nesne söz konusu olabilir ancak öncelik o nesnede değil, o nesneyi isteme halindedir. Esasen talep, neredeyse her durumda sevgi talebi olarak karşımıza çıkar.¹⁷⁶ Özneden bağımsız bir nesne ile kurulan ilişkiden ziyade, fantezi ile ilişki içindedir. Bu nedenle ihtiyaca indirgenmesi mümkün olmaz.

Böylelikle arzu, talepten de ayrılmalıdır. Başkanın fark edilmesi, bir başkası tarafından da fark edilmektir. Bu nedenle insanın esas ve en temel arzusu fark edilmektir. Esasen arzu başkasının dilini ya da bilinçdışını dikkate almaz ve kendisi için tam bir tanınma üzerinde ısrar eder.¹⁷⁷ Lacan arzuyu, ihtiyaç ve talebi birbirinden ayıran bir yerde konumlandırır. "Bu nedenledir ki arzu ne doyurulabilecek bir iştah ne de sevgi talebidir; arzu ilkinin ikincisinden çıkarılmasından kaynaklanan farktır, bu ikisinin birbirlerinden ayrılma (*Spaltung*) fenomeninin ta kendisidir."¹⁷⁸

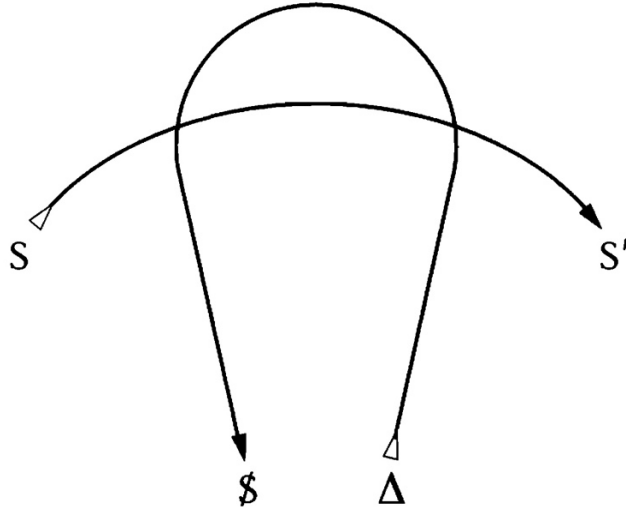
¹⁷⁶ Bkz. Evans, **a.g.e.**, s. 40.

¹⁷⁷ Bkz. Pontalis, LaPlanche, **a.g.e.**, s. 483.

¹⁷⁸ Jacques Lacan, "Signification of the Phallus", **Écrits**, s. 580.

Benzer şekilde, arzu ile dürtüler arasındaki ayrım da göz ardı edilmemelidir. Dürtüler çok sayıda olabilir, ancak arzu tektir. Arzu söz konusu olduğunda tek bir nesneden söz edilebilir; “*objet petit a*” (küçük a nesnesi).¹⁷⁹ *Objet a* arzunun yöneldiği nesne olmaktan ziyade, arzunun nedeni olarak anlaşılmalıdır.

Lacan, 1957-1958 yıllarında gerçekleştirdiği beşinci semineri “Bilinçdışının Yapıları”¹⁸⁰ (*Les formations de l'inconscient*) ve 1960'ta Uluslararası Felsefi Kolokyum'da (*Les colloques philosophiques internationaux*) sunduğu “Öznenin Yıkımı ve Freudcu Bilinçdışında Arzunun Diyalektiği”¹⁸¹ (*Subversion du sujet et dialectique du désir dans l'inconscient freudien*) konuşmasında, L Şeması (*schéma L*) ve R Şeması'ndan (*schéma R*) hareketle geliştirdiği arzu grafiğini (*graphe du désir*) tanıtır.¹⁸² Arzu grafiği öznenin arzusunun topolojisini sunar.

Şekil 1. Arzu Grafiği

Δ Sembolü, henüz dilin yasasına girmemiş öznenin mitik anını temsil eder. Burada öznenin henüz yalnızca temel ihtiyaçlarından bahsedilebilir. Bu ihtiyaçlar dil

¹⁷⁹ Kavrama dair detaylı bilgi ‘Gerçek’ alt başlığının konusudur.

¹⁸⁰ Jacques Lacan, **Seminar Book V The Formation of The Unconscious**.

¹⁸¹ Jacques Lacan, “The Subversion of The Subject and The Dialectic of Desire in The Freudian Unconscious”, *Écrits* s. 671-702.

¹⁸² L Şeması ve R Şeması ‘Bilinçdışı Özne ve Dil’ başlığında ele alınacaktır.

ve anlam sınırlarına dahil olmazdan önce bir yapıya sahip olmayan temsillerdir. Lacan buradaki yaşantıları “tecrübenin akışı” (*le flux du vécu*) olarak tanımlar.¹⁸³

Lacancı anlamda gösterenler sistemi olarak dilde anlam tamamına ermeksizin sürekli olarak üretilir. Bu nedenle gösterenler de bir tür akış halindedir. Ancak her ifadede dilin düzeninin dışında kalan bir kısım da olacaktır. Lacan Sembolik düzenin dışında kalan bu dilsel ifadeleri Gerçek’in alanına dahil eder. Gösterenlerin düzeni öncesinde konumlanan ve anlamlandırmaya direnen bu alan ihtiyacın herhangi bir şekilde dile getirilmesinin gerekmediği bir düzendir.

“İnsan öznesinin merkezinde son derece temel bir ‘varlık eksikliği’ mevcuttur. Özne ayna evresinde gerçek olmayan bir birlik hissetmeye başlar. Ancak dile dahil olduğu anda, bu temel varlık eksikliği de aralarında olmak üzere, duygu ve düşüncelerini temsil etme ihtimaline sahip olur. Arzular ve hayaller artık dilin ‘evreninde’ temsil edilebilirler. Özne bundan böyle hayallerin ve ayna imgelerinin puslu alanında kayıp vaziyette yer almak zorunda değildir. Öznenin bilgisi sınanabilir ve biçimselleşebilir.”¹⁸⁴

İhtiyaçları olan bir varlık olarak insan (Δ), bu ihtiyaçlarını başka’ya dil vasıtasıyla ifade etmek durumundadır. Bu ifade arzu grafiğinde $S \rightarrow S'$ (*sign-signification*) eğrisi ile gösterilir. Arzu grafiğinin temel hücrelerinde bu yatay eğri anlamlandırma zincirini gösterir. Öznenin dilin yasasına dahil olduğuna işaret eder.

Dil yalnızca tecrübelerin ya da ihtiyaçların sıralandığı bir alan değildir. Sembolik gerçeklikten bağımsız, kendine özgü bir dinamiğe sahiptir. Bu nedenle arzu grafiğinin iki eğrisi aynı yönü işaret etmez. İhtiyaç varlığı, dilde kendini ifade ederek özne olacaktır. Ne var ki aynı özne asla kendisiyle örtüşemeyecek olan bölünmüş öznedir. Bu nedenle grafikte $\$$ sembolü ile temsil edilir.

Temel grafiğin diğer eğrisi ise öznenin amaçlılığını (*intentionalite*) temsil eder. Bu arzunun metaforlar aracılığıyla ifade edilebilir olan eğrisidir. Anlamlandırma zincirinin eğrisine karşıt olarak sürekli bir akış halinde değildir, sınırlanmıştır. Lacan

¹⁸³ Bkz.: Van Haute, **a.g.e.**, s. 21.

¹⁸⁴ Benvenuto, Kennedy, **a.g.e.**, s. 74.

her iki eğrinin kesiştiği noktaları kapitone noktası (*point de capiton*)¹⁸⁵ olarak adlandırır. Lacan’a göre bu noktaların işlevi tam da sürekli akan ve yakalanamayan gösterenlerin sabitlenmeleridir. Kapitone noktaları gösteren ve gösterilenin birbirlerine düğümlendiği anlar tesis eder.¹⁸⁶

O halde Lacancı arzu herhangi bir arzu değildir; her zaman için bilinçdışı arzuya işaret eder. Bilinçdışı arzu, tüm hayati niteliğine rağmen tam olarak bilinemez ve tatmin edilemez olan arzudur. “Freudcu deneyim alanı ise bambaşka bir ilişki düzeyinde kurulur. Arzu varlığın eksikle ilişkisidir. Bu eksik tam anlamıyla varlık eksiklidir. Falanca ya da filanca şeyin değil, varlığın var olmasını sağlayan varlığın eksiklidir.”¹⁸⁷ Bu nedenle insan için en temel olan, aynı zamanda ona en yabancı olanıdır. Özne bilgisine sahip olamadığı, dile getiremediği ve tam anlamıyla temas edemediği bu yarılma hali nedeniyle tam olarak ne ise odur.

“Her insan için merkezi işlev olan arzu, adlandırılacak bir şeyin arzusu değildir. Her türlü canlanmanın kaynağında da yine bir arzu vardır. Varlık neyse ondan ibaret olsaydı sözünü etmemiz bile yersiz olurdu. Varlık bu eksikliğe bağlı olarak var olmaya başlar. Arzu deneyiminde varlık kendini bu eksikliğe bağlı olarak varlıkla ilişki içinde hisseder. Bu hiçbir şey olmayan ötenin peşine düşerek, kendinin bilincinde bir varlık geri gelir ki o da şeylerin dünyasında kendi yansıısından başka bir şey değildir. Zira varlık önünde duran ve aslında kendi kendilerini bilmeyen varlıkların refakatçisidir.”¹⁸⁸

Nasıl ki Başka, Hegel’in köle efendi arasındaki tanınma ilişkisine benzer biçimde tanımlandıysa, arzu söz konusu olduğunda da Hegel’in Lacan üzerindeki etkisini görmek mümkündür. Lacan için tanınma, arzuya dair belirleyici unsurlardan biridir. Esasında sevgi talebi, bebeğin tanınma ve böylelikle varlığını güvence altına alma isteğidir. “İnsanın arzusu anlamını Başka’nın arzusunda bulur, bunun nedeni Başka’nın arzulanan nesnenin anahtarını elinde bulundurması değil, ilk hedefinin

¹⁸⁵ Kapitone noktası (ya da demir atma noktası) bir kumaş üzerinde, kumaşı sabitleme işlevi gören dikişle sınırları belirlenmiş noktalardır. Mobilya döşemelerinin kaymasını engellemek üzere eklenen yuvarlak parçalar da kapitone noktaları olarak adlandırılır.

¹⁸⁶ Bkz. Evans, **a.g.e.**, s. 160.

¹⁸⁷ Jacques Lacan, **Seminer II. Kitap**, s. 279.

¹⁸⁸ **A.e.**

Başka'nın kendini tanımasıdır.”¹⁸⁹ İnsan hem Başka tarafından tanınmayı hem de arzulanmayı arzular. Böylelikle bir diğer arzu tanımı karşımıza çıkar. “İnsanın arzusu, Öteki'nin (Başka'nın) arzusudur.”¹⁹⁰

“Çocukta arzuyu doğuran şey ne Öteki'nin (Başka'nın) talebidir ne de Öteki'nin (Başka'nın) şu veya bu özel nesneye ya da kişiye yönelik arzusudur; arzuyu uyandıran Öteki'nin (Başka'nın) arzusudur... arzuyu meydana getiren şey -Öteki'nin (Başka'nın) birine ya da bir şeye bakışında (*gaze*) kendini gösteren, fakat o şeyden ayrı- saf bir arzulu olma hali olan Öteki'nin (Başka'nın) arzusudur. Örneğin, çocuğun arzusunu uyandıran şey, bakılan nesne değildir; bakış edimi esnasında kendini gösteren arzudur.”¹⁹¹

Lacan'a göre, Freud en başından arzu ile özellikle de semptomlar ya da rüyalar gibi anlarda ortaya çıkan arzu ile yakından ilgilidir. Ancak analitik tecrübe arzu ve onu tatmin edecek nesne arasındaki bir bağı ortaya koymaktan uzaktır. Analitik tecrübe ancak arzunun Başka'nın arzusu ile çetrefilli ilişkisini sunabilir. Lacan'a göre Freud'un başarısı öznenin Başka ile olan ilişkisinde bilinçdışı arzuyu gün yüzüne çıkarmasıdır.

“Psikanalizde bir senteze varmanın nihai olarak olanaksız olduğunu ileri sürer. İmleyenin (gösteren) ortaya çıkışında (ki bu; imleyen (gösteren) ile imlenen (gösterilen) arasında ya da arzu nesnesine karşıt olarak arzunun açığa vurulması/sözcelenmesi (enunciation) arasında bir yarıklık olduğunu imlemektedir) öznenin 'Baba-nın-Adı'nda ebediyen bölündüğünü ekleyerek arzu grafiğini geliştirir.”¹⁹²

Başka'nın arzusu üzerinden kurulan bu yapıyı, bebek öncelikle anne ile deneyimleyecektir. Kendi varlığını tecrübe edebilmesi için ayna evresindeki özdeşleşme neticesinde, annenin kendisini arzuladığını kabul eder. Annenin arzusunun

¹⁸⁹ Lacan, **Seminar Book I**, s. 248.

¹⁹⁰ Lacan, **Seminer XI. Kitap**, s. 44.

¹⁹¹ Bruce Fink, **Lacancı Özne Dil ve Jouissance Arasında**, Çev. Kemal Güleç, İstanbul, Encore Yayınları, 2020, s.143.

¹⁹² Jirgens, **a.g.e.**, s. 36.

nesnesi olmakla varlığını garanti altına almış olur. Diğer yandan kendisi de annenin sevgisini arzulamaktadır.

“İnsan öznesinin arzusunun Başka’nın arzusu olarak tanımlanması iki anlamda düşünülmelidir: ‘le désir de l’Autre’ ifadesi hem Başka’nın arzusu (benim değil, Başka’nın) hem de Başka’ya duyulan arzu olarak çevrilebilir. Dolayısıyla öznenin arzusu başta onun için bilinemez olması nedeniyle, arzuyu Başka’da arar ve kendi arzusu Başka’nın arzusuna dönüştür. Bebek öncelikle kendini annenin arzu nesnesi olabilmek için, annenin arzusu ile özdeşleştirir. Aynı zamanda annesini arzulayan da kendisidir.”¹⁹³

O halde anne bebek arasındaki ilişkinin temeli, arzunun, bilhassa annenin arzusunun fark edilmesine, dayanır. Lacan’a göre tam da bu an, Oedipus Kompleksinin biçimlendiği andır. Bebek kendini annenin arzusunun nesnesi olarak görür ve annenin arzusunu bütünüyle tatmin edebildiğini zanneder. Anne arzulayan Başka’dır ve annenin arzusu bir eksiklikle ilişkilendirmez. Bebek annenin bir arzusu olduğunun farkındadır ancak bu arzunun annede bir eksiklikten kaynaklandığını bilmez. Anne bu anlamda bebeğin deneyimlediği bir tümlüktür. Kendisini annenin arzusuna konu olan ve arzuyu tamamen kuşatan nesne olarak kabul eder.

“Öteki [Başka], bebeğin istek ve taleplerini yorumlamaya zorlandığı gibi, sesin kendisi, yani çılgılık da çoktan bir yorum girişimidir: Öteki [Başka], ricaya yanıt verebilir ya da vermeyebilir, canı isterse yanıt verir ve ses, ötekine [başkaya] ulaşmaya, onu kışkırtmaya, cezbetmeye, ona yalvarmaya çalışan bir şeydir; ötekinin [başkanın] arzusuna dair varsayımlarda bulunur, onu etkilemeye, çelmeye, sevgisini kazanmaya çalışır. Ses, başetmeye çalıştığı dipsiz ötekiye [başkaya] dair bir yorum tarafından taşınır; kendini onun arzu nesnesi olarak sunmaya, onun anlaşılabilirliğini ve kaprisini ehlileştirmeye çalışır. O halde bu ilksel dramda çifte bir hareket vardır – çılgılığa dair yorum ile ötekine [başkaya] dair yorum olan çılgılık- ve bu iki hareket, Lacan’ın temel ilkesi olan ‘arzu ötekinin [başkanın] arzusudur’ ilkesinde kesilir.”¹⁹⁴

¹⁹³ Benvenuto, Kennedy, **a.g.e.**, s. 130.

¹⁹⁴ Dolar, **a.g.e.**, s. 35.

Ne var ki bebek annenin esas arzusunun kendisi olmadığını kısa sürece fark edecektir. “Anne simgeselin zaten aktif bir parçasıdır ve onun farklılık yapısı içinde yerleşik olarak daima bir eksiklik taşımaktadır: O arzulayan bir varlıktır.”¹⁹⁵ Bu nedenle Lacan kavramın yasa ile ilişkisinin altını çizer. Bebek annenin arzusunu sınırlayan ve biçimlendiren yasanın hem anneyi hem de kendisini kapsadığının farkına varacaktır. “Nitekim psikanalizdeki tanımıyla arzunun doğası, çoğunlukla yasaya hasredilen o koşulsuz karaktere sahiptir: Arzu, talepteki koşulsuzluğu bir ‘mutlak koşul’ haline getirir.”¹⁹⁶ Yasa bebeğin, annenin arzusunu tatmin edebilmesinin önüne engel koyar. Bebeğin mevcudiyetiyle annenin arzusunu tatmin etmesinin yolu babanın yarası tarafından engellenmiştir.

“Freud’da olduğu gibi Lacan’da da çocuk, annenin daima eksikliğini hissettiği fallusun bir ikamesini temsil eder. Bununla birlikte Lacan bu ikamenin hiçbir zaman anneyi gerçekten tatmin etmeyeceğini belirtir, annenin fallus arzusu çocuk sahibi olduktan sonra bile devam eder. Kısa süre sonra çocuk annenin arzusunu tamamen doyuramayacağını, annenin arzusunun kendisinden öte bir şeyi amaçladığını fark eder.”¹⁹⁷

Bu nedenle Lacan için bilinçdışı arzudan bahsedildiğinde konu edilen arzunun doyurulması değil, sürekli olarak yeniden kurulmasıdır. Arzu bütünüyle dile getirilemeyen, tatmini mümkün olmayan, sürekli ötelenen, dolayısıyla her zaman orada olan niteliğiyle karşımızdadır. Psikanaliz analizan için bu arzunun dile getirilmesi imkanını barındırır. “Arzuyu adlandırarak özne dünyada yeni bir mevcudiyet yaratır, onu su yüzüne çıkarır. Olduğu haliyle mevcudiyeti devreye sokar ve böylece olduğu haliyle namevcudiyeti oyup çıkarır.”¹⁹⁸

¹⁹⁵ Chiesa, **a.g.e.**, s. 112.

¹⁹⁶ Dolar, **a.g.e.**, s. 96.

¹⁹⁷ Evans, **a.g.e.**, s. 38.

¹⁹⁸ Lacan, **Seminer II. Kitap**, s. 285.

2.2.3. “Başka” ve “başka”

Başka kavramı Lacan’ın metinlerinde 1930’lardan itibaren görülür.¹⁹⁹ Bu dönemde kavramı basitçe ‘diğer insanlar’ı işaret etmek üzere kullanır. 1950’lere gelindiğinde Lacan, konuşmanın özne bağlamında işlevini temellendirirken, Başka’yı da kavramsal olarak geliştirmeye başlar. Bu tarihten itibaren kavrama merkezi bir önem atfeder.²⁰⁰ II. Seminer’den (1954-1955) itibaren “küçük başka” (*autre*) ile “büyük Başka” (*Autre*) arasında bir ayırım yapar.²⁰¹ Sembolik düzene dahil ettiği başka kavramını büyük “A” ile kullanmaya başlar. Özne kuramında İmgeselin Ben’inden, Semboliğin öznesine doğru geçiş, Semboliğin dilbilimsel, kültürel yapısı ile ilişkilidir. Söylenenin ve söylenenin öznesi olarak ben, Lacan’a göre bir Başka’dır. Özne, Başka’nın öznesi ile özdeşleştirilmektedir. Ona göre başka ‘Ben’e (*je, moi*) karşılık gelirken; Başka sözün işlevine işaret eden bir yapı olarak dille, Sembolik düzenle ve Freudcu bilinçdışı ile ilgilidir. “Ayırt edilmesi gereken en az iki *öteki* (başka) var-birisi büyük *A* ile yazılan Öteki [Başka], diğeri küçük *a* ile yazılan ve ben’e tekabül eden öteki [başka]. Söz işlevinde söz konusu olan büyük harfle yazılan Ötekidir (*Autre*)[Başka].”²⁰²

Küçük başka Ben’in bir yansıması ve yansıtması olarak tanımlanır. İmgesel düzende ayna imgesi ile özdeşleşme sonucu kurulan Ben’in kendini tanıması, küçük başka üzerinden mümkün olur. Küçük başka, aynadan yansıyan nesnelere, anneye ve imgelere işaret eder. Bütünüyle İmgesel düzende konumlanmıştır. Bu nedenle Lacan L Şeması’nda küçük *a* ile hem küçük başkayı hem de ben’i sembolleştirmektedir.²⁰³

Ben, İmgeselde küçük başkalarla karşılaştığında inşa süreci başlar ve bunu takip eden süreçte de özne olabilmesi için Büyük Başka ile Sembolik düzende karşılaşmak durumundadır. “Lacan bilinçdışının Başka’nın söylemi olduğunu iddia

¹⁹⁹ Fransızca “*autre*” olarak geçen terim, yaygın biçimde “*öteki*” olarak da çevrilmektedir. Ancak biz öteki kavramının hali hazırda sahip olduğu anlama bir ekleme olarak görülmemesi ve tamamen Lacan’a özgü anlamının ortaya konulabilmesi için “başka” olarak çevrilmesinin uygun olduğunu düşünüyoruz. Konu ile ilgili olarak Bkz.: Aydın Soysal, “Lacan”, **MONOKL Kusursuz Labirent Lacan Özel Sayısı**, sf. 217.

²⁰⁰ Bkz. Evans, **a.g.e.**, s. 201.

²⁰¹ Bkz. Lacan, **a.g.e.**, s. 14.

²⁰² **A.e.**, s. 295.

²⁰³ Bkz: **A.e.**

eder. Bu Başka asla yakalanamaz çünkü arzunun doğası öyledir ki arzu nesnesine hiçbir zaman erişilemez. Doyurulmamış arzular öznenin psişesinde *Spaltung*'a yol açar.”²⁰⁴

Konuşmak, ifade etmek, yani sözcükleri kullanmak zorunda olmak, öznde bir yarığın, bir boşluğun, bir eksikliğin ortaya çıkmasına neden olur. Dile getirmek zorunda kalmadan karşılanan ihtiyaçlar, anne ile olan birlik hali, özne söz konusu olduğunda geride bırakılmıştır. Özne sesinin işitilmesine, sözünün dinlenmesine ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaç bir Başka'nın varlığını zorunlu kılar. Söylemenin ve söylenenin öznesi anlamında ben, Lacan'a göre bir Başka'dır. Başka bir deyişle; Ben, Ben'in dışındadır. Lacan, Rimbaud'nun bir dizesini aktarır: “Ben, bir başkasıdır”²⁰⁵

Bu bağlamda Lacan bilinçdışı özneye dair hakikati, Ben'de bulmanın mümkün olmadığı kanaatindedir. Özneye artık yanıltıcı başka'yla beraber yanılmış Başka da dahil olmuştur.²⁰⁶ O halde öznenin hakikati başka bir yerde, Lacan'ın Başka olarak adlandırdığı bu yerde aranmalıdır. Bu yer Sembolik düzenin kendisidir.

“Freud bize diyor ki özne öznenin zekâsı değildir, onunla aynı eksende değildir, merkez dışıdır. Olduğu haliyle özne, özne olarak işleyen özne, uyum gösteren bir organizmadan başka bir şeydir. Başka bir şeydir ve dinleyip anlamayı bilen için, her türlü davranışı da onu bireyde işlev olarak- yani bireysel *arete* hakkında tasarlanmış birtakım ilgilerle- gördüğümüz zaman kavrayabildiğimiz o eksen dışında bir şeyden söz eder... özne bireye göre merkezden uzaklaşmıştır. *Ben bir başkasıdır*'ın anlamı budur.”²⁰⁷

Büyük Başka, dil ve yasa ile beraber var olur. Hatta zaman zaman bu iki kavramı kapsar. Bu nedenle Sembolik sınırları dahilinde konumlanır. Özdeşleşme vasıtasıyla asimile edilmesi olanaksızdır. İmgesel başkayı aşan kökensel bir niteliğe sahiptir. Bu yönüyle özne ile başka özne arasındaki başkalık ilişkisini belirginleştirir.

“Öteki [Başka] ile kastınız ne? Bir diğer insan mı, yakını mı, *ben* ideali mi, küvet mi?

Bunların hepsi birer ötekidir [başkadır]. Bilinçdışı insanın kendisini ben olarak

²⁰⁴ Jirgens, **a.g.e**, s. 28.

²⁰⁵ Lacan, “Aggressiveness in Psychoanalysis”, s. 96.

²⁰⁶ Bkz. Lacan, **Seminer XI. Kitap**, s. 43.

²⁰⁷ Lacan, **Seminer II. Kitap**, s. 16.

tanıdığı bu kesinlikler dairesinden bütünüyle uzak durur. İşte bu alanın dışında *özne-ben* ile ifade edilmeyi yerden göğe kadar hak eden ve *özne-ben* şeklinde ifade edilerek gün yüzüne çıkmasıyla bu hakkını kanıtlayan bir şey vardır. Ben alanında en yanlış tanınan şey, işte analizde ben olarak konuştuğu söylenen bu *özne-ben*'dir. Freud'un bilinçdışı hakkında bize öğrettiği şeyin tüm kapsamına ve sınırlarına kavuşabileceği söylem düzeyi işte budur."²⁰⁸

Her ne kadar Freud'un metinlerinde, başkası (*der Andere*) ve başkalık (*das Andere*) kavramlarına rastlansa da Lacan'ın bu kavramı, temellerini Hegel'de bulur. Nasıl ki ayna evresinin tanınma üzerinden kuruluşu söz konusu ise, Başka da Kojève'in Hegel yorumunu merkeze alınarak tanımlanacaktır. Freudcu bilinçdışının öznesi Lacan'a göre bu Başka tarafından yarılmış bir öznedir.

"Freud'un teorisinde iki yönlü bir yabancılaşmadan bahsedilebilir. İmgesel olarak bir başka vardır. Başka ile olan imgesel ilişkide geleneksel *Selbst-Bewusstsein* veya öz-bilinç kurulur. Öznenin bütünlüğü bu doğrultuda meydana gelmiş olamaz. Ben, öznenin yeri, emaresi, toparlandığı noktası ya da merkezi bile değildir. Hatta ona son derece asimetrik. .. Bir de benim yerimden konuşan, benim içimde olduğu anlaşılan bir başka daha vardır. Bu başka benim kanaatimce bütünüyle farklı bir doğaya sahip olan bir başkadır."²⁰⁹

Nitekim Lacan'ın 1933-1939 yılları arasında Alexandre Kojévé'in *Ecole des Hautes Etudes*'de verdiği Hegel üzerine derslerini takip ettiği bilinmektedir. Başka'nın Lacan terminolojisindeki yeri, açıktır ki -büyük ölçüde Kojévé'in yorumu üzerinden- Hegel'in köle-efendi diyalektiğinin izlerini taşır. Hegel de bilincin bir 'Ben' bilinci olabilmesi için, bir başkası ile karşı karşıya olması gerektiği görüşündedir.²¹⁰

"Hegel, münferit bir kendilik-bilincinin oluşumunu açıklayarak, Lacan'a ben (ego) fenomeni için, toplumsal bir kaynak sunmuş olur. Bu, tam olarak hastası Aimée'nin

²⁰⁸ A.e., s. 15.

²⁰⁹ Lacan, **Seminar Book. III**, s. 241.

²¹⁰ Bkz. G.W.F. Hegel, **Phenomenology of Spirit**, New York: Oxford University Press, 2004, s. 105.

psikozunun nedeninin biyolojik olmak yerine, toplumsal ve tecrübeye dair olduğunu savunduğu tezinden beri, Lacan'ın aradığı argümandır.”²¹¹

O halde Başka'nın anlamı her zaman için Sembolik sınırları dahilinde aranmalıdır. Kültürün ve toplumsal normların etkisi olmadan Başka tam olarak kavranamaz. “Bilinçdışı (sözcüklerle dile getirildikleri ölçüde) başkalarının sözleri, sohbetleri, hedefleri, istekleri ve fantazileriyle doludur.”²¹² Başka öznenin de içinde bulunduğu Sembolik'in bir eksiklik barındırmadığı varsayılan – eksikliği göz ardı edilen- yer olmakla arzunun da mekanıdır. Bu mekân tanrı, yasa, baba ve analiz sürecinde de analist tarafından doldurulmaktadır.

Nitekim analist de başka ve Başka arasındaki ayrımı doğru anlamalıdır. Ancak bu şekilde kendini başkanın değil, fakat Başka'nın yerine koyması mümkün olabilir. Psikanaliz seansında öznenin mesajını ters düz edilmiş bir şekilde ona döndürebilecek bu Başka'dır.

“Öznenin analizi ancak bir analistin varlığıyla mümkündür. Bu da bize bilinçdışının bir konuşma, başkanın bir konuşması olduğunu ve ancak bu başkadan geri döndüğünde anlaşılabilirliğini bize hatırlatır.”²¹³

Psikanaliz deneyimi Freud'un, bilinçdışı ibarelerle bilinçli olarak farkına varılan şeylerin arasındaki uyumsuzluğun, her öznedeki kendine özgü bir niteliğe sahip olduğunu anlamasını sağlamıştır. Arzu ve istekler özneyi seçime, bastırmaya, reddetmeye yöneltir. Bunlar hiçbir zaman bilinç için bütünüyle ulaşabilir değildir. Anlık ve geçici olarak, belli oranda bilince ulaşabilirler. Ancak büyük bir bölümü bilince ulaşmadan kalır. Lacan için bu tek başına yeterli değildir. Özne Başka tarafından verilecek anlama mahkumdur. Çünkü söylem Başka'nın mevcudiyetinde kurulur. “Öteki [Başka], öznenin çıkıp mevcut hale gelebilen ne varsa hepsine

²¹¹ Tamise Van Pelt, **The Other Side of Desire: Lacan's Theory of The Registers**, Albany: State University of New York Press, 2000, s. 27.

²¹² Fink, **Lacancı Özne**, s. 32.

²¹³ Lacan, **Seminar Book III**, s. 241.

hükmeden gösterenler zincirinin yer aldığı mahaldir, öznenin içinde görünür hale gelmesi gereken o canlı varlığın alanıdır.”²¹⁴

Ancak Lacan bunun kendi varlığı pahasına olduğu konusunda ısrar eder. Bu nedenle Lacan, öznenin ancak bu ikisi arasındaki (gösteren ve varlık, ya da iki gösteren arasındaki) boşlukta ortaya çıkabileceğini düşünür. Öznenin saf varlığı, kesikte; simgesel olamayan boşlukta mümkündür. Öznenin dilde ve konuşmada ürettiği kayıp, bilinçdışını kurar. Söylem, Başka ve dil arasında hayati bir ilişki söz konusudur. “Büyük B ile yazılan Başka ile küçük b ile yazılan başka arasındaki ayrım hayatidir. Başka bilinemeyendir, başka ise bilginin kaynağı olmak bakımından ben’dir. Sanrının diyalektiği bütünüyle bu yarıktadır, ikisi arasında var olan boşlukta kendini gösterir.”²¹⁵

Başka’nın istekleri, talepleri öznenin dürtüleri olur. Bu da öznenin özdeşimini şekillendirir. Bir kere gösterenler zincirine bağlandığında, simgeselin alanına dahil olduğunda, Başka’nın ne istediğini, yani Başka’nın arzusunda kendi yerini sorgulamaya başlar. İnsanın arzusu Başka tarafından fark edilmektir. Lacancı arzu grafiği de tam olarak bunu gösterir. Öznenin arzusu Başka’nın arzusudur. Öznenin Başka’dan duyduğu, kendinin dile getirdiği sözün ters yüz edilmiş halidir. Dolayısıyla özne konuştuğu anda konuşan esasında Başka’dır. Bu nedenle Lacan bu konuşan Başka’yı bilinçdışının içinde konumlandırır. “Bilinçdışı Başka’nın söylemidir.”²¹⁶ ifadesiyle kastedilen budur. Bu bağlamda Başka yalnızca bir başkası değil, fakat aynı zamanda bir yerdir, bilinçdışının yeridir.²¹⁷

“Babanın ‘yasası’ ya da ‘Baba-nın-Adı’, arzuyu ‘anneden’ Lacan’ın büyük Başka (*Grand Autre*) dediği şeye doğru yönlendirir. Böylelikle ‘Başka’ her zaman bir boşluğu ya da eksikliği imler. Lacan terimi iki parçaya ayırır: alışlagelmiş anlamıyla farklı olma durumunun yanı sıra, küçük başka (*petit autre*) egonun bilinçdışının (başka bir sözcükle imgeselinin) uzantısıdır. Ve yanlış biçimde kişinin aynadaki imgesi olarak tanınır. *Küçük başka* arzusunun yansıtılabileceği yerdir. *Büyük Başka*’nın kökleri ise simgeseldedir (dilinin bilinçli alanında) ve söz ile arzusunun yeri (*locus*) olarak düşünülebilir. Bu Başka, öznenin imgeselinde yer alan ve kendini simgesel alanda

²¹⁴ Lacan, **Seminer II. Kitap**, s. 216.

²¹⁵ Lacan, **Seminar Book III**, s. 40.

²¹⁶ Lacan, “Seminar on ‘Purloined Letter’”, **Écrits** s. 10.

²¹⁷ Bkz. Jacques Alain Miller, **An Introduction to Seminars I and II**, Albany, Suny Press, 1996, s. 32.

imleyen fiziksel bir kendilikten ziyade saf bir imleyenin varsayımsal (*hypothetical*) yeri veya boşluğudur.”²¹⁸

Chiesa, Lacan’ın ilk döneminde öznenin ne olmadığına yoğunlaşmışken (Ben olmadığına), sonraki yıllarda öznenin Başka’nın öznesi ile yapıcı bir biçimde özdeşleştirmeye doğru ilerlediği görüşündedir. Özne artık, dilin öznesi, Sembolik’in öznesi ve bilinçdışının öznesi olarak anlaşılmalıdır. Ne var ki dil ile bilinçdışı arasındaki bağlantı çok açık değildir. Chiesa bu belirsizliğin ortadan kaldırmak üzere görüşünü “bilinçdışının öznesi, hem bilincin failine (veya daha iyisi öz-bilince) karşıt bir psişik fail olan *bilinçdışı* bir öznedir hem de bilinçdışına *tabi*, bilinçdışının öznesidir” biçiminde ifade eder.²¹⁹

Freud “Yas ve Melankoli” (*Trauer und Melancholie*) metninde, kaybettiğimiz ve yasını tuttuğumuz biri için kişi yerine nesne ifadesini kullanır.²²⁰ Nasio bu ayrımın Freud’un “Başka kimdir?” sorusuna Lacan’ın vereceği cevabın, *objet a* ile ilişkilendirilmesini mümkün kıldığı kanaatindedir.²²¹ Freud’un sevilen ve yası tutulan kişiyi bir nesne olarak anması, yitirilen nesnenin Lacancı kuramda *objet a* olarak adlandırılmasını sağlayacaktır. Böylelikle yitirilen nesne ile Başka arasında bir bağ olduğu anlaşılır. Lacan özellikle son yıllarındaki seminerlerinde bu bağ üzerinde duracak ve bilinçdışı arzusunun nesnesi *objet a*’yı, Başka’nın ne olduğuna dair sorunun cevaplarından biri sayacaktır.²²² Nitekim Kojève’in Hegel yorumunda da Başka’nın arzu ile teması açıkça görülebilir. “Kojève’in izinden giden Lacan’a göre *öteki/başkası* ya da *ötekilik/başkalık*, arzulayan bir bilincin nesnesi olarak düşünülebilirdi.”²²³

²¹⁸ Jirgens, **a.g.e.**, s. 28.

²¹⁹ Bkz. Chiesa, **a.g.e.**, 66.

²²⁰ “Gerçeklikle sınılandığında, sevilen *nesnenin* artık var olmadığı ve nesne ile ilişkili şeylere yönelmiş libidonun geride bırakılması gerektiği anlaşılır.” Sigmund Freud, “Mourning and Melancholia”, **Complete Psychological Works of Sigmund Freud SE Vol. 14**, s. 244.

²²¹ J. D. Nasio, **Jacques Lacan’ın Kuramı Üzerine Beş Ders**, Çev. Özge Erşen, Murat Erşen, Ankara, İmge Kitabevi, 2007, s. 118.

²²² Bkz: Gerçek Başlığı, s. 70.

²²³ Roudinesco, **Her Şeye Karşı Jacques Lacan**, s. 25.

2.3. GERÇEK

2.3.1. Dile Getirilemeyen Düzen: Gerçek

Lacan'ın ilk metinlerinden itibaren terminolojisinde yer alan bir kavram olan Gerçek (*réel*), üçlü Borroméen Düğümü'nün belki de anlaşılması en güç halkasını oluşturur.²²⁴ Her ne kadar ilk metinlerden itibaren kavramın izi sürülebilir olsa da Lacan, seminerlerinin özellikle son on yılında dikkatini Gerçek üzerinde yoğunlaştırır. Matematik ve mantığın formüllerinin yoğun biçimde kullanması, topolojiye yaptığı göndermeler, Lacan'ın son döneminde, Gerçek'in anlam bakımından dönüşmesinin, bir başka deyişle olgunlaşmasının yolunu açar. Bununla birlikte kavramın karmaşık yapısı, bu dönemde de varlığını sürdürür. Gerçek'in tanımlanmasında karşılaşılan zorluk, onun esas itibarıyla sembolleştirilemeyen yapısından kaynaklanır. Gerçek her tür sembolleştirilmeden kaçır. Bu nedenle dile getirilemez.

“Lacan gerçek terimini dilin simgesel düzeninde eksik olanı (tüm dile getirmelerden arta kalan, yaklaşılabilen ancak asla ele geçirilemeyen dışta kalan öge, simgeselin göbek bağı) belirten bir sıfat olarak kullanmaktadır. Üç kayıt; imgesel, simgesel ve gerçek son derece heterojendir. Ancak Lacan'ın üçü arasında kurduğu bağ bir ortaklık oluşturur.”²²⁵

Lacancı terminoloji dahilinde üç düzene dair bir öncelik sonralık ilişkisinin olduğunu düşünmek mümkün olmamakla birlikte, Gerçek bir yönüyle İmgesel'in öncesine işaret eder. Lacan “Kavramı sıklıkla nesnelerin narsistik İmgesel düzene ya da gösterenin belirsizliğine düşmezden önceki durumlarını tarif etmek üzere kullanır.”²²⁶ Yeni doğan bir bebek için anne ile arasında bir ayrım olmaması ve bu nedenle bir eksiklikten bahsedilememesi, Gerçek'in düzeninde olunduğunun bir göstergesidir. Gerçek anne ile bebeğin, İmgesel'de gerçekleşen ayna imgesi ile özdeşleşme sonucunda yitirilen, sonrasında sürekli olarak arzulanan bir aradalığına,

²²⁴ Bkz.: Bölüm 3.2. Üçlü Düzen ve Öznenin Ortaya Çıkışı

²²⁵ Jirgens, **a.g.e.**, s. 38.

²²⁶ Tom Eyers, **Lacan and the Concept of the 'Real'**, London, Palgrave Macmillan, 2012, s. 4.

bütünlüğüne karşılık gelir. Herhangi bir ihtiyacın, talebin ve arzusun dile getirilmesine dahi fırsat verilmeden karşılandığı bu mükemmel hal, İmgesel’de geri dönüşü olmayacak biçimde geride bırakılacaktır. Yabancılaştırıcı özdeşleşme bir eksiğin, kaçınılmaz olarak ortaya çıkışına işaret eder. Böylelikle bütün olma hali sekteye uğrar.

Sembolik düzende ise öznenin, dile dahil olmasıyla bu ayrım keskinleşir. Bu nedenle “Gerçek sembolleştirilmeye kesin olarak direnendir.”²²⁷ Sembolik düzende erişilmesi mümkün olmayandır. “Gerçek sembolüğün ve imgeselin ötesindedir ve her ikisi için de bir sınır olarak işler.”²²⁸ Böylelikle bu iki düzeni her daim çevreler ve sürekli olarak onlarda yarık açılmasına neden olur. “Sembolik’te gün yüzüne çıkmayan, kendini Gerçek’te gösterir.”²²⁹

Dile getirilemez oluşu, böylelikle Gerçek’in, bilinçdışının da dışında konumlandırılmasını zorunlu kılar. Hakkında konuşulamayan, ancak varlığı sezilebilen, psikanalizin söyleminde ancak bir semptomla açığa çıkabilen ya da sezilebilen Gerçek, Lacan’a göre tanımlanamamasına rağmen, orada olduğu bilinendir. “Gerçek beklemes [atten], bilhassa özneyi beklemes; nitekim onun konuşmanın kendisinden de bir beklentisi [attend] yoktur.”²³⁰ Bu bağlamda Gerçek, daima kendi yerinde kalandır.

Lacan’a göre Gerçek’e dair dikkat edilmesi gereken en önemli husus onun, gerçeklikle (*réalité*) bir ve aynı şey olarak anlaşılamayacağıdır. Gerçeklik ancak Gerçek’in sembolleştirilebilen kısmıdır. Her zaman ifade edilemeyen, anlamlandırılmayan bir artık kalacaktır. Nitekim Gerçek tam da bu artı kalandır. Bu yönüyle Gerçek’in tanımı ancak olumsuz bir yol izleyerek yapılabilir.

“Lacan’da gerçek ve gerçeklik çok farklı iki bütündür. Gerçek bizi çevreleyen dünyanın eş anlamlısı değildir, yine ruhsal yaşamın içinde konumlandırmamız gereken bir boyuttur. Ruhsal yaşamdaki gerçek ne imge, ne de imleyendir. ... Gerçek sürüp giden

²²⁷ Jacques Lacan, **The Seminar Book I: Freud’s Papers on Technique 1953-54**, New York, W.W. Norton & Company, s. 66.

²²⁸ Sean Homer, **Jacques Lacan, Lacan’ın Felsefi Bir Okuması**, çev. Abdurrahman Aydın, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2013, s. 116.

²²⁹ Jacques Lacan, “Response to Jean Hyppolite’s Commentary on Freud’s ‘Verneinung’”, **Ecrits**, s. 324.

²³⁰ Lacan, **a.e.**

ve değişmeden kendisine aynı kalandır. Gerçek varlığımızın hep baki kalan tarafıdır.”²³¹

İmgesel öncesinde anne ile bebeğin bütünlüklü haline karşılık gelen Gerçek’in ayna evresinde gerçekleşen özdeşleşmeler nedeniyle geri dönüşü olmayan bir biçimde yitirilmesi yalnızca Ben’de bir yarılmaya neden olmakla kalmaz. Sembolik düzende özne, dile dahil olmakla bu ayrımı keskinleştirir. Açıkça Gerçek Sembolik düzende erişilmesi mümkün olmayandır. “Gerçek sembolîğin ve imgeselin ötesindedir ve her ikisi için de bir sınır olarak işler”²³² Böylelikle bu iki düzeni her daim çevreler ve sürekli olarak onlarda yarık açılmasına neden olur.

“Özne, zamanla ve uzamla ne olduğunu dahi anlamlandıramadığı boşluk duygusunun nedeni olan eksik ile karşılaşır, kendisinden başlayarak tüm başkaların ve hatta Büyük Başka’nın eksik olduğunun ve ebedi tûmbütünlük arayışında aslında, Hegelci nosyonu biraz evirirsek, gerçekliğin aslında tam da daima ‘ayaklarının altından çekilen’, o tedirgin boşluk olduğunun ayırdına varır... Aynasal görüntü gibi aynanın kendisi de gerçek değildir. Gerçek, aynanın ardındaki sır(da)dır.”²³³

Bununla birlikte Gerçek’in sembolleştirilemez niteliği onun İmgesel ve Sembolik ile bir arada oluşunu etkilemez. “Sembolik, İmgesel ve Gerçek’in özünde bir arada ve kesişmiş bir biçimde varoluşu, bununla birlikte bu üç düzenin öznenin başkalarıyla ve dünyayla bağını mümkün kılması nedeniyle, bu üç düzenin birinde gerçekleşecek bir değişim diğer ikisini de etkileyecektir.”²³⁴

²³¹ J. D. Nasio, “Jacques Lacan’ın Kuramının Genel Kavramları”, çev. Atakan Karakış, **MonoKL Lacan Özel Sayısı** İstanbul, Mono Kusursuz Labirent sayı 6-7, Yaz 2009, s. 51.

²³² Homer, **Lacan**, s. 116.

²³³ Yeşim Keskin, “Öznenin Serüveni, Bedenin Trajedisi: Ichspaltung”, **MonoKL Lacan Özel Sayısı** İstanbul, Mono Kusursuz Labirent sayı 6-7, Yaz 2009, s. 399.

²³⁴ Wilden, **a.g.e.**, s. 161.

2.3.2. Jouissance ve Objet (petit) “a”

Lacan’ın 1960 öncesinde nadiren kullandığı kavramlar “*jouissance*” ve “*objet petit a*” Gerçek üzerine yoğunlaşılana bu dönemde titizlikle ve sıklıkla ele alınır. Her iki kavram da bütünüyle dile getirilemeyen nitelikleri nedeniyle Gerçek’in alanı ile ilişkilidir.

Zevk, keyif, memnuniyet anlamlarına gelen *jouissance*, aynı zamanda bir coşkuya, taşma haline, orgazma da karşılık gelir.²³⁵ Jouissance, Freud’un haz ilkesi ile birlikte düşünüldüğünde, sürekli bir sınırlanmaya, engellenmeye işaret eder. Acı çekmenin sınırlarında dolaşan zevki çağrıştırır ve jouissance’ı deneyimleme, öznenin arzusunun ulaşılamazlığına benzer bir duygu durumunu tecrübe etmesine neden olur.

“*Jouissance*’ın yasaklanması (haz ilkesi) dilin simgesel yapısına içkindir, bu nedenle de ‘*jouissance*’ özü itibarıyla konuşan kişiye yasaklanmıştır.’ Öznenin simgesel giriş hadım edilme kompleksinde öznenin annesi için imgesel bir fallus olma girişimlerin vazgeçerek, *jouissance*’ının belli bir kısmından başta feragat etmesine bağlıdır”²³⁶

Bu nedenle Lacan jouissance’ı Freud’un haz ilkesinin ötesine yerleştirir. Freud için haz bedensel ya da ruhsal bir gerilimin boşalmasına karşılık gelir. Dolayısıyla tatmin ihtimali söz konusudur. Haz ilkesi benliğin dengesini korumaya yöneliktir. Ancak jouissance bu dengeyi sürekli olarak bozma işlevini üstlenir. Jouissance tatminin ötesindedir, bu yönüyle de imkansızdır. Anne ile bir bütün olma ihtimalinin geri dönülemez biçimde yitirilmiş olması bu bütünlük arzusunu ortadan kaldırmaz. Aksine bu arzu sürekli olarak var olmaya devam eder. Jouissance işte bu bütünlük

²³⁵ Jouissance’ın tanımına ilişkin Lacan’ın XI. Semineri olan Psikanalizin Dört Temel Kavramı’nda, metni çeviren Nilüfer Erdem’in notunun aydınlatıcı olduğu kanaatindeyiz. Notun tamamını alıntılıyoruz. “Yalnızca Türkçeye değil, başka dillere de çevrilmesi son derece güç olan Fransızca bir terim. *Jouir* kökü, Fransızcada argo/cinsel bir anlamdan (boşalmak) hukuki bir anlamı kadar (*jouir de droit* = haktan istifade etmek) geniş bir yelpazeyi kapsar. *Jouissance* Lacan’ın Freud’un ‘haz ilkesinin’ ötesine yerleştirdiği bir kavramdır. Freud’da haz (*Lust*) bedensel/ruhsal bir gerilimin boşalmasından ibarettir. (aynı şekilde *Unlust* da bu gerilimin sürekli kılınmasıdır). Dolayısıyla haz, bir tatmin ve rahatlama duygusuyla birlikte anılmalıdır. Oysa *jouissance* basit bir tatminin ötesinde, bir ‘dörtü tatmini’dir; dolayısıyla imkansızdır.”

²³⁶ Evans, a.g.e., s. 156.

fantazisini yaratarak haz ilkesinin ötesine geçer. Nitekim jouissance acı ile hazzın bir arada olduğunu gösterir.

“Benim jouissance olarak adlandırdığım şey – bedenin kendi tecrübesi bağlamında- her zaman için gerilimin, zorlamanın, bir tür ziyanın, hatta bir istismarın mahiyetindedir. Jouissance, şüphesiz acının belirdiği anda da mevcuttur ve bir organizma tüm -üzeri örtülü- yönleriyle, yalnızca bu acı ortaya çıktığı anda bütünüyle tecrübe edilebilir.”²³⁷

Objet (petit) a (*küçük a nesnesi*) ise Lacan’a göre bilinçdışı arzusun nedenidir. Arzuyu meydana getiren nesnedir. Arzunun ne şekilde ortaya çıkacağından, alacağı biçimden ve yoğunluğundan sorumludur.²³⁸ Esasen arzusun bir nesnesi yoktur. Onu tam anlamıyla tatmin edebilecek, bu arzuyu söndürebilecek bir nesne yoktur. “Arzuyla ilgile tek nesne, arzuya neden olan ‘nesne’dir (bunu hala nesne olarak tanımlayacaksak şayet). Arzunun müstakil bir nesnesi yoktur. Ama onu var eden bir nedeni vardır; Lacan buna nesne (a), arzusun nedeni der.”²³⁹

Arzu kendini devam ettirmek ister. “Arzu gereksinimlerin tatmini sırasında tatminsiz kalan şeydir, ebedi ‘Bu, o değil’dir.”²⁴⁰ Özne de arzuyu tatmin edecek bir nesneyi aramayı sürdürür ancak onu bulmak istemez. Bu yönüyle objet a bir eksiğin ortaya çıktığı anın nesnesidir. Objet a “yapısal eksiklik, dürtünün çizdiği yol sırasında kazdığı boş yer, oyuktur.”²⁴¹ Nasıl ki arzu sürekli olarak öteleniyorsa objet a da erişilmekten ziyade, dürtülerin etrafında dönüp durdukları nesnedir. Bu niteliği nedeniyle arzuyu sürekli olarak harekete geçirir. Arzuyu durağan ve ulaşılabilir olmaktan uzak tutar.

“Objet petit a nesnenin yokluğu, eksikliği, arzusun etrafında döndüğü boşluktan başka hiçbir şeyi göstermemektedir. Bir ihtiyaç tatmin edildikten ve özne talep edilen nesneye kavuştuktan sonra arzu kendiliğinden sürer; ihtiyacın tatmin edilmesiyle söndürülmez. Özne, talep ettiği nesneye kavuştuğu an, *objet petit a* öznenin hala ‘elde etmediği’ ya da

²³⁷ Jacques Lacan, “Psychanalize et médecine”, Lettres de l’école freudienne I, aktaran Nestor A. Braunstein, **Companion, to Lacan**, s. 103.

²³⁸ Bkz. Fink, **Lacancı Özne**, s. 142.

²³⁹ **A.e.**

²⁴⁰ Mladen Dolar, “Divandaki Efendi ile Köle”, Çev. Abdurrahman Aydın, **MonoKL Lacan Özel Sayısı** İstanbul, Mono Kusursuz Labirent sayı 6-7, Yaz 2009, s. 250.

²⁴¹ Hervé Castanet, **Lacan’ı Anlamak**, Çev. Baturalp Aslan, İstanbul, Encore Yayınları, 2017, s. 60.

‘*sahip olmadığı*’nın göstergesi olarak ortaya çıkar ve bizzat ‘*echte*’ (sahici) arzu nesnesini oluşturur.”²⁴²

Lacan objet a’nın analiz esnasında yakalanabileceğini düşünür. Bu yakalayış objet a’nın ne olduğundan ziyade, onun özne üzerindeki etkisinin tanımlanması anlamına gelir. Arzunun nedeni olan nesne dilde bir iz bırakır. Bu nedenle analist objet a’nın açığa çıkarılmasını önemsemelidir. “Analizin keşfettiği o ayrıcalıklı nesneden söz ediyorum, gerçekliği bile tamamen topolojik olan, dürtünün etrafında dolaştığı, analizde yamamakta olduğunuz dokuda çorap yamama yumurtası gibi bir çıkıntı bırakan o nesne, *objet a*.”²⁴³

²⁴² Alenka Zupancic, **Gerçeğin Etiği, Kant Lacan**, Çev. Ahmet Süreyya Özcan, Ankara, Epos Yayınları, 2005, s. 33.

²⁴³ Lacan, **Seminer 11. Kitap**, s. 271.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM BİLİNÇDİŞİ ÖZNE VE DİL İLİŞKİSİ

3.1. BİLİNÇDİŞİ ÖZNE VE ÖZNEİN DİLİ

3.1.1. Harf, Konuşma ve Söz

Lacan psikanaliz bağlamında özneyi bir kavram olarak ele almakla, bütünüyle onu kapsayacak ve sınırlarını belirleyecek bir tanım arayışında değildir. Bunun yerine öznenin, kendi hakikatini farkına varmasıyla açığa çıkacağı kanaatindedir. Bunun mümkün olabilmesi için, öznenin analiz esnasında boş konuşmadan (*parole vide*) dolu konuşmaya (*parole pleine*) geçişini teşvik etmek analist için zorunludur. Boş konuşma ve dolu konuşma arasındaki ayrım Lacan için son derece açıktır; konuşma öznenin hakikatinin farkına varmasını sağladığı ölçüde doludur.²⁴⁴ Boş konuşmada ise özne sanki bir başkasının arzusu hakkında konuşuyor gibi görünür ve bu konuşmanın muhatabı belirsizdir.²⁴⁵

“Lacan bir tarafta, kurallarını ben’den alan ve muhatabı başka (küçük başka) olan bir konuşmadan (boş konuşma) bahseder. Bu başka, öznenin onun aracılığıyla yabancılaştığı imgesel surettir. Diğer tarafta ise kurallarını ben’in koyduğu dilin ötesine geçen ve Başka’yı (Büyük Başka) muhatap alan dolu konuşmayı tanımlar. Bu konuşmanın öznesi, en berrak biçimde rüyalarda, şakalarda vb. konuşan *bilinçdışının öznesi*dir. Böylelikle Lacan, bilinçdışının Başka’nın söylemi olduğunu ifade eder.”²⁴⁶

Lacan’a göre konuşma aracılığıyla, öznenin arzuları ifade edilebilir ve biçimlenebilir. Ancak bir başka karşısında biçimlendiği ve adlandırıldığı ölçüde arzuların farkına varılabilir. Benzer şekilde özne kendi tarihini, konuşma aracılığıyla bütünüyle fark edebilir. Dile dahil olmakla birey kendini ve geçmişini sorgulayabilir.

²⁴⁴ Jacques Lacan, *Seminar Book I, Freud’s Papers on Technique 1953-1954*, New York, W.W. Norton & Company, 1991, s. 108.

²⁴⁵ Muller, Richardson, *a.g.e.*, s. 70.

²⁴⁶ Benvenuto, Kennedy, *a.g.e.*, s. 87.

Bu sorgulama insana özgüdür. Yalnızca dilin varlığı, geçmişin görünümünü farklı bir biçimde sunabilir ya da özne dil aracılığıyla olayları onlar gerçekleştikten sonra tekrar kurabilir. Bu nedenle özneye dair hakikat hakkında fikir sahibi olabilmek için izlenecek tek yol, konuşan öznenin mevcudiyetinden geçecektir.

“Niyeti ister iyileştirme veya eğitime vesile olmak, ister derinlikleri kurcalamak olsun, psikanalizin tek bir aracı vardır; hastanın konuşması. Bu durumun aşikâr oluşu, onun göz ardı edilmesi için bir bahane olamaz. Her tür konuşma bir cevap beklentisini içerir.”²⁴⁷

Analitik tecrübe öznenin hatıralarına dair sürekli bir yeniden ele alma ihtimalini mümkün kılar.²⁴⁸ Böylelikle Lacan konuşma dediğinde herhangi bir konuda konuşmayı kastetmez. Sahici söz hiçbir zaman sadece bir konu üzerinde konuşan bir söz değildir. Bu tür sözde bir hitap boyutu vardır. Konuşma söz konusu olduğunda bir muhatabın var olduğu varsayılır. Dile getirilen şey, bir başkasına gönderilen mesajı içerir. Başka, bir özneye kurduğu ilişki ölçüsünde özneyi kendi hakikatine yaklaştırır. “Konuşmak her şeyden önce başkalarına hitap etmektir.”²⁴⁹ Bu noktada Lacan sözce (*énoncé*) ve sözceleme (*énonciation*) arasındaki ayrımı vurgular. Sözce basitçe söylenen, ağızdan çıkan şeydir. Sözceleme ise sözcenin oluşum sürecinin adıdır. Lacan sözce ve sözcelemenin hiçbir zaman tam olarak örtüşmediği kanaatindedir. Bunun nedeni sözcelemenin bilinçdışı ile olan ilişkisinde aranmalıdır. “Öznenin işleyişine ilişkin olarak yönümüzü bulmak için, bu Başka, sözün yeri diye tanımlanmalıdır. Sözün kendisinden yayıldığı yer değil, ama kendi söz değerini aldığı yerdir, yani hakikat boyutunu başlattığı yerdir.”²⁵⁰ Sembolik düzen, bir başka deyişle dil, sözcelerden oluşur. Bu bağlamda sözce bilinçli iletişimin kurucu ögesidir. Ancak sözceleme bilinçdışı ile olan bağını koparmaz ve böylelikle sözcede içerilmeyenler de bilinçdışı söyleme dahil edilir. Lacan’a göre bu, dolu ve boş konuşma olarak belirlenen söz konusu ayrıma karşılık gelir.

²⁴⁷ Lacan, “The Function and Field of Speech and Language in Psychoanalysis”, s. 207.

²⁴⁸ Bkz.: Benvenuto, Kennedy, **a.g.e.**, s. 84.

²⁴⁹ Lacan, **Seminar Book III**, s. 47.

²⁵⁰ Jacques Lacan, **Benim Öğrettiklerim**, s. 55.

“Sözcenin öznesi (*sujet d'énoncé*) olan özne vardır. Onu tespit etmek oldukça kolaydır. *Ben (Je)*, *ben* dediğim anda fiilen konuşmakta olan kişidir. Ama özne her zaman sözcenin öznesi değildir, zira tüm sözceler *ben* içermez. *Ben* olmadığında bile, ‘yağmur yağıyor’ dediğinizde bile, bir sözceleme (*énonciation*) öznesi vardır, artık cümlede kavranabilir olmasa bile bir özne vardır. Bizi ilgilendiren özne, söylemi yaratıyor olarak özne değil, ama söylem tarafından yaratılıyor olarak özne ve fare gibi kapana kısılan, sözcelemenin öznesidir.”²⁵¹

Sözcelemenin öznesi, dile dahil olan ve bu nedenle yarılmış olan öznedir. İfade edilebilsin ya da edilemesin, sözceleme özneye ilişkin hakikati barındırır. İşitilme arzusu ifade eden özneye mutlak surette mevcuttur. İfade edilenin ne olduğundan daha önemli olan unsur ise ifadenin kurulma biçimidir. Lacan’a göre sözceleme bilinçdışı öznenin ifade etme biçimidir. Ne var ki tam da bu nedenle bilinçdışı arzusunun bütünüyle ifade edilmesi mümkün değildir.

“Lacan, tam da sözcenin öznesi ve sözcelemenin öznesi arasındaki dilbilimsel ayrıma atfen, Freudcu *Ich-Spaltung* (ben yarılmaması) kavramını (Freud tarafından fetişizm ve psikozların patolojik dünyasına sınırlanan) her özneye uygular. Özne, ‘ancak konuştuğu sürece bir özne olması sayesinde’ bir yarılmaya (*Spaltung*) uğrar. Konuşmada ve konuşma nedeniyle, özne hiçbir zaman kendisine tam manasıyla sunulmuş değildir.”²⁵²

Bu yarılmama tüm insanlar için ortaktır. Dolayısıyla bilinçdışının ortaya çıkışında zorunlu olan dil aynı zamanda öznenin kendisine dair hakikatin dile getirilmesinin önündeki engel olarak da mevcudiyetini korur. Bu Lacan’a göre özne için en temel çelişkidir.

“Freud’dan önce, öznenin ne söylemek isterse onu bilinçli olarak söylediği varsayılırdı. Niyetlilik ve bilinç arasındaki hatalı denklem (bilinçdışının görmezden gelinmesi) tam da bilinç ve anlamlandırma arasındaki sorgulanmayan denkleme dayanmaktaydı. Freud’un bu denklemleri çürütmesini temel alarak, Lacan, öznenin

²⁵¹ Jacques Lacan, **Benim Öğrettiklerim**, Çev. Murat Erşen, İstanbul, Monokl Yayınları, 2012, s. 54.

²⁵² Chiesa, **a.g.e.**, s. 72.

Öteki [Başka] ile dolu dolu konuşmasını engelleyen bir (evrensel) dil duvarının mevcudiyetini çıkarsar.”²⁵³

Lacan’ın dilbilimin, bilhassa Sauussurecü dilbilimin kavramlarını psikanaliz kuramı bağlamında yorumladığından bahsedilmişti. Harf de (*lettre*) Lacan için bir dil gibi yapılanan bilinçdışını kavramaya yardımcı kavramlardan biridir. Harf yalnızca sesin görsel temsili olmakla kalmaz aynı zamanda temel unsurdur. Sembolik düzen harf temeli üzerinden yükselir. Bilinçdışının dilinden bahsedildiğinde bir diğer kurucu kavram olan gösterenin konumu da doğrudan harf ile ilişkili olarak belirlenecektir.

“Bilinçdışında Harfin Durumu ya da Freud’dan Bu Yana Akıl” (*L’instance de la lettre dans l’inconscient ou la raison depuis Freud*)²⁵⁴ metninde Lacan harfi ilk anlamıyla ele aldığını belirtir: “Harf ile belirli bir söylemin dilden aldığı dayanağı (*support*) kastediyorum.”²⁵⁵ Harfi bir dayanak olarak adlandırmasının nedeni ise dilin yapısı gereği, her bir öznenin zihinsel gelişim sürecinin bir anında dile katılmazdan önce de mevcut olmasıdır.

Benvenuto ve Kennedy, Lacan’ın ‘Harfin durumu’ dediğinde neyi kastettiğinin anlaşılması için ‘*instance*’ sözcüğünün Latince kökeni ile birlikte düşünülmesi gerektiğini belirtir. Latince *instare*’nin anlamlarından biri ‘üzerinde olmak’tır. O halde bilinçdışı süreçte de harfin baskın bir konumda olduğu söylenebilir. Kararlar üzerinde güçlü bir etkisi ve hükmü vardır. Böylelikle ‘harfin durumu’ harfin hakimiyeti olarak da anlaşılabilir.²⁵⁶

“Lacan makalenin henüz girişinde bahsettiği yolun zorluğu ifadesiyle, aklın pozitif bilimlerin alanına ait olduğu fikrinin bir kenara bırakılmasını kastediyor gibi görünür. Dahası akıl, mantığın ve felsefenin aklından da ayrılır; bilinçdışına aittir. Şu hâlde akıl, bir anlamın ısrarı; dile getirilmek ya da duyulmak için direten bir harfin önceliği veya hakimiyetidir. Harf özneyi adeta hiyeroglif gibi işaretler, psikosomatik

²⁵³ Chiesa, **a.g.e.**, s.71.

²⁵⁴ Jacques Lacan, “The Instance of The Letter in The Unconscious or Reason Since Freud”, **Écrits**, s. 413-441.

²⁵⁵ **A.g.e.**, s. 412.

²⁵⁶ Benvenuto, Kennedy, **a.g.e.**, s. 107.

semptomlarla acı çeker; o bilinçdışında ve bilinçdışının aracılığıyla konuşan dildir.”²⁵⁷

3.1.2. Gösterenin Önceliği

Lacan özellikle 1950lerden itibaren, psikanalizde etkisini kaybeden dile geri döner. Dilbilimi bilinçdışının alanına dahil eder. Lacan, Ferdinand de Saussure’ün “Genel Dilbilim Dersleri”nde tanımladığı gösteren (*signifiant*), gösterilen (*signifié*) ve gösterge (*signe*) kavramlarını, Sembolik düzen dahilinde ele alarak yeniden yorumlar. Bu üç kavram arasından gösteren, Lacancı teoride öne çıkacaktır.

Saussure’ün belirttiği gösteren gösterilen şeması, bu ikisinin bütünlüğü neticesinde ortaya çıkan göstergeyi vurgulamak üzere bir elipsle çevrelenir. Lacan, Saussure’ün bu gösteren gösterilen birlikteliğini bozduğunu ve birbirlerinden ayrı varlıklarına işaret etmek üzere kullanılan elipsi ortadan kaldırdığını belirtir.²⁵⁸ Lacan, Saussure’ün gösterilenlerin birbirlerine bağlı olduklarını öne sürerken haklı olduğu, ancak gösterenin gösterilene üstünlüğünü fark edemediği kanısındadır. Saussurecü gösterge şemasında yer alan çizgiye dikkati çekerek, gösteren ve gösterilen birlikteliğinden ziyade, ikisi arasında konumlandığı yarık (*coupure*) üzerinden şemayı yeniden kurgular.

Lacan’a göre, özne gösteren üzerinden kendinin şu ya da bu olduğunun farkına varır. Lacan için gösteren ve gösterilen formülasyonu farklı bir biçim kazanır. Lacan göstereni “bir başka gösteren için özneyi temsil eden şey”²⁵⁹ olarak tanımlar. Gösteren ile gösterilen arasında bir çizgi çeker ve bu çizgide göstereni gösterilenin üzerine konumlandırır. Böylelikle çizgiye yapılan vurgu, gösteren gösterilen arasındaki ilişkinin ve dil ve nesne arasındaki bağlantının yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini gösterir.

²⁵⁷ A.e.

²⁵⁸ Bkz.: Jacques Lacan, “The Instance of The Letter in The Unconscious or Reason Since Freud”, s. 414.

²⁵⁹ Jacques Lacan, Seminer XI. Kitap, s. 210.

S

s

Saussurecü gösterge kuramında gösteren ve gösterilen ‘bir kâğıdın iki yüzü gibi’ ontolojik bir bir aradalığa işaret eder.²⁶⁰ Ya birlikte var olurlar ya da var olamazlar. Her bir gösteren gelişigüzel olsa bile belli bir gösterilene yönelmiştir. Lacan bu gösterge kavramını reddeder; göstergenin gösteren ve gösterilenle olan ilişkisine de itirazı vardır. Birbirlerinden ayırlamaz olmaları Lacan için bir itiraz konusudur; gösterenin ne’liği diğer tüm gösterenlerden onu ayıran şeyde bulunabilir. Bu durumda Lacancı gösteren, doğası gereği, asla tek başına var olamaz. Ancak diğer gösterenlerle olan ilişkisi içinde var olabilir.

S 1 → S 2

Gösterilenler arasında ise doğal olarak böyle bir ayırıcı bir ilişki olamaz. Gösterilenle gösteren arasında da bire bir ilişki olamaz. S/s algoritması bu sistem dahilinde bir gösteren gibi iş görür. Kendi başına bir anlamı yoktur. Yine bir gösteren gibi birbirine eklenmiş bir yapıya sahiptir. Her bir gösteren farklı unsurlara ayrılabilir. Gösterenler ‘kapalı bir düzen’ dahilinde bir anlamlandırma zinciri (*chaine signifiante*) oluşturacak biçimde bir araya gelirler. Anlam, tek tek gösterenlerde değil, bu gösterenlerin bir aradalığında ortaya çıkar.²⁶¹

Gösteren ve gösterilen iki farklı düzendir ve anlamlandırmaya direnen bir çizgi ile ayrılmışlardır. “Böylelikle anlamın anlamlandırma zincirinde kendini dayattığın söyleyebiliriz, bununla birlikte anlamın ortaya çıktığı anda, zincirin hiçbir halkası tek başına var olamaz. Buradan da gösterilenin gösterenin altından kaymasının ne demek olduğu anlaşılabilir”²⁶² Lacan, gösterilenin gösterenin altından ‘kaymasından’

²⁶⁰ Bkz.: Ferdinand De Saussure, **Course in General Linguistics**, New York, Columbia University Press, 2011, s. 113.

²⁶¹ Benvenuto, Kennedy, **a.g.e.**, s. 113.

²⁶² Lacan, **Écrits** s. 419.

bahsettiğinde aklında iki önemli husus vardır. Bunlardan ilki göstereni gösterilenden ayıran bariyerin/çizginin varlığının kesinliğidir. Diğer husus ise anlamın ortaya çıkabilmesi için bu çizginin üstesinden gelinmesinin zorunlu olduğudur. Bu zorunluluk gösterenlerin bu akışında yakalanabilecek anlara ihtiyaç duyulması anlamına gelir. Böylelikle Lacan anlamın '*kapitone noktaları*' olarak adlandırdığı, anlarda üretilebileceğini ifade eder. Anlam Lacan'a göre geleceğe dair şekilde öngörülür ve geçmişe dönük olarak yaratılır. Ne var ki bu anlam özne için ancak analiz esnasında açığa çıkabilir. Sürecin kendisi esasen bilinçdışıdır. "Lacan'ın özgünlüğü, gösterenin anlamından [signification] bağımsız hareket ettiğini ve öznenin bu durumdan bihaber olduğunu kanıtlama çabasında aranabilir."²⁶³

"Bilinçdışında Harfin Durumu ya da Freud'dan Bu Yana Akıl" metninde Lacan birbirinin tıpatıp aynı iki kapı çizimini ele alır.²⁶⁴ Çizim günlük tecrübeye dair bir imge tasvir eder. Tüm nitelikleriyle birbirine eş iki kapı üzerinde cinsiyet ayrımının kadın/erkek biçiminde gösterenleri okunur. Böylelikle gösteren, gösterilene tam anlamıyla katılır. Birbirinin aynı iki kapı arasındaki farkı ortaya çıkarma görevini gösteren üstlenmektedir.²⁶⁵ Lacan, öznenin gösterenle arasındaki ilişkide ikincil öneme sahip olduğunu belirtir. Gösterenin kuralları özneye dayatılır. Gösterenin gösteren olarak işlevi, öznenin yalnızca bir gösterenden başka bir şey olmamasını sağlamaktır.²⁶⁶

Lacan'a göre gösterenin işlevi içeriğine değil, mevcudiyetine bağlıdır ve bu nedenle saf bir gösterenin hiçbir anlamı yoktur. Gösteren tam olarak "anlaşılacak için olmayandır"²⁶⁷, kavranamaz, çetrefil bir temsildir. Lacan'la birlikte özne kendisine gönderilmemiş (adres edilmemiş) bir temsilin taşıyıcısı olur. Nasio, felsefede daha önce böyle bir kırılmanın gerçekleşmediğini ileri sürer. Geleneksel felsefede gösteren, kendisini onu taşıyana sunar. Temsil, birisi için temsildir. Lacan'da ise gösteren ondan ayrı bir özne tarafından taşınır. Özne onu taşır, ancak muhatabı bir başkasıdır.²⁶⁸

²⁶³ Anika Lemaire, **Jacques Lacan**, London, Routledge & Kegan Paul, 1981, s. 38.

²⁶⁴ Bkz.: Jacques Lacan, "The Instance of The Letter in The Unconscious or Reason Since Freud", s. 416.

²⁶⁵ Benvenuto, Kennedy, **a.g.e.**, s. 112.

²⁶⁶ Benvenuto, Kennedy, **a.g.e.**, s. 129.

²⁶⁷ Jacques Lacan, **Écrits**, s. 423.

²⁶⁸ Bkz.: D. Nasio, "The Concept of The Subject of Unconscious", s. 27

Gösteren özneyi bir başka gösteren için temsil eder. Bu tanımın analizdeki karşılığı bir gösterenin etkisi hissedildiğinde öznenin hayret duygusuna kapılmasıdır. Göstereni doğrudan bir gösterge, işaret olarak almaz; hemen yakalayamaz, kavrayamaz. Anladıktan sonra ise artık o şaşkınlığa, hayrete sahip değildir.

Lacan'ın gösteren kavramını ele aldığı diğer metin *Écrits*'nin açılış metni olarak konumlandırılan “Çalınan Mektup Üzerine Seminer”²⁶⁹ (*Le séminaire sur ‘La lettre volée’*) makalesidir. Metnin içeriğini, Lacan'ın 1955 yılında verdiği Seminer II’de ele aldığı kavramlar ve Edgar Allan Poe’nun kısa hikayesi “Çalınan Mektup”²⁷⁰ üzerinden yeniden yorumladığı semineri oluşturur.

Poe’nun hikayesi sürekli olarak el değiştiren bir mektup etrafında kurulur. Mektup *açılmaksızın* farklı insanlar arasında yer değiştirir. Bu yer değiştirme zaman zaman bakışlardan uzak zaman zaman da fark edilse bile kabullenilen bir biçimde gerçekleşir. Karakterler için önemli olan, içeriği hakkında fikir sahibi olmadıkları, ancak hayati bir öneme sahip olduğunu tahmin ettikleri bu mektubu ellerinde tutabilmektir.

Lacan bu el değiştirmeyi takip eder ve mektubun, karakterlerin eylem ve kaderlerini belirleyecek yolunun izini sürer. Lacan Poe’nun hikayesini, özne için kurucu bir niteliğe sahip olan Sembolik Düzen’de bir gösterenin izlediği yolun ne derece belirleyici olduğunu tasvir etmek niyetiyle ele alır. Mektup tıpkı bir gösteren gibi bir yolda ilerler, bu yol sembolik bir çember, bir anlamlandırma zinciri oluşturur ve hikâyenin özneleri arasında önceden kestirilemeyen yollar açar. Özneler her bir kırılma anında, zincirin her yer değiştirmesinde; mektubu aradıklarında, ona sahip olduklarında ya da onu ellerinden kaçırdıklarında, değişime uğrarlar.²⁷¹

Nasıl ki Lacan'ın varlık eksikliği kavramı, öznenin başka aracılığıyla yabancılaşması ile ilişkili ise benzer şekilde bu eksik öznenin gösterene muhtaç olması ile de ilgilidir. Bu gösteren öncelikle Başka'nın alanındadır. Çalınan Mektup'ta öne sürüldüğü üzere, gösteren özneye baskındır.

²⁶⁹ Jacques Lacan, Seminar on ‘The Purloined Letter’, *Écrits*, 6-48.

²⁷⁰ Edgar Allan Poe, “Purloined Letter”, *American Literature, A Representative Anthology of American Writing from Colonial Times to the Present*, ed. Geoffrey Moore, London: Faber and Faber, 1964, s. 352-366.

²⁷¹ Benvenuto, Kennedy, *a.g.e.*, s. 91.

Saussurecü terminoloji üzerinden düşünüldüğünde, ‘Çalınan Mektup’un bir gösterge olduğu ancak gösterdiği şeyin (mektubun içeriğinin) esasen bir önem taşımadığı ortadadır. Bu da Lacan’ın ‘saf gösterge’ olarak tanımladığı şeye karşılık gelir. Gösterilenden tamamen bağımsız, kendisi de hareket halinde olan ve yer değiştirmesiyle insan ilişkilerinde de değişime neden olan bir tür dayanak noktasıdır. “Lacan’ın Poe okumasında, mukadder mektup çalınmaktan ziyade yerinden edilmiştir. Sembolik düzenin dolambaçlı yolu boyunca ‘uzatılmış’ ya da ‘yolundan saptırılmış’ anlamlarının ağır bastığı bir ‘çalınma’dır bu.”²⁷²

Lacan gösterenin gösterilene ulaşamayacağını, temas edemeyeceğini ileri sürer. Gösteren ile gösterilen arasındaki çizgi bir direnmeye işaret eder. Gösterenle gösterilen arasındaki ilişki yani anlam, kesinlikle apaçık, aşikâr, kendinden menkul olamaz. Gösteren yalnızca dilde bir gösteren olarak özneyi bir başka gösteren için temsil eder. Konuşan öznenin, dilde anlamı ortaya koyan, oluşturan gösterenler zincirine katılımını temsil eder. Gösterenin çizgi üzerinde kayması, arasında gösterenler sonsuz bir farklılık düzeni oluşturur. Bu durumda Lacan’a göre anlam yalnızca yoklukta mümkün olabilir.

“Özne dilde yabancılaşmıştır çünkü hiçbir zaman gerçekten söylemek istediği şeyi söylemeyi başaramaz. Muhatabı, öznenin kendisine gerçekten ne söylemeye çalıştığını tam anlamıyla kavrayamaz: Kelimeler öznenin arzusunu uygun bir şekilde taşımaya ve bunun sonucu olarak onu tatmin etmeye kifayet etmez.”²⁷³

Gösterilenin yokluğu, gösterenler zincirinde, arzu nesnesi olarak işlev görür. Gösteren özneyi temsil eder ve özne kendisi için bir yoklu, yitiklik halini alır. Bu nedenle Başka göstereni sürekli olarak hareket halinde tutar. Varlık ve yokluk dilde adeta bir sarkaç gibi salınırlar. Aynı şekilde bilinç ve bilinçdışı, düşünmede sallanır, tereddüt eder. Bilinçli düşünmede fark edilen bu boşluk, eksiklik Lacan’a göre arzunun kökenidir. Başka’ya duyulan arzu, kayıp özneye, nesneye duyulan arzuyu ise gidermenin imkânı yoktur. Arzu gösterenler zincirinde, yokluğun izini sürmeyi

²⁷² Muller, Richardson, **a.g.e.**, s. 59.

²⁷³ Chiesa **a.g.e.**, s. 70.

zorunlu kılar. Yokluğun, yitikliğin, eksiliğin izini sürme olmaksızın ne arzu ne de anlam ortaya çıkabilir.²⁷⁴

3.1.3. Metafor ve Metonimi

Freud bilinçdışı süreçleri açıklarken iki temel psikolojik süreçten bahseder. Bu süreçleri ilk olarak Rüyaların Yorumu'nda ele alır ve yoğunlaşma (*Verdichtung*) ve yer değiştirme (*Verschiebung*) olarak adlandırır. Freud bu süreçlerin her insan için geçerli olduğu kanaatindedir. Yoğunlaşma bilinçdışı pek çok unsurun sembolik anlamda bir araya gelişi; yer değiştirme ise yine bilinçdışı kaynaklı kaygı uyandıran unsurların daha az rahatsız edici sembollerle temsil edilmesi olarak düşünülebilir. Lacan bastırmanın bu örneklerini, gösterenin mantığı üzerinden yorumlar. Rus dilbilimci Roman Jakobson'ın kuramında öne çıkan metafor (*métaphore*) ve metonimi (*métonimie*) kavramlarını Freud'un yoğunlaşma ve yer değiştirme kavramlarına karşılık gelecek biçimde ele alır. Metafor Jakobson'a göre dilin iki temel işlevinden biridir. Metaforu iki kavram arasındaki benzerliği ya da analojiyi vurgulama süreci olarak tanımlar. Metaforda bir anlam alanına ait bir kelime veya ifade, aralarındaki benzerlik vesilesiyle başka bir alana ait bir kavramı tanımlamak üzere kullanılır. Bilinçdışı da bir dil gibi yapılanmıştır ve bilinçli dile atfedilen yasaları izler.

“Freud'un *Verschiebung*'unda (yer değiştirme) olduğu gibi metonimi bir gösterenin bir başkası ile birleşmesine işaret eder. Diğer taraftan, *Verdichtung* (yoğunlaştırma) kavramını yansıtacak şekilde, metafor bir gösterenin bir başkası yerine geçtiği bir süreç ile kurulur. Yerine geçme anlamlandırmayı üretir.”²⁷⁵

Bastırılan gösterenin düzenine dahildir ve bilinçdışı gösterenler de belli başlı kurallara göre düzenlenmiş bir ilişkiler ağı içerisinde konumlanırlar. Bilinçdışı hem metafor hem de metonimi ile yönetilir. Gösterenler öncelikle metafor ve metonimi

²⁷⁴ Bkz.: John Shanon Hendrix, *Unconscious Thought in Philosophy and Psychoanalysis*, Palgarve Macmillan, New York, 2015, s. 262.

²⁷⁵ Chiesa, *a.g.e.*, s. 92.

aracılığıyla bir anlam kazanır. Metafor ve metonimi ise belli dilbilim kurallarına uygun biçimde iş görür. Metaforda gösteren ile gösterenin yerine geçen arasında anlam bakımından bir benzerlik olması beklenir. Metonimide ise gösteren ile anlamın arasında bir yer değiştirme söz konusudur. Böylelikle Lacan'ın anlamlandırma zinciri bağlamında gösterenin anlamı, belli bir kurala göre *kayıp gider*.

“Lacan aşağıdaki hususlarda çok nettir: (a) bastırma bir metafordur; (b) bastırma bastırılmış olanın geri dönmesinden kaçınmaz; (c) bastırılmış olanların geri dönüşü -bilinçdışı oluşumlar- metaforik ikameler uyarınca işlev görür; (d) anlamlandırma seçici biçimde metafor tarafından üretilir. Bu nedenle anlamlandırma ve böylelikle gösterilen sadece metaforik ikamelerin sonucu olarak ortaya çıkıyorsa, o zaman anlamlandırma zorunlu olarak hem bastırma ile hem de bastırılanın geri dönüşü ile ilintili şekilde tartışılmalıdır...(bir gösterenin) bastırılması bilinçte yeni bir anlamlandırma doğurur.”²⁷⁶

Metaforda bir gösteren bir diğeri ile ikame edilir. Burada bastırma devrededir. Bir gösterenin bastırılması özne için yeni bir anlamlandırmayı meydana getirir. Yeni bir anlamlandırmanın ortaya çıkışı bastırılana ve bastırılanın geri dönüşüne göre gerçekleşecektir.

“Anlam bir söylemin dile getirilmesi yoluyla belirir. Bunun mümkün olması için de hem dilin olağan yapısı hem de bir metaforun diğeri yol açışı -‘metaforik etkileşim’- dikkate alınmalıdır. Lacan'ın metni (instance of the letter) gösterenler arasındaki ilişkinin çoğalması ve vurgulanması niyetiyle özenle hazırlanmış bir düzyazıdır. Her ne kadar Lacan'ın çalışmaları şiirsel bir nitelik taşır gibi görünmese bile, onun bilhassa metaforları kurcalayışı muhakkak ki içinde bir şiirsellik barındırır.”²⁷⁷

²⁷⁶ Chiesa, **a.g.e.**, s. 99.

²⁷⁷ Benvenuto, Kennedy, **a.g.e.**, s. 107.

3.2. ÜÇLÜ DÜZENDE ÖZNEİN ORTAYA ÇIKIŞI

Lacan herhangi bir tecrübeye dair anlamın açığa çıkabilmesi için, söz konusu tecrübenin Sembolik'e ait olan yönü ile İmgesel'e dahil olan yönünün birbirinden ayrılması gerektiği kanaatindedir. Bilhassa özne dil, konuşma ve gösterenler arasındaki Sembolik ilişki ile, Ben ve imgeler arasındaki İmgesel ilişkinin, meselenin iki farklı yönüne işaret ettiği akılda tutulmalıdır. İmgesel ve Sembolik ile bağlantılı olan ne var ki ne İmgesel ne de Sembolik olan üçüncü düzen Gerçek, konuşan özneyi konu edinen analiz için ulaşılamaz olarak kalır. Bu nedenle Lacan'ın üç düzeninin, bilinçdışı özneyi hem ayrı ayrı hem de birlikte kapsadığı söylenebilir. Ancak bilinçdışı öznenin hakikatinin işitilmesi söz konusu olduğunda Lacan, dile ve Sembolik düzene yönelir.

Freud'un metinlerinde dile yapılan göndermelerle sıkça karşılaşılır. Bilinçdışının doğasını ve yapısını tanımladığı “*Rüyaların Yorumu*”, “*Gündelik Hayatın Psikopatolojisi*”, “*Histeri Üzerine Çalışmalar*” metinlerinde, dil sürçmeleri, şakalar, çok anlamlılık, kelime oyunları örneklerine neredeyse her sayfada rastlanır. Freud dilin psikanaliz ile ilişkisini semptomlar üzerinden kurar. Bu nedenle bilinçdışı, örneğin bir dil sürçmesinde ya da bir kelime oyununda kendini gösterir. Ne var ki Freud'un dil ile bilinçdışı arasında kurduğu ilişki hususundaki genel kabul, dilbilime dair göndermelerin zenginliğinin, teorisinde sistematik bir sonuca ulaşmadığı yönündedir. Esasen Freud, döneminin Kıta Avrupası'nda çalışılan modern dilbilim teorilerine ilişkin geniş bir bilgiye sahipmiş gibi görünmemektedir. Nitekim, bu alanda en önemli referans noktalarından biri olarak kabul edilen Saussure'ün “Genel Dilbilim Dersleri”nin metni ile karşılaşmış olma ihtimali oldukça düşüktür.²⁷⁸

Lacan Freud'un teorisinde karşılaşılan tıkanma anlarının nedenini, çoğu kez onun dilbilim ile sınırlı ilişkisinde arayacaktır. Özellikle 1960ların sonuna kadarki döneminde, ele aldığı kavramların sağlam bir zemine oturmadığına dair şüpheyeye düştüğünde, meseleye sıklıkla dilbilim üzerinden yaklaşacak ve böylelikle Freud'a dönüşünün yol haritasını büyük ölçüde dilbilim belirleyecektir. Nitekim “Lacan'a göre, Freud hakikatin, ruhsal olandan ziyade harfte, diğer bir deyişle kastedilen

²⁷⁸ Conpendium, s. 185.

anlamda değil onun ifade ediliş biçiminde kendini ortaya çıkarabileceğini keşfetmiştir.”²⁷⁹

Benzer bir durum yapısalcılık için de geçerlidir. Lacan özellikle ilk döneminde belki psikanalizden daha çok dilbilim ve yapısalcılığın metinleri ile ilgilenir. Bilhassa onun Sembolik Düzeni, bu bağlamda Claude Lévi-Strauss, Roman Jakobson ve Ferdinand de Saussure’e çok şey borçludur. Bilinçdışının öznesi ancak yapı kavramı ile birlikte ele alındığında anlaşılabilir. Zira Lacan bilinçdışının gösterenlerden müteşekkil bir yapı olduğu kanaatindedir. Bu nedenle gösterenlerin yeri olan dile dahil olma, bilinçdışının ortaya çıkmasının ve dolayısıyla da özne olmanın önkoşuludur.

Lacan’ın 1955 Seminerinin odağında Freud’un “*yineleme zorlaması*” (*wiederholungszwang*) kavramı bulunur. Lacan seminerde bu kavramı “*anlamlandırma zincirinin ısrarı*” ile ilişkilendirir. Freud “Haz İlkesinin Ötesinde”de özellikle travmatik nevrozda rüyaların kişiyi belli bir ana sürekli olarak getirdiğini açıklar. Benzer şekilde insan ilişkilerinde de tekrarlayan yapılar gözlenir. Üstelik bu tekrar kendini analiz seanslarında da kişinin kendini sürekli benzer duygu durumlarında bulması ve istenmeyen deneyimin tekrar tekrar yaşanması ile kendini gösterir.

Bu nedenle psişik deneyimin haz veren ve haz vermeyen unsurlar üzerinden açıklanması mümkün görünmez. Çünkü zihnin haz veren unsurlara yaklaşırken acı veren unsurlardan uzaklaşması beklenir. Bu noktada Freud, haz ilkesini aşan ve onun ötesinde konumlanan yineleme zorlaması kavramına yer açar. Yineleme zorlaması muhakkak bilinçdışı süreç ile bağlantılı olmalıdır. Ben’in tutunduğu temel ikilem olarak kabul edilen haz/acı ikileminin de önüne geçer vaziyettedir.

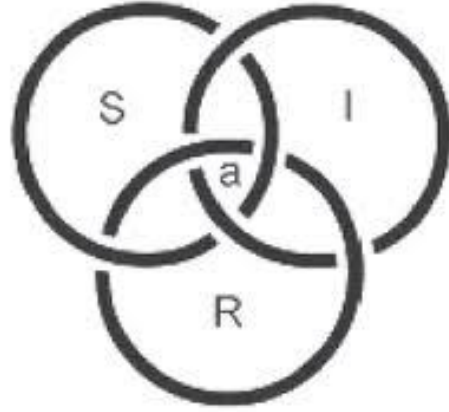
Lacan bu önermeden hareketle bilinçdışı bastırmanın yinelenme halini anlamlandırma zincirinin sürekliliği ile ilişkilendirir. “Bunun tam olarak anlaşılması için Lacan için esas öznenin ben değil bilinçdışının öznesi olduğu akılda tutulmalıdır. Özne başka bir yerdedir, kendisi ile dış merkezli bir ilişki içindedir.”²⁸⁰

Simgesel düzen dile ait olan yapıdır ve bu bağlamda sınırlayıcı, yasa koyucu bir niteliğe sahiptir. Dilin düzenine girildiği andan itibaren, bu yasanın dışında kalmak

²⁷⁹ Jane Gallop, **a.g.e.**, s. 22.

²⁸⁰ Benvenuto, Kennedy, **a.g.e.**, s. 92.

özne için artık mümkün olamaz. Lacan bu niteliği baba ile kurulan ilişkide temellendirir. Roma Söylemi'nde (1953) ilk kez dile getirdiği, Baba'nın-Adı kavramı tam olarak bu yasa koyucu niteliğe işaret eder. Öznenin kurulumunda metaforik bir işlev olarak ortaya çıkar. Lacan İmgesel, Simgesel ve Gerçek'in babalarını birbirinden ayırır. Baba'nın-Adı bir gösteren olarak Simgesel babanın bir işlevidir. Babanın işlevinde iki boyut öne çıkar. Simgesel bağlamında, babanın bir gösteren olarak işleve sahip olduğunu belirtmiştik. Yasa koyan, yasaklayan, bu yolla da sosyal hayatın düzenine uyumu mümkün kılan Simgesel babadır. Lacan İmgesel, Sembolik ve Gerçek'in iç içe geçmiş halini tanımlamak üzere Borroméen düğümüne başvurur.

Şekil 2. Borroméen Düğümü

Juan-David Nasio “The Concept of The Subject of Unconscious” başlıklı makalesinde, psikanaliz pratiğinin ve özellikle de Lacancı teorisinin kökeninde “Ne söylediğimi bilmiyorum” ifadesinin önemi üzerinde durur.²⁸¹ Bu ifadenin Lacan için bilgi olarak bilinçdışı kavramının temelinde yer aldığını dile getirir. Analiz her zaman bilgiye taleple başlar. Bazen bu talep belirgindir, ama her zaman da ısrarcıdır.

“Ne söylediğimi bilmiyorum” ifadesi, bir gösterendir ve bir gösteren olarak konuşana değil, bir başkasına, Başka'ya hitap eder. Konuşurum, sesler çıkarırım, anlamlandırırım, ancak söylediğim şeyler benden kaçar. Çünkü bir söylenenin, hangi

²⁸¹ Bkz.: D. Nasio, “The Concept of The Subject of Unconscious”, s. 23.

başka söylenenle bağlanacağı öznenin kontrolünde değildir. “Gösteren Başka’ya hitap eder”, onun başka bir yerde, başka bir gösterene bağlanacağı anlamına gelir.

Nasio’ya göre, bir diğer önemli soru daha, bu anda ortaya çıkar: “Bana ne oluyor?” Psikanalizin dilinden söylenecek olursa, bende Başka’nın kayıp gösterenine dair ne var? Bunun tam olarak kestirilmesi de yine aynı sebepten ötürü mümkün değildir. İfade, ben’in varlığına rağmen, Başka’ya gönderilmiştir, ona hitap eder; Başka varlığı vasıtasıyla ortaya çıkar ve günün sonunda Başka’ya geri döner.

“Özetle, elinizde bir yandan bir gösterene, kendi söyleme eyleminin gösterenine sabitlenmiş, asılı kalmış bir özne vardır. Haberi olmadan taşıdığını söyleme. Öte yandan gösterenler ard arda birbirlerini takip eder, özne aslında hiçbir yerde değildir... Özne edimdedir, söyleneni sözceleme edimindedir, ama bu Başka’dan geldiği ve Başka’ya hitap ettiği, her şey söylenenler arasında cereyan ettiği için, özne zincirdeki binbir gösteren içinde askıda, yitmiş, silinmiş olarak kalır. Bizler edimin öznesiyiz, ve çelişkili bir şekilde, bu edim içinde kayboluruz. Eylemin öznesiyiz ve aynı zamanda da öznesi değiliz.”²⁸²

Özne dile bir eksiklik, yokluk olarak girdiği ve anlamlandırma sürecinde bölünmüş olması nedeniyle, kendi kendine yabancılaşmış durumdadır. Bu durumda özne dile ancak bölünmüş olarak katılabilir. Hem var hem yok olarak, varlığında yokluk olarak. Özne dilin sonucudur, bir anlamda aksidir. Özne özdeşleşmeyi dildeki anlamlandırma sürecinde bulur. Anlamı gösterenden gösterene kayma halinde yakalayabilir. Bu bağlamda Chiesa, Lacancı öznenin eksik bir özne ya da imkansızlığın öznesi olmaktan ziyade, özneleşmiş bir eksiklik olarak ifade edilmesi gerektiğini öne sürer.²⁸³

Söyleme etkinliği ile Ben değişir, “Özne gösterenin etkisidir” ifadesi, söyleme etkinliğinin özনে bir değişime neden olur. Bu noktada Ben’in Lacan düşüncesindeki işlevine bakmamız gerekir. Bir özne Ben dediğinde bu Ben, bütünüyle özneyi belirtmez.

²⁸² A.e., s. 28.

²⁸³ Chiesa, a.g.e., s. 17.

“Lacan, dilbilimin bir *sözcenin* öznesi (kabaca dile atfedilebilecek) ve bir de *sözcelemenin* öznesi (kabaca dolu konuşmaya atfedilebilecek) ayrımında haklı olduğu sonucuna ulaşır. Belli bir cümlemin gramatik öznesi olarak işlev göre ‘Ben’ ile konuşma *eylemini* yerine getiren ‘Ben’ aynı şey olmayabilir. İlki egonun dilbilimsel karşılığı olmaktan başka bir şey değildir. Yabancılaştırıcı ‘dil duvarı’ imgesel yabancılaşmayla örtüşür: İlki ikincisinin kelimelerle çevrilmesinden başka bir şey değildir. Yani, sözcenin öznesi, egonun dil alemindeki nesneleşmiş *sarkıntısıdır*.”²⁸⁴

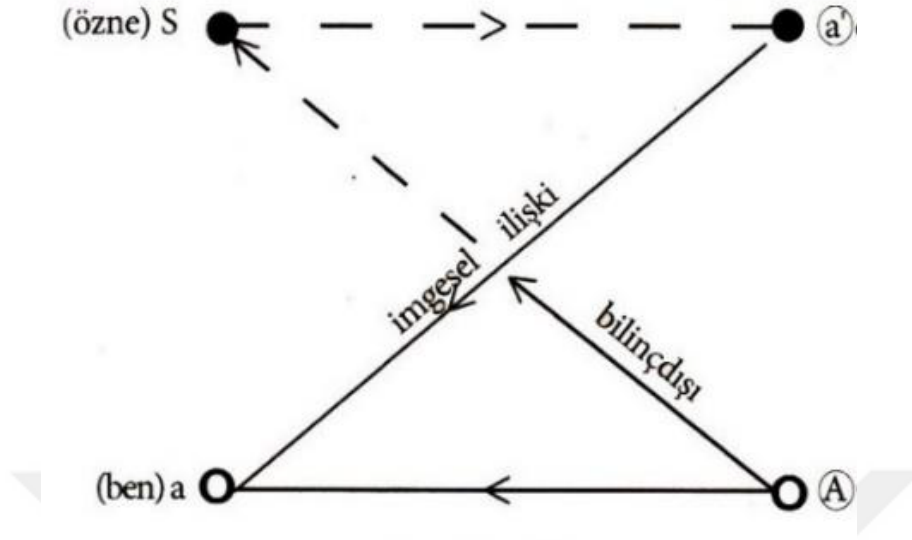
Lacan’a göre Ben, ifadenin öznesini tanımlar, belirtir, ancak onu göstermez, ona işaret etmez. Ben ifadenin öznesine dair bir şey söylemez. O halde “Ne söylediğimi bilmiyorum” ifadesindeki Ben, ifade eylemini gerçekleştiren özneye değilse, kime gönderme yapar? Bu soruyu şu şekilde de sormak mümkündür: Konuştuğum anda Ben kimim, göstereni nereye taşıyorum? Kısacası neyi bilmiyorum.

“Bilinçdışı özne ne söyler ve ne ister? O (bilinçdışı olarak) Ötekine (Başkaya) (özne) hitap ederek konuşması hakkındaki hakikatin -bilinçdışı, bastırılmış arzusunun- Öteki (Başka) tarafından tanınmasını umar. Dolu konuşma başlıca bundan ibarettir: Daha açık söylenecek olursa, öznenin, normalde farkında olmadan dile getirdiği bir konuşmanın özne tarafından tümüyle üstlenilmesine karşılık gelir.”²⁸⁵

II. Seminer’de ve hemen ardından “Çalınan Mektup Üzerine Seminer’inde Lacan, öznelarası ilişkiyi temsil etmek üzere “L Şeması”nı tanıtır. L Şeması, Lacan’ın bilinçdışının söylemini ve Ben’in imgesel işlevini göstermek için oluşturduğu şemadır. Buna göre bilinçdışı özne, ben, başka ve Başka arasında kurulan ilişki ile bilinçdışının yapısı sunulmuş olur.

²⁸⁴ Chiesa, **a.g.e.**, s. 71.

²⁸⁵ Chiesa, **a.g.e.**, s. 74.

Şekil 3. L Şeması-Bilinçdışının Öznesi

L Şeması, özne olmanın anlamını belirleyen İmgesel ve Sembolik düzen arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. Ben ve aynadan yansıyan başka arasındaki ilişki İmgesel doğrultuda gösterilir. Bu ilişki başka'dan (a) Ben'e doğrudur. Bununla birlikte dil olması bakımından Başka (A) ve özne arasındaki ilişki de Sembolik'i oluşturacaktır. Burada Başka'dan bilinçdışının öznesine bir doğrultu söz konusudur. Şemada S (*sujet*), aynı zamanda Freud kullandığı şekilde “Es” olarak da yazılır ve konuşan özneyi temsil eder.

“Baba-nın-Adı’ndaki yetkenin çökmesini analiz eden bu seminer, dilin kendisi tarafından harekete geçirildiği şekliyle deneyime postyapısal bir edebiyat eleştirisi sunar. Bu seminer bakışın (*gaze*) rolünü ve imleyen olarak mektubun yer değiştirmesini inceler. Lacan’ın imleme/anlamlandırma sistemi (*sygnifying system*) özerkliği üzerindeki ısrarı onu ‘mektubu’ (*lettre*) yalnızca bir ileti olarak değil aynı zamanda alfabetik bir karakter (*lettre*), gizli bir anlaşma, fallus ve kadın bedeni olarak yorumlamaya götürür... her imleyen, özne/analizan tarafından deşifre edilinceye kadar anlamsız bir ‘mektup’ olarak kalır. Lacan bir mektubun her zaman varması gereken yere ulaştığını çünkü mesajların çarpıtılmış biçimde de olsa

(L Şeması'nda tanımlanan koşullardan geçtikten sonra) kaçınılmaz olarak gönderene geri gönderildiği sonucuna varır.”²⁸⁶

Bu noktada analist analizanın söyleminde kendisinin iki farklı konumunu birbirinden ayırt etmek durumundadır. Analist hem analizanın arzusunun yabancılaşmasına neden olan başka'dır hem de analizanın dolu konuşmasının muhatabı olan Başka'dır. Lacan Başka'yı bilinçdışının söylemi olarak karakterize eder; onu doğru inancın mekânı ve doğruluğun, hakikatin güvence altına alan bir yapı olarak ele alır. Başka söylemde, konuşan ve dinleyenin dışında, üçüncü bir mekânı işgal eder. “O halde, konuşma yorumlanabilir bir dile getirmenin aracı ya da vasıtasıdır. Bu anlamda, bilinçdışı söz konusu olduğunda her insan şair değil ancak şiirdir.”²⁸⁷

3.3. LACANCI DÖRT SÖYLEM

Lacan'ın seminerlerinin son on yılında merkezi konuma yerleştirdiği kavramlardan biri de söylemdir. Söylem (*discours*) Lacan'a göre her zaman bir muhatabı dahil etmeyi gerektirir. Tek tek öznelere aşan bir doğası vardır ve Lacan söylem dediğinde bu doğaya vurgu yapar. Anlam ancak bir başka muhatabın varlığıyla ortaya çıkar. “Yalnızca bir özne anlamı kavrayabilir, buna karşılık her anlam fenomeni bir özneyi gerektirir.”²⁸⁸ Dolayısıyla söylem toplumsal olan ile yakından ilişkilidir ve öznelerarasılık (*intersubjectivité*) kavramı ile bir arada düşünülmelidir. Söylem Lacan'a göre Sembolik düzen bağlamında öznelerarası bağın tanımlanmasını mümkün kılar. Sembolik düzende gösterenler vasıtasıyla ortaya çıkan anlamlandırma zinciri, mümkün tüm söylemleri kapsar.

Lacan söylemin, neredeyse her seferinde tesadüfî biçimde gerçekleşen konuşmanın ötesine geçebilecek bir yapısı olduğunu düşünür. “Ben, hatta bunu bir

²⁸⁶ Karl Edward Jirgens, s. 34.

²⁸⁷ Companion, s. 98.

²⁸⁸ Lacan, “Aggressiveness in Psychoanalysis”, s. 83.

derste tahtaya yazdığımı da hatırlıyorum, *konuşmanın olmadığı bir söylemi* tercih ederim.”²⁸⁹ Söylem sözcükler olmadan da varlığını sürdürebilir. Örneğin psikanaliz seansı esnasında tecrübe edilen susma anları da söyleme dair bir anlam taşır. Söylem üzerinden açığa çıkan anlam, öznenin arzusunun üzerindeki örtüyü aralama ihtimalini mümkün kılar. Bu nedenle Lacan psikanalizin *tedavi edici* yönünü, tanımladığı dört söylem biçimi aracılığıyla ortaya koymak niyetindedir.

XVII. Seminer “*L’envers de la Psychanalyse: 1969-1970*”de (Psikanalizin Başka Yüzü) ve XX. Seminer “*Encore: 1972-1973*”da (Yine/Hala) Lacan dört temel söylem tanımlar: Efendinin, Histeriğin, Üniversitenin ve Analistin Söylemi. Bu dört söylem özne ve başka’nın farklı konumlandırımları yoluyla biçimlenir.

Bu konumlar ise gösterenler zinciri bağlamında anlaşılmalıdır. Her bir konum farklı bir gösterene işaret eder. Böylelikle gösterenler kendi aralarında yer değiştirerek söz konusu söylemi ortaya çıkarır. Bu yer değiştirme ve söylemlerin ortaya çıkışı tarihsel olarak birbirini takip eder biçimde gerçekleşmez ancak söylemler arası geçişlerde her zaman psikanalizin söylemi kendini gösterir. Böylelikle analitik söylemin işlevi ve önemi sağlamlaştırılmış olur. Lacan *Encore*’da şöyle der:

“Her biri gösterenin belli bir etkisine dayanan dört yeri kullanarak dile getirdiğim ve bu yerleştirmede son söylem olarak konumlandırıdığım psikanalitik söylem temelinde, diyebiliriz ki dört söylem vardır. .. ne zaman bir söylemden bir başkasına geçiş olsa hep bu psikanalitik söylemin bir ortaya çıkışı söz konusudur.”²⁹⁰

Lacan bu dört söylem bağlamında dört farklı göstereni tanımlar. Bunlar

S1 = efendi göstereni/ana gösteren (*le signifiant maître*)

S2 = bilgi (*le savoir*)

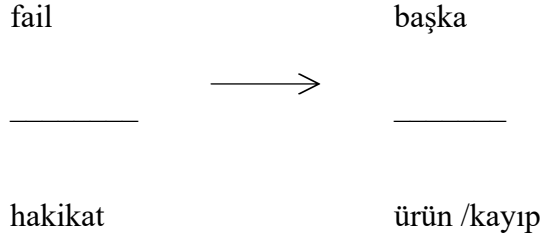
\$ = özne (*le sujet*)

a = artık (*jouissance*)

²⁸⁹ Lacan, **Seminar Book XVII: The Other Side of Psychoanalysis**, New York, W. W. Norton & Company, 2007, s. 12. Jean Michel Rabaté “Lacan’s Turn to Freud” makalesinde Lacan’ın tahtaya yazdığı notun “psikanaliz teorisinin özü, sözcüklerin olmadığı bir söylemdir.” biçiminde olduğunu aktarır. Bkz. The Cambridge Companion to Lacan, s. 1.

²⁹⁰ Lacan, **Encore**, s. 23.

biçiminde sembolleştirilir.²⁹¹ Bu dört sembolün aldığı konumlar söylemi belirleyecektir. Bu gösterenlerin alabileceği topolojik konumlar ise

olarak belirlenir.²⁹² Burada ‘fail’ konumu söylemi belirleyen konumdur. Söylemde ‘hitap eder/buyurur’ konumunda olan fail olandır ve bu hitap etme ok işareti ile sembolleştirilir. Dört farklı söylemin her birinde fail konumunda yer alan sembol değişerek, hangi söylemin söz konusu edildiğini gösterir. Böylelikle örneğin efendinin söylemi söz konusu olduğunda fail konumunu efendi göstereni işgal eder ya da üniversitenin söyleminde failin yeri bilgiye bırakılacaktır.²⁹³

Bununla birlikte söylemde bir konumu işgal eden bir gösterenin her zaman aynı konumda yer alacağı düşünülmemelidir. Her bir konum ayrı bir işleve işaret eder. Bu nedenle örneğin akademisyen olan bir histeriğin üniversite söyleminde üstleneceği konum akademisyen olması bakımından belirlenecektir. Benzer şekilde bir analist, histerik olsa bile analiz sürecinde analistin söyleminde fail olarak işlev göstermek durumundadır.

“Histerik, söylem değiştirdiğinde psişik yapısı değişmez, yalnızca etkinliği değişir. Kendisini analitik söylem içerisinde konumlandığında, ötekiler üzerindeki etkisi, o söylemin izin verdiği etkiye karşılık gelir .. Belirli bir söylem, belli şeyleri kolaylaştırırken diğerlerini aksatır, belli şeyleri görmeyi sağlarken diğer şeylere karşı ise kör eder.”²⁹⁴

²⁹¹ Bkz. A.e., s. 24.

²⁹² Bkz. A.e.

²⁹³ Bkz. A.e.

²⁹⁴ Bruce Fink, “Ana Gösteren ve Dört Söylem”, **Lacancı Psikanalizin Dört Temel Kavramı**, Ed. Dany Nobus, Çev. Sinem Acar, İstanbul, Axis Yayınları, 2023, s. 50.

Lacancı psikanaliz kuramında söylemin gücü aşıkardır. Söylem özneyi dönüştürücü bir niteliğe sahiptir. Hem teorik hem de pratik anlamda etkisi yadsınamaz. Ancak Lacancı psikanaliz söyleminin, kendi başına mutlak bir söylem olduğunu iddia etmek de yerinde olmayacaktır. Lacan'ın psikanaliz kuramı “öyle olmasını dileyenlere rağmen, birleştirici ya da bütünleştirici bir dünya görüşü, *Weltanschauung* değildir. Evet, etkileri olan bir söylemdir. Fakat en nihayetinde onlarca söylemden biridir; belirleyici, nihai bir söylem değildir.”²⁹⁵

Esasen Lacan'ın niyeti de kendi söyleminin mutlak söylem olarak kabul edilmesi değildir. Nihayetinde böyle bir olası kabul psikanaliz kuramı ile ters düşecektir. Lacan'a göre esas olan histeriğin söylemidir. Bunun anlamı da psikanaliz metodu aracılığıyla öznenin arzusuna ilişkin hakikatin söze dökülmesidir. Bir tedaviden bahsedilecekse eğer bu ancak arzunun açığa çıkarılması ile mümkün olabilir. Arzunun açığa çıkarılması, öznenin ne'liğine dair bir fikir verebilir. Lacan, sözün ve dile getirmenin özne üzerindeki gücünü önemser, ne var ki bunun ötesini beklemek ve bu bağlamda bir iyileştirme çabası abesle iştigal olacaktır.

3.3.1. Efendinin Söylemi

XVII. Seminerinin başında Lacan gösterenin, *özneyi bir başka gösteren için temsil eden şey* olduğunu hatırlatır. Bu başka gösterenin, konu her ne ise ona dair herhangi bir bilgisi olmaması, bize dikkat edilmesi gerekenin temsil değil temsilci olduğunu gösterir. Lacan, efendinin söylemini bu kabulden hareketle kuracaktır. Eğer efendinin söylemi tek bir gösterene indirilebilirse, bu onun bir şeyi temsil ettiğini gösterir.²⁹⁶

Lacan Efendinin söylemini tanımlarken, tıpkı *başka* kavramında olduğu gibi Hegel'in köle-efendi diyalektiğini tanıma dahil eder. Her öznenin kaçınılmaz olarak tecrübe ettiği yabancılaşmanın, özne üzerindeki kurucu etkisine işaret etmesi nedeniyle efendinin söylemini diğer üç söylem arasında öncelikli konuma yerleştirir. Öznenin ortaya çıkışı ancak başka'nın varlığı ile olanaklıdır. Efendinin söyleminde,

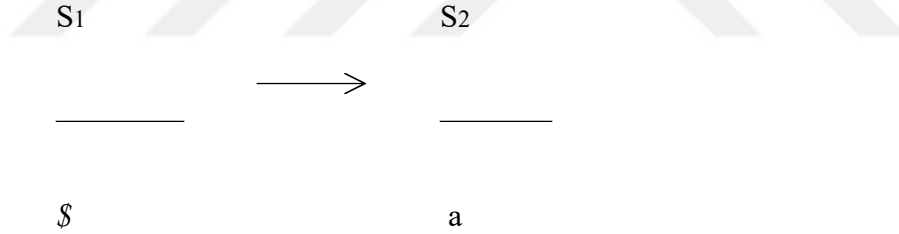
²⁹⁵ Fink, *Lacancı Özne*, s. 193.

²⁹⁶ Bkz. Lacan, *Seminer Book XVII*, s. 29.

fail konumunda yer alan unsur Büyük Başka olan efendidir. Burada efendi bütün gösterenler içinde ana gösteren olarak düşünülür. Bu ana gösterenin de özneyi temsil eder bir işleve sahip olduğu kabul edilir. Efendi o halde diğer tüm gösterenler için özneyi temsil eder. Bütünsel ve kapsayıcı bir söylem olmak niyetini taşır. “Her halükârda bu girişim hüsrarla sonuçlanır, çünkü efendi gösteren özneyi hiçbir zaman bütünüyle temsil edemez; her durumda geride temsilden kaçan bir artık olacaktır.”²⁹⁷

Bununla birlikte bu niyet, efendiyle olan bağın bir tür zorunlulukla birlikte mevcut olduğunu da göstermektedir. Ana gösteren olarak efendi, varlığını bu karşılıklı ilişkiye borçludur. “Efendiye -bu işten karlı çıkacağımız için veya buna benzer başka bir gerekçeyle değil- sadece o öyle dediği için itaat edilmesi gerekir. Onun iktidarının herhangi bir meşruiyeti yoktur: o sadece vardır, oradadır.”²⁹⁸

Efendinin söyleminde işgal edilen konumlar şu şekildedir:²⁹⁹

Efendinin söylemi, mutlak bilginin edinilmesi fikri üzerinden düşünülür. Mutlak bilgi düşüncesi Lacan’a göre aldaticıdır, muğlaktır ve ulaşılamaz bir bütünlük varsayımını gerektirir. Bu bütünlük ise Lacan için ancak İmgesel’in alanına ve dolayısıyla narsistik ben işlevine dahil olabilir.³⁰⁰ Dolayısıyla efendinin söyleminde, efendinin mutlak bilgiye sahip olup olmadığı esasında önemsizdir. “Efendi bilmeyi arzular mı? O bilginin kendisiyle ilgilenmez: arzuladığı her şeyin yolunda gitmesidir.”³⁰¹ Bununla birlikte efendi-köle diyalektiğinin kökeninde yer alan

²⁹⁷ Evans, **a.g.e.**, s. 93.

²⁹⁸ Fink, **Lacancı Özne**, s. 195.

²⁹⁹ Bkz. Lacan, **Encore**, s. 24.

³⁰⁰ Bkz. Macey, **a.g.e.**, s. 81.

³⁰¹ Lacan, **Seminar Book XVII**, s. 24.

biçimiyle karşılıklı bir tanınma, söylem bağlamında da zorunludur. Efendinin bilgisi de bu tanınma nedeniyle varmış gibi kabul edilir. “Efendinin zaaf göstermemesi gerekir, bu yüzden de aslında herkes gibi olduğunu, dildeki bir varlık olarak simgesel kastrasyona boyun eğdiğini özenle gizlemelidir: gösterenin bilinç ile bilinçdışı arasında meydana getirdiği bölünme (\$) efendinin söyleminde saklanır ve yalnızca hakikat pozisyonundan görünür: saklı hakikat.”³⁰²

Lacan efendinin söylemi dahilinde kölenin sahip olduğu bilginin niteliğinin belirlenmesi gerektiği kanısındadır. Ona göre köle bir tür ustalık bilgisine sahiptir (*savoir-faire*).³⁰³ Bu ustalık bilgisi neticesinde ürünü açığa çıkartan köledir. Ne var ki bilginin kendisi, köle ustalığa sahip olsa da herhangi bir emeğin ürünü olarak ortaya çıkmaz.³⁰⁴ “Efendi söyleminde bilgi yalnızca başka bir şey üretebildiği, yani, efendinin hizmetine sunabildiği ölçüde değerlidir. Ancak bilginin kendisi efendinin erişimine kapalıdır.”³⁰⁵ Bilginin kendisi değil, ustalıkla ortaya çıkan ürün değer kazanır. O halde efendi esasında bir bilgiye sahip değildir, yalnızca ona sahipmiş gibi görünmesi yeterlidir. “Efendi, işçi konumundaki köleye hitap eder; köle, efendisi için çalışıp didinirken bir şey öğrenir: Burada S2 ile temsil edilen bilgiyi somutlaştırmaya başlar.”³⁰⁶

Efendinin söyleminde ana gösteren konumundaki efendi, bu söylemin düzenini kurandır. Lacan bu düzen kurulduktan sonra efendinin her an orada bulunmasının zorunlu olmadığını düşünür. Yalnızca söylem bağlamında efendinin “bilmeye devam et” emrinin varlığını sürdürmesi yeterlidir.

“Tüm bu süreçte efendi çok az bir çaba gösterir, aslında yalnızca düzeni ortaya koyar. Ancak yalnızca bu görevini yerine getirmesi bir şeyleri kaybetmesine neden olur. Tam da bu jouissance’a dair kayıp nedeniyle başka bir şeyin ona verilmesi gerekir ki bu da artı-jouissance’tır.”³⁰⁷

³⁰² Fink, **a.g.e.**, s. 196.

³⁰³ Bkz. Lacan, **a.g.e.**, s. 21.

³⁰⁴ Bkz., **A.g.e.**, s. 79.

³⁰⁵ Fink, “Ana Gösteren ve Dört Söylem”, s. 56.

³⁰⁶ **A.e.**, s. 52.

³⁰⁷ Lacan, **a.g.e.**, s. 107.

Bu *artı* jouissance ve *objet a*'nın varlığı, ortaya çıkandan geriye bir şeylerin kalması durumu, aynı zamanda efendiden beklenen bütünleştirme çabasının her defasında başarısızlıkla sonuçlanacağı anlamına da gelir. Efendinin söylemi o halde “yapısı gereği yalnızca öznenin bölünmüşlüğüne saklayabilir.”³⁰⁸

Bruce Fink, Lacan’a göre efendinin söyleminde ürün/kayıp konumunda yer alan *objet a*'nın, kapitalizmin artı değeri ile yakından ilişkili olduğunu hatırlatır. Efendi kölenin ustalığıyla ortaya çıkan ürünü sahiplenmekten bir çeşit haz duyacaktır. “Burada kapitalisti efendi, işçiyi köle olarak alırsak, sağ alt köşede beliren nesne a, üretim fazlasını, yani artı-değeri temsil eder. Kapitalist, işçinin emeğinden elde edilen bu fazlalığa el koyar, ki bunu doğrudan ya da dolaylı olarak bir tür keyif sağladığını varsayabiliriz: artı-jouissance.”³⁰⁹

Lacan, her bir öznenin tabi olduğu yabancılaştırıcı işleyişi ortaya koyması bakımından öncelik verdiği efendinin söylemi üzerinden yaptığı değişiklikler ile diğer üç söylemi kuracaktır. İlk söylemden hareketle çeyrek tur döndürülerek bir sonraki söyleme ulaşılır.

3.3.2. Üniversitenin Söylemi

Üniversitenin söyleminde hâkim olan fail konumunu ‘bilgi’ işgal eder. Bilginin ana gösteren olarak konumlandırılması, bilginin ve üniversitenin özünde tarafsız olmayıp, yine bir tür iktidara hizmet ettiğini gösterir. Burada da bir egemenlik arzusu söz konusudur. Üniversitenin söylemi, efendiye bir tür rasyonellik kazandırma işini üstlenmiştir. Lacan’a göre “Üniversite söylemi bilgi hegemonyasını temsil eder, özellikle de modernite içerisinde bilimsel hegemonya biçiminde peyda olanını.”³¹⁰ Bilen özne fail olduğu için, bilgisiz özne, yani bilinçdışının öznesi ürün/kayıp konumuna yerleşir. Bölünmüş, yabancılaşmış özne olarak bilinçdışının öznesi aynı zamanda dışlanan olmakla tanımlanır. Üniversitenin söyleminde sembollerin konumu aşağıdaki biçimdedir.³¹¹

³⁰⁸ Bkz. A.e., s. 103.

³⁰⁹ Fink, a.g.e., s. 52.

³¹⁰ Evans, a.g.e., s. 233.

³¹¹ Bkz. Lacan, *Encore*, s. 24.

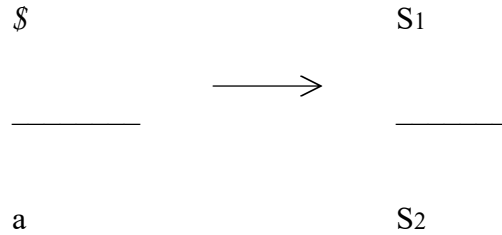
da özellikle son döneminde matematik ve mantığın formüllerini psikanaliz kuramına uyarlama uğraşı öne çıkar. Bu da Lacan'ın üniversitenin söylemine atfettiği bilimsellik iddiasının değiştiğini gösterir. Bruce Fink'e göre bu durum histeriğin söyleminin Lacancı anlamda bilimselliği üstlenmesiyle açıklanabilir. "Lacan'ın başlarda üniversitenin söylemini bilimsel biçimlendirmeye, bilimin giderek matematikselleşmesiyle ilişkilendirirken, sonrasında gerçek bilimsel çalışmayı üniversitenin söyleminden ayırıp histeriğin söylemiyle ilişkilendirdiğini unutmayalım."³¹⁵

O halde üniversitenin söylemi, bilgi bağlamında üniversitenin otoriter konumunda olduğu bir hiyerarşik yapıya ait bir söylemdir. Üniversite bilgiyi elinde tutarak, özneyi belli bir şekle sokma niyetindedir. Enstitüleri ve kurumları aracılığıyla, bilginin tanımını verir ve içeriğini belirler. Burada neyin, ne şekilde bilinir olacağı yine üniversitenin karar mekanizması üzerinden belirlenir.

3.3.3. Histeriğin Söylemi

Histeriğin söyleminde otorite ile olan çatışma önem kazanır. Lacan'a göre histerik efendinin söyleminin geçerliliğini sorgular ve ona direnç gösterir. Yasaya meydan okur ve bu yönüyle bilgiyi ona verilen biçimiyle kabul etmekte zorlanır.

Histeriğin söyleminde paylaşılan konumlar

biçiminde olacaktır.³¹⁶

Fail konumu bu söylemde bölünmüş özneye bırakılmıştır. Bu da bölünmüş öznenin kurulu olan düzene ve durağan yasaya uyumsuz yaklaşımını açıklar.

³¹⁵ Fink, **a.g.e.**, s. 197.

³¹⁶ Bkz. Lacan, **Encore**, s. 24.

Histeriğin söylemi, Lacan'a göre olanı ters yüz etmeye ve yeni ihtimalleri açığa çıkarmaya yönelir. Nitekim Freud için de histerikler her zaman için bir tür hayret ve bilgi edinme kaynağıdır. “Freud’u psikanalitik kuramı ve pratiği geliştirmeye yönelten, muayenehanesinde ona bilgi ve becerilerinin yetersizliğini gösteren histeriklerdir.”³¹⁷

Histeriğin söylemi, diğer söylemler gibi bilgiye dair yapıların anlaşılmasını amaç edinir. Ancak burada söz konusu bilgi üniversitenin bilgisinden ayrılır. Histerik bilgide gedikler açarak ilerler. Bunun farkında olmasa da bilinçdışının bilgisini ortaya çıkarma niyetindedir. Histeriğin söylemi, bir kuramın eksiksiz olduğunu ya da kusursuzca işlediğini kanıtlamak için çelişkilerin üzerini örtme gereği duymaz. Bilakis bu çelişkilerin üzerindeki örtüyü kaldırmaya yaklaşan bir söylemdir. Bu nedenle histeriğin söylemi bağlamında “Histerik bir köle değildir.”³¹⁸

Efendi ve histerik bu bağlamda bir tür sembiyotik ilişki içinde düşünülebilir. Efendinin söylemi mutlak bilgiye erişmek için gösterilen çaba ile ilişkili iken; histeriğin söylemi efendiden bilgiyi talep eder durumdadır. “Histerik efendiye gidip ondan elindekileri göstermesini, bilgi yoluyla ciddi bir şeyler üreterek cesaretini kanıtlamasını ister.”³¹⁹ Ne var ki bilgi histerik tarafından sonu gelmez biçimde sorgulanır. Dildeki ve toplum yaşamındaki çelişkilerle ilgilenir. Lacan'a göre bu sorgulamada histerik, farkına varmasa da bilinçdışı öznenin arzusunu, dilin sınırlarını ve dildeki tutarsızlıkları açığa çıkarmayı hedefler. Dahası histeriğin söylemi bunların ifade edilmesi anlamına gelmektedir. “Psikanalizin bizi ısrarla görmeye zorladığı bir şey varsa o da bilgiye duyulan arzunun, bilgi ile bir ilişkisi olmadığıdır. Bilme arzusu, bizi bilgiye götürmez. Bizi bilgiye ulaştıran histeriğin söylemidir.”³²⁰

O halde histeriğin söylemi aynı zamanda bilginin fail konumunda yer aldığı üniversitenin söyleminden uzaklaşır. Üniversitenin bilgisi bu yönüyle bilinçdışı özneye dair bilgi verme bakımından değersiz kalacaktır. Bu nedenle Lacan, bilinçdışının bilgisi söz konusu olduğunda histeriğin söylemine güvenecektir. “Histerik söylem, üniversite söyleminin tam tersidir, tüm konumlar tersine

³¹⁷ Fink, “Ana Gösteren ve Dört Söylem”, s. 57.

³¹⁸ Lacan, **Seminer Book XVII**, s. 95.

³¹⁹ Fink, “Ana Gösteren ve Dört Söylem”, s. 55.

³²⁰ Lacan, **a.g.e.**, s. 22.

çevrilmiştir. Histerik, öznel bölünmenin önceliğini, bilinç ile bilinçdışı arasındaki çekişmeyi ve böylelikle bizzat arzunun ihtilafı, kendisiyle çelişen doğasını sürdürür.”³²¹

3.3.4. Analistin Söylemi

Söylemin her zaman için bir muhataba yönelik olması gerektiği belirtilmişti. Lacan analistin tam da “bildiği varsayılan özne”³²² (*sujet supposé savoir*) olması nedeniyle ayrıcalıklı bir muhatap olduğunu belirtir. Bildiği varsayılan özne analiz esnasında analistin kendisinde ve bildiklerinden ziyade, üstleneceği bir işleve işaret eder. Burada analist bilen bir öznenin varlığını da varsayandır. Bu yönüyle karşılıklı bir tanıma-tanınma analistin söylemi bağlamında da karşımıza çıkar. Psikanalizin söyleminde, analist fail konumdadır. Analist bu konumuna bilerek, bir biçimde özneye meydan okuyacaktır. Anlam, Lacan’a göre analizanın analiste söyleminin ardına saklanmıştır.³²³ Özne ile karşılıklı tanıma ve tanınma ilişkisinin Başka’sıdır. Bilinçdışı öznenin arzusunun açığa çıkarılması niyetiyle hareket ettiği düşünüldüğünde, analistin Sembolik’in hükümlerinde iş gördüğü anlaşılır.

“(Öznenin) Söylemi saf olmayan bir söylemdir. Saf olmayan dedim ama sırf sözdizimi yanlışları yüzünden mi? Tabii ki hayır. Bütün psikanaliz, insan söyleminden geçerli bir şey çekip çıkarmanın mantık meselesi olmaması üstüne kuruludur tam da. Anlamı, kendi anlamı olan bu söylemin ardında, daha doğrusu onun aracılığıyla tezahür eden simgesel işlevde ararız.”³²⁴

Psikanalizin söyleminde arzudan bahsettiğimizde bilinçdışı öznenin yanında analistin arzusu söylemin dışında düşünülemez. Yalnızca öznenin değil analistin arzusu da söylemi belirleyen bir unsurdur. Burada hâkim konum arzunun nedeni olan

³²¹ Fink, **a.g.e.**, s. 55.

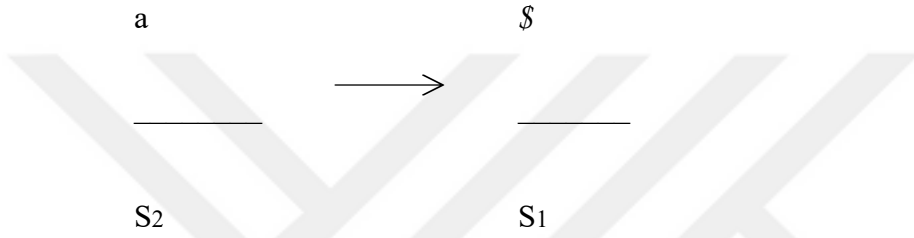
³²² Bildiği varsayılan özne ifadesi çoğu zaman benimsenmiş bir çeviri olmakla birlikte, Stuart Schneiderman varsayılanın yalnızca bilgi değil, özne de olması nedeniyle “bilginin varsayılan öznesi” çevirisini önermektedir. Bkz. Dylan Evans, **a.g.e.**, s. 56.

³²³ Bkz. Benvenuto, Kennedy, **a.g.e.**, s. 71.

³²⁴ Lacan, **Seminer II. Kitap**, 378.

objet a'ya bırakılmıştır. Analist ise saf arzulayan öznedir, o “saf arzululuk halini işletir.”³²⁵

Lacan, analistin söyleminin diğer üç söylemi birbirinden ayırmadığı, ancak onları kapsayacak biçimde bir çerçeve oluşturduğu kanaatindedir. Bu durumda psikanalizin söyleminde işgal edilen konumlar:

olarak ortaya çıkacaktır.³²⁶

Lacan'ın psikanaliz söylemini nihai söylem olarak görme iddiasında olmamasına rağmen ona atfedilen önemi Bruce Fink şöyle yorumlar: “(psikanalizin söylemi) onlarcasından biriye eğer, neden analitik söylemle uğraşıp da kendimizi yoralım ki? Bu sorulara verecek tek bir cevabım var: *farklı söylemlerin işleyişini kavramamıza olanak tanıyan yegâne söylemdir de ondan.*”³²⁷

O halde psikanalizin söyleminden beklenen ne olabilir? Analistin *objet a*'yı arzulaması, bu ana gösterenin her ne ise o olarak açığa çıkmasına neden olur. Analizde *objet a* ana gösteren olarak bir söz, bir tecrübeyi hatırlanan bir an, bir özel isim gibi herhangi bir şey olabilir. Ana gösterenin analist tarafından fark edilmesi ve başka gösterenlerle bağlantısı kurularak bir diyalektik oluşturması beklenir. Analist bu noktada öznde açığa çıkardığı gösterenin mesajını tersyüz ederek kendisine geri gönderebilmelidir.

“Analist ‘dil duvarı’nı askıya alarak, analizanın kendi bilinçdışı bastırılmış mesajını (arzusunu) geri almasını sağlar. Bu durum, analistin imgesel bir konumu işgal etmekten

³²⁵ Fink, **Lacancı Özne**, s. 203.

³²⁶ Bkz. Lacan, **Encore**, s. 24.

³²⁷ Fink, **a.g.e.**, s.194.

kaçınması ile sağlanır. Analist analizana onun (başlangıçta boş olan) mesajını tersine çevrilmiş, dolu bir şekilde geri gönderir.”³²⁸

Bu durumda psikanalizin söyleminin tersi, özneyi engelleme işlevini üstlenmiş olan efendinin söylemidir. Psikanalizin söylemi, Lacan’a göre, psikanaliz esasında her tür egemenlik ve üstünlük teşebbüsünün altını oyan yıkıcı bir pratiktir.³²⁹ Esasında analiz esnasında ortaya çıkan bilginin histeriğin bilgisine yakınlaştırılmasıdır söz konusu olan. “Analistin, analiz esnasında kurduğu şey basitçe ifade edilecek olursa, söylemin histerikleştirilmesidir. Başka bir deyişle, histeriğin söyleminin yapay koşullar altında, yapısal bir sunumudur.”³³⁰

Nitekim analistin söyleminin vaadi, öznenin iyileştirilmesinden ziyade, özneye dair olup bitenin açığa çıkarılması ve analizanın idrakine sunulmasıdır. Söylemin kendisinin de böylelikle eksik, hatalı, tamamlanmamış olması hatasız olmasından daha tercih edilebilir olacaktır. “Lacan’a göre kuramın herhangi bir şeyi oldurması, kotarması ya da kimi şeyleri diğerlerinden daha önemli kılması söz konusu değildir. Kuram ne kadar eksiksiz olursa o denli güçsüzleşir.”³³¹

Lacan’a göre mutlak hakikat hakkında konuşmak imkansızdır, mutlak kendi başına yanıltıcıdır ve İmgesel’e aittir. Bu bağlamda psikanalizin söylemi hem efendinin hem de üniversitenin söylemini mutlak hakikat fikri üzerinden ters düz eder. “Analizin söyleminin değeri, efendinin söylemine dair hakikatin maskelenmiş olmasından kaynaklanır.”³³² Bilinçdışı özneye ilişkin bilgi ne efendininki gibi üstü kapalı ve olduğu varsayılan ne de üniversitenin bilgisi gibi sınırlayıcıdır. “Hakikat ancak bastırılmış gösterenler geri kazanıldığı takdirde kurulabilir. Öznenin arzusunun gerçekleştirilmesi olan hakikat, Lacan için, basitçe, bastırmanın bertaraf edilmesine, analistin yorum aracılığıyla dolu konuşmayı tanımasına dayanır.”³³³ Lacan’a göre analist, öznenin Başka’sını dinlemeyi başarabildiğinde, onun sözlerindeki hakikati ıskalama ihtimali yoktur.³³⁴ Böylelikle öznenin yalnızca kendine ait hakikate ilişkin

³²⁸ Chiesa, **a.g.e.**, s. 78.

³²⁹ Bkz. Evans, **a.g.e.**, s. 233.

³³⁰ Lacan, **Seminar Book XVII**, s. 33.

³³¹ Bowie, **a.g.e.**, s. 155.

³³² Lacan, **a.g.e.**, s. 102.

³³³ Chiesa, **a.g.e.**, s. 82.

³³⁴ Bkz. Benvenuto, Kennedy **a.g.e.**, s. 73.

bilgiyi fark etmesinin yanında, Sembolik sınırları içindeki yerini anlamlandırmasının öñü de açılmış olacaktır.

“Her özne, sanki her şey düşünselleştirme düzleminde olup bitiyormuşçasına dünyanın bilincine varması yetmiyor; orada, o dil dünyasında kendisini yeniden bulması da gerekiyor. Psikanaliz bir anlam ifade ediyorsa, o da şudur: Özne, dille özdeş olmamakla birlikte onunla ilişkili bir şeyin içindedir ve orada kendisini yeniden bulması gerekir- yani evrensel söylemde.”³³⁵

O halde Lacan analizin sonundan bahsettiğinde özneye dair hakikatin, özne tarafından dile getirilir hale gelmesini kasteder. Ortaya çıkan bu hakikate dair ne yapılacağı ise analistin dile getirmesi gereken bir husus değildir. Bu dile getirme bütünüyle özneye aittir. “Özne analize karşısındaki ile konuşmaksızın, kendisi hakkında konuşarak ya da kendi hakkında konuşmaksızın, karşısındaki ile konuşarak başlar. Karşısındaki ile kendisi hakkında konuşabildiği noktada analiz sona erer.”³³⁶

³³⁵ Lacan, **Seminer II. Kitap**, s. 350.

³³⁶ Benvenuto, Kennedy, **a.g.e.**, s. 86.

SONUÇ

Sigmund Freud, elli yılı aşkın bir süre zarfında bilinçdışına dair fikirleri üzerine düşünür, onları geliştirir ve kaleme alır. Son derece geniş bir hayal gücü ve özgünlüğe sahip olan Freud'un fikirleri on yıllar boyunca durağan kalmayıp, kaçınılmaz olarak değişikliğe uğrar. Bu nedenle oldukça hacimli ve insana özgü neredeyse tüm alanları kuşatan metinlerinde çelişiklere rastlamak da pek mümkündür. Çoğu Freud eleştirmeni karşılaşılan bu çelişikler üzerinden onu eleştireceklerdir. Jacques Lacan da hatırı sayılır bir Freud eleştirmenidir. Ancak Lacan, eleştirisini Freud'la sınırlı tutmaz. Freud sonrası psikanaliz kuramcıları çok daha sert bir eleştiri ile karşı karşıya kalacaklardır.

Freud çağının bilimsel verilerinden, bilhassa biyolojiden hareketle psikanalizi bilimlerin alanına taşımayı amaç edinir. Lacan da psikanalizin bilimler arasındaki konumunu önemser. Ancak bu hususta Freud'dan farklı düşünür. Psikanaliz Lacan'a göre insan bilimleri ile bağ kurmalıdır. Bunu yaparken de biyoloji, tıp ve benzeri alanlardan ziyade; felsefenin, dilbilimin, edebiyatın kaynağından beslenmelidir.

Freud geliştirdiği psikanaliz kuramı ile bilinçdışının yapısını tanımlar. Bu tanımla insanın merkezi konumu sarsılmış olur. Bilinç insan zihninin yapısının epeyce küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu bağlamda insanın kararları, duygu ve düşüncüleri büyük oranda bilinçdışının hükümlerinin sınırlarındadır.

Freud'un pek çok kavramı, Lacan'ın kuramında kendilerine geniş yer bulur. Lacan psikanalizin kavramlarını döneminin düşüncesinin sorunları ile beraber ele alır. Lacan için Freud'un kuramından öğrenilebilecek en önemli unsur dil ve sözcüklere yüklediği anlamdır. Hatta bu bağlamda sözcüklerin taşıdığı anlamın çok da önemi yoktur. Sözcüklerin kullanım biçimi başlı başına dikkate değerdir.

Freud'un bilhassa ilk döneminde dilbilimsel göndermeler ve anıştırmalar elbette mevcuttur. Şakalar, kelime oyunları, çok anlamlılık, metaforlar sıklıkla ele alınır. Ancak tüm bu göndermelere rağmen Freud, Avrupa'da dil ve modern dilbilim

hakkında yapılan çalışmalardan çok da haberdar değildir. Lacan tam da Freud'un bıraktığı yerden devam eder.

Nitekim Lacan Freud'a dönüşü ile öznenin yıkımını da tamamlamış olur. Bu yönüyle Lacan'ın bilinçdışı öznesi, Kartezyen özne eleştirisine son derece çarpıcı ve tartışmalı bir katkı sunar. Bilinçdışının öznesi tutarlı, tamamlanmış, bütünlüklü bir özne olmaktan uzaktır. Ortaya çıkışının kökeninde yer alan yarıлма (*Spaltung*) ve bu yarıلمانın neden olduğu eksiklik, özneyi *güvenilir* olmaktan alıkoyar.

Çalışmamızda Lacancı öznenin Freud'un yarıлма fikri üzerinden şekillendiğini ortaya koymaya çalıştık. Lacancı öznenin temelde yarılmış bir özne olduğunu belirterek, öznenin kurucu unsurlarını açıkladık. Lacan'ın üç düzeni üzerinden bilinçdışı öznenin kurulumunun koşullarını araştırdık. Bu bağlamda kökeninde bir tür yanlış tanıma bulunan İmgesel Ben'in alanının sınırlarını çizdik. Bunu takip eden bölümlerde Ben'in Sembolik düzene dahil olması neticesinde kurulan öznenin bilinçdışı niteliği üzerinde durmaya çalıştık. Her iki düzenin Gerçek ile olan bağını kurmaya dikkat ettik.

Lacan'ın psikanaliz kuramı bağlamında, üzerinde durulması gereken hususun, dilbilim ve anlamın bilinçdışı ile olan ilişkisi olduğu kanaatindeyiz. Bu nedenle Lacan'ın sembolik anlamda öznenin tanımlanmasının, dilin kurucu unsurlarının ve yapısal özelliklerinin ele alınması ile mümkün olabileceği fikrinden hareket ettik. Lacan'ın, Ferdinand de Saussure ve Roman Jakobson'ın dilbilim ve yapısalcı düşünce kuramının metinlerinden hareket ederek, sembolik öznenin gösteren, metafor, metonimi gibi kavramlarla arasındaki ilişkiyi sunmaya çalıştık.

Lacan'ın bilinçdışı öznesinin ortaya çıkışı meselenin öznelarası yönüyle kavranabilir. Böylelikle özneye ve bilinçdışının diline dair yakalanacak olası anlamlar, tek tek insanlara değil, ancak dile ve dilin yasasına bağlı olmalıdır. Lacan öznenin bu anlamlandırma zinciri içinde yer aldığı fikrini savunur. Öznenin kökeninde bir eksikliğin bulunması bu anlamın bütünüyle ortaya çıkması önündeki engeldir. Dolayısıyla özneye dair hakikati bir bütün olarak bilebilmenin imkânı yoktur. Burada Lacan hakikatin dile getirilemez oluşu ile arzunun tatmin edilemez oluşu arasında bir ilişki kurar. Bilinçdışı özne dilin yasasına dahil olsa bile, ya da tam da bu nedenle arzusunu dile getiremez. Ancak bu dile getirilemeyen arzunun peşinden koşmaya devam eder.

Kanımızca Lacan'ın arzu ile dil arasında kurduğu ilişki, bilinçdışı öznenin önünü açmıştır. Arzulananın dile getirilmesi bilinçdışı öznenin kökeninde yer alan sorundur. Lacan arzuyu kuramının temel kavramlarından biri olarak belirleyerek, öznenin dile getirme ihtiyacını can alıcı bir nedene bağlamıştır. Ne var ki bu dile getirmenin kendisi de özne gibi yanlış, eksik ve yarılmış olmakla sınanmak durumundadır. Ne de olsa “insan yanlış anlaşılmış/yanlış duyulmuş olarak doğmuştur” (*L'homme nait malentendu*).

Tüm bu veriler ışığında, Lacancı özne eleştirisinin ters düz edilmiş özneye, yeni bir bakış imkanını sağladığını düşünmekteyiz. Zira hakkında konuşulduğunda çoğunlukla ilk dile getirilen nitelik olan zorluğa rağmen, Lacan'ın özne teorisi, hem mesleki hayatının neredeyse tamamını kapsayan seminerleri süresince, hem de 1981'deki ölümünden sonra, başta psikanaliz olmak üzere; eleştirel teoride, film teorisinde, Althusser ve Zizek'in etkisiyle Marksist teoride ve feminist teoride, yeni bir okuma imkanının yolunu açmış, böylelikle son derece zengin bir literatürün oluşmasını mümkün kılmıştır.

Tezimizin, Lacan üzerine yapılan çalışmalar bağlamında Türkçe literatüre katkı sağlamasını ve Lacan'ın psikanaliz kuramına dair olası çalışmalarımıza bir giriş olma niteliği taşımasını umut ediyoruz.

KAYNAKÇA

- Althusser, Louis: **Psikanaliz Üzerine Yazılar Freud ve Lacan**, Çev. İrvem Keskinoglu, İstanbul, İthaki Yayınları, 2008.
- Badiou, Alain: **Lacan, Anti-Felsefe Seminerleri**, Çev. Necmettin Kâmil Sevil, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2021.
- Başer, Nami: **Lacan**, İstanbul, Say Yayınları, 2012.
- Benvenuto, Bice; Kennedy, Roger: **The Works of Jacques Lacan, An Introduction**, London, Free Association Books, 1986.
- Borsh-Jacobsen, Mikkel: **Lacan The Absolute Master**, California: Stanford University Press, 1991.
- Bowie, Malcolm: **Lacan**, Çev. Pekel Şener, Ankara, Dost Kitabevi, 2007.
- Braunstein, Nestor A.: “Desire and Jouissance in The Teachings of Lacan”, **The Cambridge Companion to Lacan**, ed. Jean Michel Rabaté, New York, Cambridge University Press, 2003, s. 102-115.
- Budak, Selçuk: **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2017.
- Castanet, Hervé: **Lacan’ı Anlamak**, Çev. Baturalp Aslan, İstanbul: Encore Yayınları, 2017.
- Chiesa, Lorenzo: **Çiftleşmeden Bütünleşmeye, Lacan’ın Tanrı, Mantık ve Cinsellik İddiaları Üzerine**, Çev. Defne Yazıcıoğlu, İstanbul, Sola Yayınları, 2019.

- Chiesa, Lorenzo: **Öznelik ve Ötekilik, Lacan'ın Felsefi Bir Okuması**, Çev. Hakan Gürvit, İstanbul, Axis Yayınları, 2022.
- Dolar, Mladen: **Sahibinin Sesi: Psikanaliz ve Ses**, Çev. Barış engin Aksoy, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2013.
- Dolar, Mladen: “Divandaki Efendi ile Köle”, Çev. Abdurrahman Aydın, **MonoKL Lacan Özel Sayısı** İstanbul, Mono Kusursuz Labirent sayı 6-7, Yaz 2009, s. 250-265.
- Duportail, Guy-Félix: “Guy-Félix Duportail ile Söyleşi”, Haz. Yeşim Keskin, Volkan Çelebi, Çev. Emre Sünter, İnanç Ayırbaş, **MonoKL Lacan Sayısı**, Yaz 2009, s. 719-726.
- Evans, Dylan: **Lacancı Psikanalize Giriş Sözlüğü**, Çev. Umut Yener Kara, Turgay Sivrikaya, İstanbul, ıslık Yayınları, 2019.
- Eyers, Tom: **Lacan and the Concept of the ‘Real’**, New York: Palgrave Macmillan, 2012.
- Ferrel, Robyn: **Passion in Theory Conceptions of Freud and Lacan**, London: Routledge, 1996.
- Fink, Bruce: **Lacancı Psikanalize Bir Giriş**, Çev. Özgür Öğütçen, İstanbul, Encore Yayınları, 2016.
- Fink, Bruce: **Lacancı Özne Dil ve Jouissance Arasında**, Çev. Kemal Güleç, İstanbul, Encore Yayınları, 2020.

- Fink, Bruce: **Lacan'da Aşk VIII. Seminer Aktarım Üzerine Bir İnceleme**, Çev. Elif Okan Gezmiş, Zeynep Oğuz, İstanbul, Kolektif Kitap, 2018.
- Fink, Bruce: “Ana Gösteren ve Dört Söylem”, **Lacancı Psikanalizin Sekiz Temel Kavramı**, Ed. Dany Nobus, Çev. Sinem Acar, İstanbul, Axis Yayınları, 2023.
- Forrester, John: **Language and The Origins of Psychoanalysis**, New York: Columbia University Press, 1980.
- Freud, Sigmund: **Haz İlkesinin Ötesinde, Ben ve İd**, Çev. Ali Babaoğlu, İstanbul, Metis Yayınları, 2020.
- Freud, Sigmund: “A Difficulty on the Path of Psychoanalysis”, **The Standard Edition of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud Vol.17**, London, The Hogard Press, 1981.
- Freud, Sigmund: “On Narcissism: An Introduction”, **The Standard Edition of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud Vol.16**, London, The Hogard Press, 1981.
- Freud, Sigmund: “Group Psychology and The Analysis of The Ego”, **The Standard Edition of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud Vol.18**, London, The Hogard Press, 1981.
- Freud, Sigmund: “Totem and Taboo: Some Points of Aggrement Between The Mental Lives of Savages and Neurotics”, **The Standard Edition of The Complete Psychological**

- Works of Sigmund Freud Vol.13**, London, The Hogard Press, 1981.
- Freud, Sigmund: “Papers on Metapsychology”, **The Standard Edition of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud Vol.14**, London, The Hogard Press, 1981.
- Freud, Sigmund: “Mourning and Melancholia”, **The Standard Edition of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud Vol.14**, London, The Hogard Press, 1981.
- Freud, Sigmund: “The Interpretation of Dreams”, **The Standard Edition of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud Vol.4**, London, The Hogard Press, 1981.
- Freud, Sigmund: “The Psychopathology of Everyday Life”, **The Standard Edition of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud Vol.6**, London, The Hogard Press, 1981.
- Freud, Sigmund: “Jokes and Their Relations to The Unconscious”, **The Standard Edition of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud Vol.8**, London, The Hogard Press, 1981.
- Gallop, Jane: **Reading Lacan**, New York, Cornell University Press, 1986.
- Grosz, Elizabeth: **Jacques Lacan Feminist Bir Giriş**, Çev. Özde Çakmak, İstanbul, Otonom Yayıncılık, 2019.

- Hegel, G.W.F.: **Phenomenology of Spirit**, New York: Oxford University Press, 2004.
- Hendrix, John Shanon: **Unconscious Thought in Philosophy and Psychoanalysis**, Palgarve Macmillan, New York, 2015.
- Homer, Sean: **Jacques Lacan, Lacan'ın Felsefi Bir Okuması**, Çev. Abdurrahman Aydın, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2013.
- Izcovich, Luis: **Sapkınlıkta Aşk, Arzu ve Jouissance**, Çev. Oğuzhan Nacak, İstanbul, Axis Yayınları, 2019.
- İzmir, Mutluhan: **Öznenin Diyalektiği Hegel, Sarte ve Lacan**, Ankara, İmge Kitabevi, 2013.
- Jazani, Berjanet: **Klinikten Kültüre Lacancı Psikanaliz**, Çev. Pitey Gonca Özbay, İstanbul, Minotor Kitap, 2022.
- Jirgens, Karl Edward: **Lacan Biyografisi**, Çev. Mert Kireççi, **MonoKL Lacan Sayısı**, Yaz 2009, s. 26-47.
- Keskin, Yeşim: “Öznenin Serüveni, Bedenin Trajedisi: Ichspaltung”, **MonoKL Lacan Özel Sayısı** İstanbul, Mono Kusursuz Labirent sayı 6-7, Yaz 2009, s. 399-409.
- Lacan, Jacques: **The Seminar Book I: Freud's Papers on Technique 1953-54**, New York, W.W. Norton & Company.
- Lacan, Jacques: **Seminer II. Kitap, Freud'un Teorisinde ve Psikanalizin Tekniğinde Ben**, Çev. Savaş Kılıç, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2022.

- Lacan, Jacques: **Seminar Book III, The Psychoses**, New York, W. W. Norton & Company, 1993.
- Lacan, Jacques: **Seminar Book V: Formations of the Unconscious**, (çevrimiçi) <http://www.lacaninireland.com>
- Lacan, Jacques: **Seminer XI. Kitap, Psikanalizin Dört Temel Kavramı**, Çev. Nilüfer Erdem, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2013.
- Lacan, Jacques: **Seminar Book XVII: The Other Side of Psychoanalysis**, New York, W. W. Norton & Company, 2007.
- Lacan, Jacques: **Seminar Book XIX: ou Pire/or Worse**, Cambridge, Polity Press, 2018.
- Lacan, Jacques: **Seminer XX. Kitap, Yine/Hala**, Çev. Murat Erşen, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2019.
- Lacan, Jacques: **Baba-nın- Adları**, Çev. Murat Erşen, İstanbul, Monokl, 2012.
- Lacan, Jacques: **Benim Öğrettiklerim**, Çev. Murat Erşen, İstanbul, Monokl, 2012.
- Lacan, Jacques: “Beyond The Reality Principle”, **Écrits**, Çev. Bruce Fink, New York, W.W. Norton & Company, 2006, s. 58-74.
- Lacan, Jacques: “The Mirror Stage as Formative of the I Function as Revealed in Psychoanalytic Experience”, **Écrits**, Çev. Bruce Fink, New York, W.W. Norton & Company, 2006, s.75-81.

- Lacan, Jacques: “Aggressiveness in Psychoanalysis”, **Écrits**, Çev. Bruce Fink, New York, W.W. Norton & Company, 2006, s. 82-101.
- Lacan, Jacques: “Seminar on Purloined Letter”, **Écrits**, Çev. Bruce Fink, New York, W.W. Norton & Company, 2006, s. 6-48.
- Lacan, Jacques: “The Function and Field of Speech and Language in Psychoanalysis”, **Écrits**, Çev. Bruce Fink, New York, W.W. Norton & Company, 2006, s. 197-268.
- Lacan, Jacques: “Introduction to Jean Hyppolite’s Commentary on Freud’s ‘Verneinung’”, **Écrits**, Çev. Bruce Fink, New York, W.W. Norton & Company, 2006, s. 308-317.
- Lacan, Jacques: “Response to Jean Hyppolite’s Commentary on Freud’s ‘Verneinung’”, **Écrits**, Çev. Bruce Fink, New York, W.W. Norton & Company, 2006, s. 318-333.
- Lacan, Jacques: “The Freudian Thing, or the Meaning of the Return to Freud in Psychoanalysis”, **Écrits**, Çev. Bruce Fink, New York, W.W. Norton & Company, 2006, s. 334- 363.
- Lacan, Jacques: “The Instance of the Letter in the Unconscious, or Reason Since Freud”, **Écrits**, Çev. Bruce Fink, New York, W.W. Norton & Company, 2006, s. 412-441.
- Lacan, Jacques: “Signification of the Phallus”, **Écrits**, Çev. Bruce Fink, New York, W.W. Norton & Company, 2006, s. 575- 584.

- Lacan, Jacques: “The Subversion of the Subject and the Dialectic of Desire in the Freudian Unconscious”, **Écrits**, Çev. Bruce Fink, New York, W.W. Norton & Company, 2006, s. 671-702.
- Lacan, Jacques: “Position of the Unconscious”, **Écrits**, Çev. Bruce Fink, New York, W.W. Norton & Company, 2006, s. 703-721.
- Lacan, Jacques: “On Freud’s ‘Trieb’ and the Psychoanalyst’s Desire”, **Écrits**, Çev. Bruce Fink, New York, W.W. Norton & Company, 2006, s. 722-725.
- Lacan, Jacques: “On a Question Prior to Any Possible Treatment of Psychoanalysis”, **Écrits**, Çev. Bruce Fink, New York, W.W. Norton & Company, 2006, s. 446-488.
- Lacan, Jacques: “Les complexes familiaux en pathologie”, **Encyclopédie Française, Vol. 8**, 1938.
- Laplanche, Jean, **The Language of Psychoanalysis**, London: Karnac Pontalis Jean-Bertrand: Books, 1988.
- Leibniz, Gottfried Wilhelm: **Philosophical Essays**, Cambridge, Hackett Publishing Company, 1989.
- Lemaire, Anika: **Jacques Lacan**, London, Routledge & Kegan Paul, 1981.
- Macey, David: **Lacan in Contexts**, London, Verso, 1988.
- Major, René: “Lacan’dan Beri, Bir Başka ‘Tedavi’ Kavramı”, Çev. Hakan Sıkça, Oylum Bülbül, **Monokl Lacan Özel Sayısı**, s. 266-302.

Miller, Jacques Alain: **An Introduction to Seminars I and II**, Albany, Suny Press, 1996.

Moati, Raoul: “Düşüncenin Semptoma Dönüşmesi (Tinlin Semptomatolojisi): Lacan Hegel’e karşı mı Yoksa Onunla Birlikte mi?”, çev. Nami Başer, Kemal Canatar, **MonoKL Lacan Sayısı**, 2009, 303-364.

Muller, John P.; **Lacan and Language A Reader’s Guide to Écrits**, New Richardson William J.: York, International Universities Press, 1985.

Muller, John P.; **The Purloined Poe, Lacan, Derrida and Psychoanalytic Reading**, London, The Johns Hopkins Richardson William J.: University Press, 1988.

Murphy, Sara **A Compendium of Lacanian Terms**, London, Free Glowinski, Huguette, Association Books, 2001.

Marks Zita:

Nancy, Jean-Luc, **The Title of the Letter A Reading of Jacques Lacan**, Lacoue-Labarthe New York, State University of New York, 1992.

Philippe:

Nasio, J. D.: **Jacques Lacan’ın Kuramı Üzerine Beş Ders**, Çev. Özge Erşen, Murat Erşen, Ankara, İmge Kitabevi, 2007.

Nasio, J. D.: “Jacques Lacan’ın Kuramının Genel Kavramları”, Çev. Atakan Karakış, **MonoKL Lacan Özel Sayısı** İstanbul, Mono Kusursuz Labirent sayı 6-7, Yaz 2009, 48-53.

Nasio, J. D.: “The Concept of The Subject of Unconscious”, **Disseminating Lacan**, ed.: David Pettigrew, François

- Raffoul, State University of New York Press, New York, 1996.
- Nobus, Dany: “Ayna Evresine Yeni Bir Bakış”, **Lacancı Psikanalizin Sekiz Temel Kavramı**, ed. Dany Nobus, Çev. Sinem Acar, İstanbul: Axis Yayınları, 2023.
- Nobus, Dany: **Key Concepts of Lacanian Psychoanalysis**, New York, Other Press, 1999.
- Poe, Edgar Allan: “Purloined Letter”, **American Literature, A Representative Anthology of American Writing from Colonial Times to the Present**, ed. Geoffrey Moore, London: Faber and Faber, 1964, s. 352-366.
- Pluth, Ed: “Lacan”, **History of Continental Philosophy Vol. 5**, ed. David Ingram, Chicago: University of Chicago Press, 2010.
- Rabaté, Jean Michel: “Lacan’s Turn to Freud”, **The Cambridge Companion to Lacan**, ed. Jean Michel Rabaté, New York, Cambridge University Press, 2003, s. 1-24.
- Ragrand, Ellie: **The Logic of Sexuation from Aristotle to Lacan**, New York, State University of New York Press, 2004.
- Ricoeur, Paul: **Yoruma Dair- Freud ve Felsefe**, Çev. Necmiye Alpay, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2007.
- Rennison, Rick: **Freud and Psychoanalysis**, Vermont: Trafalgar Square Publishing, 2001.

- Rodriguez, Leonardo: “Name of The Father”, **A Compendium of Lacanian Terms**, ed. Huguette Glowinski, Zita M. Marks, Sara Murphy, Free Association Books, London, 2001.
- Roudinesco, Elisabeth: **Her Şeye ve Herkese Karşı Lacan**, Çev. Nami Başer, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2011.
- Roudinesco, Elisabeth: **Jacques Lacan**, New York: Columbia University Press, 1997.
- Saussure, Ferdinand de: **Course in General Linguistics**, New York, Columbia University Press, 2011, s. 113.
- Smith, David: **Freud’s Philosophy of The Unconscious**, New York, Livingstone: Springer Press, 1999.
- Soler, Colette: “The Symbolic Order”, **Reading Seminars I and II, Lacan’s Return to Freud**, Ed. Richard Feldstein, Bruce Fink, Maire Jaanus, Albany NY, State University of New York Press, 1996.
- Soler, Colette: “The Paradoxes of The Symptom in Psychoanalysis”, **The Cambridge Companion to Lacan**, ed. Jean Michel Rabaté, New York, Cambridge University Press, 2003, s. 86-101.
- Soysal, Aydın: “Lacan”, **MONOKL Kusursuz Labirent Lacan Özel Sayısı**, s. 217-222.
- Rosemarie, Sponner Sand: **The Unconscious Without Freud**, Plymouth, Rowman & Littlefield, 2014.

- Sullivan, Ellie **Jacques Lacan and The Philosophy of Psychoanalysis**, Ragland: Chicago, University of Illinois Press, 1986.
- Thurschwell, Pamela: **Sigmund Freud**, London: Routledge, 2000.
- Van Haute, Philippe: **Against Adaptation, Lacan's "Subversion" of the Subject**, New York: Other Press, 2002.
- Van Pelt, Tamise: **The Other Side of Desire: Lacan's Theory of The Registers**, Albany: State University of New York Press, 2000.
- Vanheule, Stijn: **Psikozun Öznesi, Lacancı Bir Bakış Açısı**, Çev. Göker Aközgürer, İstanbul, Aksis Yayınları, 2022.
- Vanier, Alain: **Lacan**, New York, Other Press, 2020.
- Wilden, Anthony: **The Language of the Self**, Baltimore, John Hopkins Press, 1968.
- Zafiroopoulos, Markos: **Lacan and Lévi-Strauss or The Return to Freud**, London: Karnac Books, 2010.
- Zupancic, Alenka: **Gerçeğin Etiği, Kant Lacan**, Çev. Ahmet Süreyya Özcan, Ankara: Epos Yayınları, 2005.

ÖZGEÇMİŞ

Lisans eğitimini 2005 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde tamamladı. Aynı yıl başladığı İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı'ndan, Prof. Dr. O. Faruk AKYOL'un danışmanlığında yazdığı "Berkeley Felsefesi Açısından İde Kavramının Kapsamı ve İşlevi" başlıklı tezi ile 2010 yılında mezun oldu.

2010 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Doktora Programı'na kabul edildi. Nisan 2015- Eylül 2015 tarihleri arasında, YÖK araştırma bursu ile Columbia University (NYC) Institute for Comparative Literature and Society'de misafir araştırmacı olarak, doktora düzeyinde çalışmalarını sürdürdü. 2009 yılından beri Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde görev yapmaktadır.